

ગૂજરાતી પાંચમી / પઢીના અર્થ.

—:૦*૦:—

કવિતાની સમજૂતી, વ્યાકરણ તથા હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસના
મુસદ્દામાની વખત સુધીનું સંક્ષિપ્ત વર્ણન સહિત.

બનાવનાર

ફકીરભાઈ કાસીદાસ.

સુરતની નામદાર મર જગમોહજી જીજીભાઈવાળી નંબર
૧ લાની છોકરાની નિશાળના વડા માજી મારતર
તેના છોકરા નગીનદાસ ફકીરભાઈ કાસીદા-
સની પત્ની કબાવી પ્રસિદ્ધ કરનાર.

હાથાભાઈ જગજીવનદાસ.

(સન ૧૮૬૭ ના રૂપ માં આજી પ્રમાણે નોંધાવી છે.)

આવૃત્તિ સોળમી.

ફીમત

૫ આના.

મુંબઈ.

શ્રી જોષી-શૌક પ્રીટીંગ પ્રેસ.

ગૂજરાતી પાંચમી ચોપડીના અર્થ.

આ ચોપડીમાં છોડરાઓને વ્યાકરણનું જ્ઞાન સારી પેઢે થાય તેને માટે પાઠમાં આવેલો દરએક શબ્દ વ્યાકરણમાં કયા વર્ગનો ગણાય છે તે શબ્દની સાથે લખી જણાવ્યું છે, અને તેની સમજવાની નિશાની ટુંકામાં નીચે મુજબ કરી છે તે પ્રમાણે વાંચીને સમજવું.

(ના) નામ.	(વિ) વિશેષણ.	(અ) અવ્યય.
(સ) સર્વનામ.	(કિ) ક્રિયાપદ.	(કૃ) કૃદંત.
પાઠ ૧શે. ખડું (વિ) સાચું. છાતી (ના) હિમ્મત. તોબરો (ના) ઠોબરો. દક્ષતર (ના) જોસ્તાન. (પાકીટમાં ચોપડીઓ બગેરે ધાલેલું તે) બડબડતો (કૃ) બકતો. મિગ્ગજ (ના) તોર. છેડતી (કૃ) અડકતી. ચૂપ (વિ) મુગા. ગુસ્સો (ના) રીસ. બનતું (કૃ) હળી મળીને રહેવાતું. હિસાબ (ના) દાખલા. સ્લેટ (ના) પથ્થર પાટી. વાજખી (વિ) ખરાબર.	ગેરવાજખી (વિ) ખોટું. સમજણ (ના) અક્ષર. કારણ (ના) સખખ. જવાબ (ના) ઉત્તર. પાઠ ૨જો. વાળું (ના) રાતનું બો- જન. રોપ (ના) ગુસ્સો. ઉતર્યો (કિ) નરમ પડ્યો. મીઠા (વિ) નરમાસ ભ- રેલા. વચન (ના) શબ્દ. લેહ (ના) ધ્યાન. વખતસર (અ) ખરાબર વખતે. ખોટું (વિ) ખરાબ. છેતર્યો (કિ) ઉડાવ્યા.	ભુંડું (વિ) માહું. પાડ (ના) ઉપકાર. વાંક (ના) તકસીર. અટકાવ્યો (કિ) ખાખ્યો. વર્ગ (ના) કલાસ. પક્ષી (વિ) ખરેખરી. ખાતરી (ના) પતીજ. પરીક્ષા (ના) તપાસ. ઠરાવ્યું (કિ) નક્કી કરીધું. મદદ (ના) સહાય. માહું (વિ) ખરાબ. ભૂલ (ના) ચૂક. ભલા (વિ) સારા. હમેશા (અ) રોજ. પાઠ ૩જો. યજ્ઞ (ના) મેહેનત. સુધારો (ના) સારી હ-

લતમાં આવવું તે.
 હાંસી (ના) મજાક.
 દૂર્ગુણ (ના) નકારાચાર્ય.
 રણ, ખરાબ ગુણ.
 ચાત્ર (ના) રીતભાત.
 ગમતી (કૃ) પસંદ પડતી.
 જલદી (અ) તરત.
 કાયદો (ના) નફો.
 છૂટી (ના) રજા.
 ફેટે (અ) પછી.
 ડાહ્યા (વિ) શાણો.
 દુનિયા (ના) પૃથ્વી.
 ભોજો (વિ) કપડી નહીં
 તે.
 મસ્કરી (ના) મજાક.
 ખીજવતાં (કિ) ચીડવ
 તાં.
 વડાલો (વિ) ખારો.
 ગુણ (ના) કાયદો.
 કદાપિ (અ) કદાચ.
 આખરે (અ) છેલ્લે.
 ચાહે (કિ) પસંદ કરે.
 કંકાસ (ના) કજીઓ.
 ટેવ (ના) આદત, ખો.
પાઠ ૪ થો.
 પક્ષી (ના) પાંખવાળા
 પથ.
 પશુ (ના) ચોપગાં જતન.
 વર.

વાળ (ના) ખાલ.
 રવાં (ના) ઝીણા ઝીણા
 ખાલ.
 ખરડો (ના) પીડ.
 કરોડ (ના) ખરડાની વ-
 ચમાંનું હાડકું.
 પ્રાણુ (ના) શુવ.
 અવતરે (કિ) જન્મે.
 સેવે (કિ) હુકુમારાખે.
 ગર (ના) માવો.
 પોત્રાં (વિ) પોત્ર.
 શ્વાસ (ના) દમ.
 છિદ્રો (ના) કાણાં.
 ફેર (ના) તફાવત.
 અણીઆળી (વિ) અ-
 ણીઆળી.
 કહણુ (વિ) મજાક.
 ગીધ (ના) લોહી માંસ
 ખાનારું મોટું પક્ષી.
 લકડખોદ (ના) એક જ-
 તનું પક્ષી.
 સંધાઈ (કૃ) જોડાઈ.
 મથાળે (ના) ઉપજા ભાગ
 ઉપર.
 ચિત્ર (ના) નમુનો, છબી.
પાઠ ૫ મો.
 સિંધવ (ના) એક જતન-
 નો ખાર.
 ડોળચી (ના) ચામડાનો

કે ધાનુનો મોટો ડોળ
 હુંમર (ના) કાચના ખા-
 લાનું ઝાડ.
 અછત (ના) તાણુ, ખોટ.
 ઉત્પન્ન (વિ) પેદા.
 મુરંગ (ના) પથ્થરમાં
 લાંબા ખાડા ખોદી
 માંહે દારૂ ભરી ફે-
 કે છે તે.
 ચોસલાં (ના) ચોડા ક-
 ડા.
 છૂટાં (વિ) જૂઠાં, નોખાં.
 ફેકાણે (અ) બદલે.
 ઓગાળીને (કૃ) રસ ક-
 રીને.
 મૂર્તિઓ (ના) નાનાં પૂ-
 તળા.
 ઉપયોગી (વિ) કામની.
 ઉપકાર (ના) પાડ.
 ફિકું (વિ) તુરું, બે-
 રસાદ.
 અથાણું (ના) આથણું.
 દુર્બળ (વિ) ખરાબ.
પાઠ ૬ ઠો.
 ડીશીઓ (ના) અણીવા-
 ણા ફણુગા.
 પાનખર (ના) ઝાડનાં
 પાતરાં ખરી જાય
 તે મોસમ.

ઋતુ (ના) મોસમ, રત.
પાંદડાં (ના) પાતરાં.
તપાશ (ના) તજવીજ.
કુંપળ (ના) ફળુગો.
લારકેડે (અ) લારપછી.
ચાકુ (ના) ચપ્પુ, છરી.
ભાગ (ના) કકડા.

પાઠ ૭ મો.

હુંદ્રાળી (વિ) ગરમ.
ચોંટી (કૃ) વળગી.
ટાઢ (ના) ઠંડ.
જળવે (ક્રિ) સાચવે.
હુંદ્ર (ના) ગરમી.
ધાખળી (ના) ઊનનું લૂ-
ગડું.

અસલ (અ) આગળ.
ઓળખે (ક્રિ) જાણે.
આકાર (ના) ઘાટ.
સુંદર (વિ) સારાં.
કરમાઈને (કૃ) ચીમળા-
ધને.

જગલ્સા (ના) જગતનો
બનાવનાર ધશ્વિર.

પાઠ ૮ મો.

સૂરત (ના) ગૂજરાતમાં
તાપી નદી બેપર મો-
ટું શેહેર છે.

સખખ (ના) કારણ.
લાતી (ના) વખાર, કોઠી.

માથુ (વિ) આગસો.
આગળ થઇ ગયસો.
મુખ (ના) મોઢું.
મૈલ (ના) પોણો ગાંઝ.
અંતરે (અ) છેટે.

પહેલાં (અ) આગળ.
નામીચું (વિ) પંકાયતું.
વેપાર (ના) રોજગાર.
આફતો (ના) અડચણો.
હાલત (ના) સ્થિતિ.
સરખી (વિ) જીવી.
મયક (ના) મુખ્ય ઠેકાણું.
નખળો (વિ) લુલો.
કોટવાલ (ના) મોટો ફો-
જદાર.

બહાદુર (વિ) જોરાવર.
સરકાર (ના) હાકેમ.
રજ (ના) પરવાનગી.
અડચણો (ના) હરકતો.
મટાડવાને (કૃ) દૂર કર-
વાને.

ફિલ્લો (ના) સરકારી લ-
સ્કર વગેરે રાખવાને
મુકામ.

આસપાસ (અ) ચોતરફ.
ખાઇ (ના) ઊંડી ખાડી.
ઉપાડી (કૃ) બંચકી.
કલેક્ટર (ના) જીલ્લાની
જમાખંધી તપાસી.

ને એકડી કરનાર.
માનિસ્ત્રેટ (ના) ફોજ-
દારી કામ કરનાર અ-
ધિકારી.
આસિસ્ટન્ટ (ના) મદદ-
ગારો.
કામદારો (ના) કામના
કરનારા.
કચેરી (ના) દરબાર.
કોઠી (ના) લાતી, વખાર.
વલંદા (ના) ડચ લોકો.
બંદર (ના) નદી કે દરી-
આ કાંડે આવેલું
શેહેર.

વલંદાવાડ (ના) ડચ લો-
કો રહે તે શેરી.
ફિરંગી (ના) પોરટુગાલ
દેશના લોકો.

પાઠ ૯ મો.

અમલદાર (ના) હકુમત
કરનાર.

દરિયામહેલ (ના) મેહે-
લનું નામ છે.

રેલવે (ના) લોહાની સડ-
કનો બાંધેલો રસ્તો.
યુરોપીઅન (ના) અંગ્રે-
જ; યુરોપના રહે-
વાસી.

ડકો (ના) માલ ઉતારવ

ચહાવવા સારાં બાં-
ધેલો ઘાટ.
કુરળો (ના) માંડવી, વા-
હાણમાં આવતા મા-
લ વગેરે પર જકાત
લેવાનું ઠેકાણું.
મુગલાઈ (વિ) મોગલ
લોકોની.
ઠમારતો (ના) સારી ડં-
ચી બાંધણીનાં મકાનો
મુખ્ય (વિ) મોટું.
મરામત (ના) સમારવું.
દેખાવ (ના) શોભા.
શરિયામ (વિ) ધોરી.
સીધા (વિ) પાધરા.
મ્યુનિસિપાલ (વિ) શહેર
સુધારવાનું ખાતું.
ખાતું (ના) કારખાતું,
કમિટી.
રેશન (ના) આગ ગાડી
એ ચઢવાનું કે ત્યાં
થી ઉતારવાનું ઠેકાણું.
સડક (ના) બાંધેલો સી-
દો રસ્તો.
ખરેખર (અ) ખચિત.
વખાણવા (કૃ) તારીફ ક-
રવા.
લાયક (વિ) ધરાવત.
મકાન (ના) ઘર, મુકામ

કાચ (વિ) કાંચી જાત (વા-
ળીઆ બ્રાહ્મણ).
વર્ણ (ના) જાત.
વહોરા (ના) હોરા લોક.
સરસ (વિ) સારા.
લકડ (ના) લાકડા.
દેશાવર (ના) પરદેશ.
ક્રમી (વિ) ઓછું.
નિરપયોગી (વિ) નકામો.
બારકસો (ના) મોટા વા-
હાણો.
આગગાડી (ના) દેવતાને
પાણીના જોરથી ચા-
લતી ગાડી.
વાસો (ના) મુકામ.
રેશમ (ના) હીર.
ભારે (વિ) કિમતી.
મૂલ (ના) કિમત.
મારફત (અ) હસ્તક.
પાઠ ૧૦ મો.
અખો (ના) એક સોની ક.
રીતે મોટા કવિ થઈ-
ગયો.
છાપા (ના) છ લીટીની
કવિતા.
સ્વપ્ન (ના) જાંઘમાં આ-
વતો ખોટો વિચાર.
માયા (ના) હેત.
રિધાસધ (ના) સધળી

વસ્તુ; (પૈસા વગેરે-
થી મનની ઇચ્છા
પૂરી થાયછે તે.)
માલતું (કિ) મુખ્ય
ફરતું.
પાત્ર (વિ) લાયક.
ફૂપ (ના) પેટની બાબતની
જગ્યા.
પલક (ના) પલ, લેહેજો.
વના (ના) સાબેલા.
મદિરા (ના) દારૂ.
નિરધાર (અ) નક્કી.
શીટીજતું (કિ) જતા
રેહેવું.
ફના (વિ) નાશ.
રંક (વિ) ગરીબ.
મિથ્યા (વિ) ફેકટ.
મહિમા (ના) લીલા.
મફ્ટ (ના) વાંદરો.
અહાર (ના) ભક્ષ.
આળસ (ના) સૂસ્ત.
રસ (ના) ચરસ, મળ.
અધિકું (વિ) વધારે.
અંગે (ના) શરીરે.
અકલે (ના) બુદ્ધિએ.
હીણા (વિ) નબળો.
કારજ (ના) કામ.
સરે (કિ) થાય.
જન (ના) માણસ.

વશ (વિ) આધીન.

ભક્ષ (ના) શિકાર.

ઠાણી (વિ) ખાલી.

ભણુતર (ના) ભણુવાનું.

સુખીઆં (વિ) સુખી ધણી (ના) માલિક.

આરાં.

દુખીઆં (વિ) દુખીઆરાં.

દીસે (કિ) જણાય.

ધન (ના) પેસો.

તન (ના) શરીર.

લજ્જન (ના) આખર,

શરમ.

રાય (ના) રાજો.

કુજેત (વિ) ખેડુરમત.

ઓહું પાત્ર (વિ) હલક-

માણસ.

અદકું (વિ) વધારે.

વઢકણી (વિ) લડકણી.

મારકણો (વિ) મસ્તાનો.

સાંઠ (ના) ગોધો.

ચોમાસું (ના) વરસાદની

મોસમ.

કરડકણો (વિ) કરડી

ખાનારો.

હડકવા (ના) હડકાયું.

ખીએ=ડરે.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧).

એક અફીણુ ને ખીજી સુસ્તી એ એમાં એવો ચરસ છે, કે જેમ જેમ માણસના ખપમાં તે વધારે આવેછે તેમ તેમ શરીરે ને ખુદ્ધિએ તે નબજો થતો જાયછે; માટે જો એ ખં ને વાના તે છોડી દે તો તેનું કામ થાય, નહીં તો અખો ભ-ગત (સ્વામી) કહેછે કે કોઇ દિવસ એથી તેના જનને નુકસાન પોહોંચે છે. (૧).

જેમ કોઇ માણસ ઝાંધી ગયો, તે સ્વપ્નામાં વશ થઈને એમ જાણે કે હું બહુ ખાઉં છું; પણ ખાય શું, ખાય ખાયને પેટમાં ભૂખ ને દૂખ તો ખાલી. ની ખાલીજ રહે, એમજ અખો સ્વામી નક્કી કહે છે કે ભણીને તેને ઉપયોગમા નહિ લાવવું. અથવા સમજ વગરનું ભણવું તેવુંજ નકામું છે. (૨). આ પૃથ્વીપર સુખીઆરાં દુખીઆરાં ઘણાં માલમ પડે છે; પણ જોશો તો તે બધા માયામાંજ લપટાયલા છે; હવે સુખી હોય તે જરા વારમાં દુખી થઈ જાયછે, અને માયાપુંજ ઇજત આ-ગર જતી રહેછે; તેમ જો ગરીબ હોય છે તે પૈસાદાર બને છે. તેથી અખો સ્વામી કહેછે કે એ બધી માયાનીજ લીલા સમજવી. (૩).

પલક વારમાં પૈસો ટકો (જે જોઈએ તે) આવી મળેછે, ને જીવ જાણેકે એ બધાનો માલીક હુંજ છું (હું ભોગવીશ) જેમ ચરધોડામાં ઘણા સામેલા મળેછે, તે જરા વારમાં સૌ સૌને ઠંકા-જી થઈ જાયછે; ખાતાં જેમ ખાંડ અને ચાલતાં રેત ફજેત કરેછે તે માફક માયા પણ ફજેત કરેછે એમ અખેા ભગત કહેછે. (ખાંડ બહુ ખાધી હોય તો તેથી લોહી બગડીને ગરમી પૂટેછે) અને રેતાળ જમીન ઉપર ચાલવાથી એટલો થાક લાગેછે કે અધવચ ખેસી જવું પડેછે. (૪).

હલકું માણસ તે વધારે બળ્યો, ને લડકણી બધરીને છોકરો અવતર્યો; મસ્તાનો ગોધો ને ચોમાસામાં નફકરો ફર્યો (લી-લું ઘાસ ખાઈને મત્યાલો બન્યો); ને કરડકણા કૂતરાને હડખાયું લાગ્યું તેમજ વાંદરો એ જયારે દાર પીએ, સારે અખેા સ્વામી કહેછે કે એ પાંચોથી નહીં બીહીતાં હોય તો બમણા બીએ (૫).

પાઠ ૧૧ મો.	સેવાય (ક્રિ) હું કાળાથાય.	નારો માણસ.
મગર(ના) નદી કે દરી-	મિસર(ના) આફ્રિકા ખં-	આધી (ના) રોગ.
આમાં રહેનાર મો-	ડમાં શેહેરછે.	સ્થિર (વિ) હાલે ચાલે
હું જનનવર.	ધકન્યૂમન (ના) ઝીણું	નહીં તે.
અદભૂત (વિ) અમ્મએળ.	જીવડાં.	સડેલા (વિ) કોહેલા.
તાપ (ના) ગરમી.	ખોળી (કૃ) શોધી.	તલપ (ના) ડાકું.
મરોળી (ના) ઘીલોડી.	ખખરદાર (વિ) હોંશી-	ધસડી (કૃ) તાણી.
વેંત (ના) ખીલ્લસ.	આર.	મુડદાં (ના) સરી ગયલા
બીંગડાં (ના) બાડા પડ.	પૂજા (ના) સેવા.	માણસ.
કાડ (ના) ચીરો.	માર્ગ (ના) રસ્તો.	દુર્ગંધ (ના) ખરાબ વાસ.
તીણા (વિ) અણીવાળા.	સેંકડો (વિ) હજારો, સો.	મરકી (ના) મરવાનો
મગરી (ના) મગરની	પાઠ ૧૨ મો.	રોજ.
માદા.	ભગત (ના) ભક્તિ કર-	મૂર્ખ (વિ) બેવકુફ.

પુશ્પોદાર (વિ) સુગંધ
વાળા.

ભાતભાતના (વિ) તરેહ
તરેહના.

પ્રસાદ(ના)ચોખ્ખું ખા-
વાનું, નધવેદ.

ધરાવતા (ક્રિ) આવાને-
મુકતા.

ભોજન (ના) જળાનું.

મસ્ત (વિ) જખરા.

પાળ (ના) કોરણ.

જળવવા (ક્રિ) સાચવી
રાખવા.

બરણુપોપણુ (ના) ગુજ
રાન.

પાઠ ૧૩ મો.

અરછી (ના) ભાલાજેવું
હથિઆર.

રંદો (ના) લાંકડાં સાફ
કરવાનું હથિઆર.

આરી (ના) વેહેરવાનું
દાંતાવાળું હથિઆર.

ઓળર (ના) હથિઆર.

સખત (વિ) મજબુત.

સાધારણ (વિ) શેજ વ-
પરાતા.

ગજવેલ (ના) પોલાદ.
પોલાદ (ના) ખરં લોહું.
મેર (ના) આળુ.

ભટ્ટી (ના) દેવતાનો મો-
ટો સુત્રો.

ટાઢી (વિ) ઠંડી.

ઉઘાડેછે (ક્રિ) ખુલ્લી
કરેછે.

પાઠ ૧૪ મો.

ચિતિરચાપક (વિ) કં
ધચીજને વાળીએકે

મરડીએ તોપણુ તે

પાછી હતી તેવી થઇ
જાય એવો પદાર્થ-

માં જે ગુણુ તે.

તપાવીને (ક્રિ) ગરમ ક-
રીને.

ધેરો આસમાની (વિ)
ભૂરો.

શામજો (વિ) કાજો.

ઓપ (ના) ચળકાટ.

ટીપીને (ક્રિ) ડાંખું કરીને.

અરડ (વિ) સેહેલથીભાં-
ગી જાય તે.

પદાર્થ (ના) ચીજ, વસ્તુ.

પાઠ ૧૫ મો.

અંદીવાન (ના) કેદી.

ઇતરાણ (ના) ગેર મેહેર-
વાની.

ઓસાર (ના) પોહોળાઇ.

વિશ્વાસ (ના) ભરોસો.

સમાગમ (ના) સોખત.

દારોગો (ના) કેદખાના-
નો બપરી.

ખાકું (ના) મોટુંકાણું.

પારિસ (ના) ક્રાન્સનું
મોટું શેહેર.

અંદીખાનું (ના) કેદખા-
નું.

કેદ (વિ) પરેજ.

કેદી (ના) અંધીવાન.

કોટડી (ના) નાની ઓ-
રડી.

સોખત (ના) સંગત.

અકળાયો(ક્રિ)ગભરાયો.

ફાટ (ના) ચીરો.

આપણ કરીને=ધણાહે-
તથી.

પાઠ ૧૬ મો.

ડોળ (ના) બપટો.

હિમાયતી (ના) વાલી,

હિમ્મત આપનાર.

સ્વાદ (વિ) લેહેજતદાર.

હળી (ક્રિ) મળી.

દેખાયો (ક્રિ) જણાયો.

બુક્તિ (ના) તદખીર.

મોકળે મને=ખીક વગ-
ર; ખુલ્લે દીલ્લે.

વશીને (ક્રિ) દોડીને.

પાધરી (અ) તુરતજ.

ખેંચાખેંચ (ના) તાણા-

તાણુ.

રાવ (ના) ફરીઆદ, દાદ.
 ટેકીને (ક) ટેકો દધને.
 મનસુખો (ના) વિચાર.
 માદા (ના) બધરી.
 લાજ (ના) શરમ.
 ફૂદકો (ના) છલંગ.
 રમુજ (ના) ગમત.
 વીસરી (ક) ભૂલી.

પાઠ ૧૭ મો.

સૂઝ (ના) ઓઢારી.
 એકાંત (વિ) એબલા.
 સારાંશ (ના) ટુંકી મત-
 લખ, ટુંક સાર.
 નર્થા (વિ) બીલકુલ.
 રીઝવવું (કિ) ખુશ કર-
 વું.

લાડછેડ (ના) તિરસ્કાર.
 વિભ્રેગ (ના) બ્નૂદા પ-
 ટવું.

હીજરાવું (કિ) દુભાવું,
 દલગીર રહેવું.
 રહેતે રહેતે (અ) ધીમે
 ધીમે.

અકવાડીજી (ના) સાત
 દહાડા.
 પખવાડીજી (ના) પંદર
 દહાડા.

રકાબી (ના) નાની થા-

ળી.

ગંદી (વિ) ગોઝ.
 પીરશીને (ક) મુકીને.
 ગમત (ના) રમુજ.
 ટાટક (ના) હંડક.
 મરજી (ના) ધમ્છા.
 સંસાર (ના) દુનિઆ.
 નિરાંત (ના) ચેન.
 મોજ (ના) મજા.
 ઝાઝા (વિ) ઘણા.
 વેગજેની (અ) આથેની.
 પોકેપોક (વિ) મોટે સાદે.
 રોયો (કિ) રડયો.
 સોબતી (ના) સાથી.
 વાસ (ના) રહેઠાણ.

પાઠ ૧૮ મો.

સામાન (ના) ચીજો.
 હથિયાર (ના) ઓગ્તર.
 વર્ણન (ના) વિસ્તાર.
 પાસું (ના) બાણુ.
 લાલચોળ (વિ) રાતું
 રાતું.

લાટો (ના) ધાતુનો દા-
 બવાનો સીકંજો.

કારખાનાં (ના) બ્નૂદાં
 બ્નૂદાં હુન્નરનાં ઠેકાણું
 ગાળે (કિ) રસ કરે.

સંભાળ (ના) બખરદારી
 જરૂર (ના) અગત્ય.

મૂલ (ના) કિમત.

ઓપદાર (વિ) ચળકતી.

પાઠ ૧૯ મો.

સરાણુ (ના) હથિઆરો
 ને ધાર કાઢવાનું
 ગોળ ચક્કર.

છીણી (ના) ધાતુ કાપ-
 વાનું હથિઆર.

રેતરડી (ના) કાનસા.

કરવત (ના) વેહેરી કા-
 ઢવાનું હથિઆર.

કટારી (ના) કટાર. ધો-
 ચીને મારવાનું હ-
 થિઆર.

પાળીઓ (ના) ચખ્ખુઓ.

ગણતરી (ના) હિસાબ.

કારીગરી (ના) કાસબ.

ચળકતું (વિ) તેજકરતું.

કોશ (ના) નુરાજ.

પાઠ ૨૦ મો.

ભર્ય (ના) ગૂંજરાતમાં
 નર્મદા નદીજીપર શે-
 હેર છે.

મરામત (ના) સમારવું.

પનો. (ના) પોહોળાઈ.

નર્મદા (ના) રેવા નદી.

આળુઆળુ (અ) આ-
 સેપાસે.

કોશ (ના) ગાજી.

રળિયામણું (વિ) શો-
ભાવતું.

મજબૂત (વિ) જોરાવર.
પાંચડીપને (ના) પાંચ-

ડીના પના જેવું,
એટલે પાંચડી લંબા-

ણમાં ઘણીને પોહો-
ળાણમાં ટુંકી તેવું.

ઘેરાવો (ના) ફરતો ઘેર.
સૂમારે (અ) આસરે.

મુસ્કેલી (ના) અડચણ.
દોળાવ (ના) દોળવો;

ઝિયો ઢળતો ટેકરો.
સાહુકાર (ના) પૈસાવાળો

આગરદાર અલસ્ય.
હવેલી (ના) ઝિંચી બા-

ધણીતું ધર.
નસ્તી (વિ) વધારે.

પ્રથમ (અ) પેહેલાં.
દાંડા (ના) તળીયાં.

પાઠ ૨૧ મો.
લોઢવું (ક્રિ) કપાસમાંથી

કપાસીઆ તથા ર-
જૂદું પાડવું તે.

અદાલત (ના) ઇનસાફ
કરવાનું ઠેકાણું.

અવસ્થા (ના) હાલત.
મ્યુનિસિપાલ(વિ) શહેર

સુધારવાનું આવું.

કમિટી (ના) આવું, મં-
ડળી.

સૂતરાઉ (વિ) સૂતરનું.
કાપડ (ના) કપડ.

રોજી (ના) રોજગાર.
વિલાયતી (વિ) વિલાય-

તમાં બનેલું.
વણકર (ના) સાળવી.

લાચાર (વિ) ગરીબ.
વરાળના (ના) બાફના.

કંપની (ના) ભાગીદારો-
ની મંડળી.

દામદામ (ના) બધે દે-
કાણે.

સસ્તાં (વિ) સોંધાં.
ધટારત (વિ) લાયક.

એકીવારે (વિ) ઘણાં,
જયાયાંધ.

પાઠ ૨૨ મો.
રમુજી (વિ) ખુશ લાગે

એવી.
વિદ્વાન (ના) બણેસો

માણસ, પંડિત.
પેટું (ના) પેટઆગળની

જગો.
અચરજ (ના) નવાઈ

વાળવું (ક્રિ) મરડવું.
પોત (ના) કુમાસ.

નાનુક (વિ) કોમળ.

ધટ (વિ) જખરી.
પતંગીઝીં (ના) ઉડતું

છવડું.
ચકચકીત(વિ) ચળકતી.

પોપણ (ના) ગુજરાન.
રેશમ (ના) હીર.

કોહેલી (વિ) સજેલી.
પાઠ ૨૩ મો.

દયા (ના) મેહેર.
મદાંધ (વિ) અહંકારમાં

આંધળા.
ઈશિ (ના) પ્રભુ.

અવયવ (ના) શરીરના
ભાગો.

ઉદાર (વિ) સખી.
ચર્ણ (ના) પગ.

પ્રયત્ન (ના) મેહેનત.
પીડા (ના) દુઃખ.

પીડાય (ક્રિ) દુઃખીયાય,
પિંડ (ના) આત્મા.

આપડો (વિ) બિચારો.
છવ (ના) પ્રાણી.

રચ્યા (ક્રિ) બનાવ્યા.
લગીર (વિ) જરાક-

અધિક (વિ) વધારે.
ખીક (ના) ડર.

ઉર (ના) દિલ.
ધરો (ક્રિ) મુકો,

ધોખ (અ) ધમકાવે.

ધારીને (કૃ) તાકીને.
ખુશી (વિ) મગન.
મિત્ર (ના) દોસ્તદાર.
ઘાત (ના) હલ્લા, મારવું.
વિશેષ (વિ) વધારે.
વર્ણવો (ક્રિ) વિસ્તારો.
વખાણીને (કૃ) સાર ક-
હીને, તારીફ કરીને.
અનાવનાર (ના) પેદા કર્મ (ના) કામ.

કરનાર.
મજેલ (કૃ) મજેલો.
પ્યાર (ના) હેત.
દીધેલ (કૃ) દીધેલા.
ગળુ (ના) શક્તિ.
ભાર (ના) બોળે.
વેદના (ના) દુઃખ.
કૂર (વિ) ઘાતકી.
કર્મ (ના) કામ.

પિછાણીને (કૃ) જાણીને.
અધર્મ (વિ) ખોટું.
જંતુ (ના) છવડાં.
પાય (ના) પગ.
પરોવી (કૃ) ઘોચી.
ખેલ (ના) રમત.
ખોડીને (કૃ) ખોડો કરીને.
નિશાન (ના) એધાણી.
વિનાશ (ના) નાશ.

(કવિતાની સમજૂતી). (૨).

જુઓ કે દુઃખે કરીને જેમ આપણા શરીરનો આત્મા દુઃખી થાય છે; તેમજ બિચારા પ્રાણી (પશુ) ને દુઃખી કર્યાથી તે પણ દુઃખી થાય છે. તમે અહંકારથી આંધળા (છાકેલા) થઈને જરૂર તે પશુ જાણીને તેને મારતા નહીં; અરે ભાઈઓ મનમાં જરા મેહર લાવો, ને પ્રાણીને દુઃખ ના દેઓ. (૧)

જુઓ કે ધંધરે આપણા શરીરના સઘળા ભાગો અનાવ્યા છે; અને તમો હજારો ઉપાય કરશો પણ તેમાંનો એક પણ ભાગ તમારાથી અ-
નવાનો નથી;—તે માટે વિચાર કરી મનમાં જરા વધારે ડર લાવીને;—અરે ભાઈઓ મનમાં જરા (૨)

બિચારાં પશુને અનાથ જાણીને ધબધબને તેના ઉપર પગ ના મુકે
ને કોઈ છવ કે પશુને મારીને ખચિત તમે મનમાં ખુશી થશો નહીં;
મારવાની વાત વખાણીને તેને ઘણી લાંબી ચરચાવો નહીં; અરે ભાઈઓ
મનમાં જરા (૩)

આપણો ને તેનો (પશુ) નો અનાવનાર એકજ ધંધર છે;
તેમ તેની ઉદારતાનો પ્યાર તેને પણ મજેલો છે; પરમેશ્વરનું

આપેલું સુખ ભોગવીને મળેથી તે હયાં કર્યા કરેછે;—અરે ભાઈઓ
મનમાં જરા (૪)

પશુના બળ ઉપરાંત બોલે ભરીને તેને કેમ માર મારીએ
ને તે બિચારાને જે દુઃખ થાયછે તેનો મનમાં જરા વિચાર
કરીએ;—કંઈ પણ ધાનકી કામ પાપનું જાણીને તે કરે નહીં; અરે ભા-
ઈઓ મનમાં જરા (૫).

હવડાના પગ પાંખ તોડી જે ખોટું અધર્મ કામ કરે; ને તેનો પગ
ખોડો કરી શૂળમાં ઘોચી ખરાબ કામ બનાવે, પછી નિશાન મૂકી
તીર મારીને તેનો નાશ કરે; અરે ભાઈઓ મનમાં જરા મેઢુર લાવો
(૬).

પાઠ ૨૪ મો.

હિંદુસ્તાન (ના) એશિ-
યા ખંડની દક્ષિણે
દેશ છે.

ત્રણ ખૂણીઆ (વિ) ત્ર-
ણ ખૂણા જેવો.

અમિ (ના) દક્ષિણ ને
પૂર્વ વચ્ચેની દિશા.

નૈઋત્ય(ના)દક્ષિણ ને પ-
શ્ચિમ વચ્ચેની દિશા.

કાણ (ના) ખૂણો.

હદ (ના) મર્યાદા.

સુસાકરો (ના) દેશે દેશ
ફરનારા.

વિકટ (વિ) ભયંકર.

કુંગરા (ના) મોટા ઊંચા

ટેકરા.

પહાડી (વિ) કુંગરા કું-
ગરીવાળા.

લડવૈયા (વિ) લડાઇખોર

સદા (અ) રોજ.

ખરફ (ના) ટાટથી ઠરી

ગયલું પાણી.

ઝાડી (ના) ઝાડ એક

ખીજ સાથે આવીને

ગુફા જેવું બનેલું તે.

ઝાંખરાં (ના) કાંટાવાળી

શળો.

રસાળ (વિ) ફળદ્રુપ.

મેદાન(ના) મોટી ખૂલ્લી

જગો.

ફળાદિ=ફળ વગેરે.

પૂર (ના) પાણીનું ચઢવું.

જળ (ના) પાણી.

ઝાંગર (ના) ભાત.

ક્યારડા (ના) ખાડા.

નાવડાં (ના) હોડકાં.

સીમાડો (ના) હદ.

અસલી (વિ) જૂના.

પાઠ ૨૫ મો.

કરિઆણું(ના) વસાણું

કાચું (વિ) સરસ.

કસ (ના) રસ.

ભાલોડું (ના) ભાલો.

તળેટી (ના) તળીજાં.

નીપજ(ના)પાક, પેદાશ.

લલચાઇ (ફ) લોભાઇ.

પર મૂલક (ના) પારકો

દેશ.
ચિતા (ના) વાઘ જેવું
જનવર.
નીપજેછે (કિ) પાકેછે.
વનરપતિ(ના)લીલોતરી.
છવે છે=ગુજરો કરે છે.
નાતો (ના) જાતો.
તડ (ના) કકડા; બાગ.
બાધડીઓ(ના)અધરીઓ
ચાલ (ના) ધારો.
પાઠ ૨૬ મો.
ધતિહાસ (ના) તવારી-
ખ, આગલા રાત્રીઓ-
ની વારતા.
પદવી (ના) ઓહો.
હકૂમત (ના) હાકમી.
વહીવટદાર(ના) વહીવટ
કરનાર.
વજે (ના) કર.
જકાત (ના) દાણુ.
વસવાયાં (ના) આવીને
વસેલા(સુથાર, દરજી
ધોબી વગેરે.)
વેઠ (ના) વૈતર, મજુરી
કુળ (ના) વંશ.
કાયદા (ના) ધારા.
જથા (ના) ટોળા.
વ્યવહાર (ના) આપ-
લેનો સંબંધ.

અળવાન (ના) જોરાવર.
શૂરા (વિ) બાહાદુર.
શૂર (ના) બાહાદુરી.
સંબંધી (અ) વિશે.
સલાહ (ના) વિચાર.
અંદોષસ્ત (ના)ગોઠવણ.
ઠિતરતા (વિ) હલકા.
અધિકારી (ના) ઓહો
દાર.
વમૂલ (વિ) જમે.
પ્રજ્ઞ (ના) રૈયત.
ધનસાધ (ના) ચુકાદો.
ખૂન (ના)હથિઆરવતી
કે જેર દીધાથી કોધને
મારી નાંખવું તે.
શૂળી (ના) ફાંશી.
કાંડાં (ના) હાથના પોં-
હોંચાં.
ગુન્હો (ના) તકસીર.
માત્રમિત્રકત (ના) મા-
લમત્તા.
ધર્મદાન (ના) ખેરાત.
નરકે (ના) જાહનમ.
ધનસાધી (વિ) વાજખી
રાહે ચાલનારા.
વિદ્યાવાન (વિ) બણેલા.
પાઠ ૨૭ મો.
સાજવાળા (ના) સા-
માન વાળા.

પડાવ (ના) મુકામ.
હાકેમ (ના) સરદાર-
દોલત (ના) પૈસો.
વારતહેવારે (ના) સપ્તે
ટાણે.
કસબી (વિ)હુન્નરવાળા.
રાજદરબાર (ના) રાજ
સભાએ.
સોનેરી (વિ) સોનાના.
ડોલી (ક) ઝુલી.
રથ (ના) પૈડાં વાળા.
ગાડી.
પીછાળાં (વિ) પીછાંવા-
ળાં.
મોહ (ના) મોહિણી.
ફોજ (ના) લશ્કર.
આયમણા (વિ) પચિ-
મ તરફના.
હુમલો (ના) ચઢાઈ.
એકદમ (અ) તરત.
શાણી (વિ) ડાહી.
મોટાઈ(ના)માન, શોભા-
કળા (ના) ચુકિત.
રાજ્યનીતિ (ના) જસ-
બર રીતસર રાજ્ય-
લાવવું તે.
પાઠ ૨૮ મો.
ફેલાવો (ના) પથરાઈ
જવું તે.

એપાડે (અ) આધે.
 એની (ના) જમીન ખે-
 ડવાનું કામ.
 ગુજરાત (ના) ગુજરા.
 ઝટ (અ) તરત.
 ખળ (ના) જોર.
 કેદાં (ના) પીછો, પુઠ.
 અંચો (ના) ચોપડીઓ.
 કૃષ્ણ (ના) ભગવાન.
 દારિકા (ના) ગુજરાતની
 યશ્વિમે ભત્રાનું ધામ
 છે.
 રાજધાની (ના) રાજ
 ગાદીનું શેહેર.
 મુદ્દ (ના) એક ભતનો
 ધર્મ.
 અહિયા (ના) મોટાઇ,
 પ્રતાપ.
 પાઠ સ્ટે મો.
 ચરાકમી (વિ) ભારે કા-
 મના કરનારા.
 અજીત (વિ) કોઇથી હ-
 તાય નહીં તે.
 માંજ્યો (કૃ) હાથો.
 અંબન (ના) વિક્રમનો
 સન.
 દેવમતિ (ના) ઇશ્વરી
 શક્તિ.
 ચક્ર (ના) વરસ, સન.

વિક્રમાજીત=વિક્રમ કો-
 ઇથી છતાય નહીં
 તે.
 ખડિએર (ના) ઘર અ-
 મલા પડી ગયલાતેની
 ખુલી જમીન.
 લગોલગ (અ) પાસેજ.
 ધરતી (ના) જમીન.
 વસ્યા (કૃ) રહ્યા.
 સંસ્થાનો (ના) રાજ્યો
 ના વસાવેલા નાના
 ખડિયા મુલક.
 ફટાઓ (ના) રાજ્યની
 ગાદી પર બેઠેલો મો-
 ટો ભાઇ.
 કન્યા (ના) કુંવારી છો-
 કરી.
 સમયે (ના) વખતે.
 જંગલી(વિ)વગર સુધ-
 રેલો.
 ગણુતી (ના) લેખું; હિ-
 સાખ.
 દૈવયોગ (ના) ઇશ્વરીય-
 નાવ.
 પાઠ ૩૦ મો.
 વૈભવ (ના) સુખ.
 કવિતારૂપ (ના) પદમાં.
 નાટક (ના) નાચવા વગે
 રેના બેલનો તમાશો.

દેવસ્થાન (ના) દેહેરા,
 મંદીર.
 અંધન (ના) અટકાવ,
 કાયદો.
 નાય (ના) વૃત્ત.
 કીર્તિ (ના) આખર,
 પંકાવું તે.
 દેશોદેશ (ના) અધેમુલક.
 ફલાઇ (ક્રિ) પથરાઇ.
 હલાપણ (ના) ચતુરાઇ.
 કરખી (વિ) હુન્નરવાળા.
 મનુ (ના) હિંદુ શાસ્ત્રનો
 કાયદા બાંધનારો.
 મહાભારત (ના) જેમાં
 ભારતનીકથા છે તે
 ચોપડી.
 રામાયણ (ના) જેમાં
 રામની કથાછે તે
 ચોપડી.
 પુસ્તક (ના) ચોપડી.
 પૈસાદાર (વિ) તાલેવંત.
 સદગુણ (ના) સારાઆ-
 ચરણ.
 શોભા (ના) દેખાવ.
 પાડાપડોશી (ના) પાસે-
 ના ધરના રહેનારા.
 દાનત (ના) નજર, નિષા.
 સાફ(વિ)પાક, ચોખ્ખી.
 વાસવાની (કૃ) દેવાની.

લેખપત્ર (ના) કાગળપર
દસ્તાવેજ.

પરાયો (વિ) પારકો.

તકાવતું (ક્રિ) ધારી ર-
હેતું.

કરજ (ના) દેવું.

જમણુવાર (ના) વરો,
ખરચ.

વાવરી (કૃ) ખરચી.

સ્ત્રીઓ (ના) બાઈઓ.

છૂટ (ના) રજા.

પાઠ ૩૧ મો.

નુકસાન (ના) હાણી.

નાતો (ના) જાતો.

ઉદ્યમ (ના) વેપાર.

અટકાવ (ના) અડચણ.

સ્થાવર (વિ) જમીનને
લગતી, જે ખસે અ-

થવા ઉપડે નહીં એ-
વી મિલકતનું નામ.

મિલકત (ના) માલમતા.

વારસો (ના) વારસને જે
મિલકત મળેછે તે.

વહેંચી (કૃ) ભાગ પાડી.

મિલકતદાર (વિ) મિલકત
વાળો.

હિસ્સા (ના) ભાગ.

વંશના (ના) કુટુંબના.

અવસ્થા (ના) હાલત.

તવંગર (વિ) પૈસાદાર.

હિંમત (ના) છાતી.

દોલત (ના) માલમતા,

પૈસો વગેરે.

રોકાવું (ક્રિ) ધેરાવું.

શોધ (ના) તપાસ.

પરવાર (ના) કુરસદ.

કળા (ના) હુન્નર.

ખચરદાર (વિ) હોંશિ

આર.

મોટાઇ (ના) ભપકો.

દાખલ (વિ) સામેલ.

પાઠ ૩૨ મો.

અગર (ના) મીઠું પાકે

છે તે જગ્યા.

લૂણ (ના) મીઠું.

ગચીઆં (ના) મોટા દે-
ફલા.

પાહાણા (ના) પયરા.

જગલ્લી (ના) જગતને
પેદા કરનાર, ઇશ્વર.

એતૃતીયાંશ (વિ) ત્રણ
ભાગ કરેલા તેમાં-

ના એ ભાગ.

મહાસાગર (ના) મોટા
સમુદ્ર (પૃથ્વીપર એ-

વા પાંચ છે).

ભંડાર (ના) વખાર.

અધર (વિ) મુશીબત.

ઝરણુ (ના) ધીમે ધીમે

પાણી વહે તે.

કકડીને (કૃ) સખત.

આરડો (ના) ખાડો.

મેલ (ના) કચરો.

પારદર્શક (વિ) જેમાંથી

આરપાર જોવાય તે.

છાંટી (કૃ) ઓલવી.

વખારો (ના) માલ ભર

વાનું ઠેકાણું.

પાઠ ૩૩ મો.

તીર્થ (ના) નદી કાંઠાની

પવિત્ર જગ્યા.

ધોધવા (ના) મોટા ધોધ

સરોવર (ના) મોટું ત-
ળાવ.

સ્થિર (વિ) હાલે ચાલે
નહીં તે.

ધેરાવો (ના) ફરતો ધેર-

ઊગમણુ (ના) પૂર્વદિશા.

ઝરો (ના) પાણી વહેવા-
નું ઠેકાણું.

કુંડ (ના) છોથી બાંધેલ
લીધેલું નાના તળાવ

જેવું.

કુટ (ના) સુધારી અડધો
ગળ.

ભય (ના) ખીફ.

ધમારત (ના) ઊંચી બાં-

ધણીનાં ઘર.	ગમે તેવું.	હતી થાય.
ખંડેર (ના) પડી ગયલી ફેર (ના) તફાવત.	રૂપ (ના) આકાર.	પ્રજા (ના) રૈયત.
જમીન, અમલા વ- ગેરે.	વિનતિ (ના) નરમાશથી	ધૂડ (ના) ધૂવડ પક્ષી.
થર (ના) પડ.	કેહેવું તે.	ચુરી (વિ) અરાખ.
દર વરસે=અકેક વરસે.	અસર (ના) લાગણી.	ચુરાઈ (ના) વેર.
પેદાશ (ના) ઊપજ.	નરમાશ (ના) નમન- તાઈ.	રાજકુમાર (ના) રાજાને
પાઠ ૩૪ મો.	દુખાય (કિ) દુભાય.	છોકરો.
બલાઈ (ના) સાલસાઈ.	પાઠ ૩૫ મો.	અમૂલ્ય (વિ) જેની કિ- મત થઈ શકે ન- હીં તે.
ધમકી (ના) ધુરકી.	સુવાક્ય (ના) સાઈં વચ- ન.	માનવી (ના) માણસ.
ખગાલકાર (ના) જોર જીલમ.	કુવાક્ય (ના) નહારં વ- ચન.	વેણુ (ના) શબ્દ, સુકન.
ઉમંગ (ના) ઉમેદ.	સ્નેહ (ના) હેત, પ્રીત.	મૂકયું (કિ) બોલ્યો.
કંડોર (વિ) વજજર.	સદૈવ (અ) હમેશાં.	વિમાસશો(કિ)પરતાશો.
અણુગમો (ના) નાખુશી	વાધે (કિ) થાય.	હાણી (ના) નુકસાન.
માયનો (ના) અર્થ.	કલેશ (ના) કંકાસ.	છરા (ના) એક જાતનો ચરખુ.
ખરેખરીઆ (ના) સર- ખા.	હમેશ (અ) રોજ.	છેદ (ના) કાણું, છિદ્ર.
એકાદું (વિ) એક, કોઈ	લાધે (કિ) થાય.	મૂઝે (કિ) જણાય.
પણુ.	વિવેક (ના) સત્તુકાઈ.	રૂઝે (કિ) આરામ થાય.
જોરજૂલમ (ના) જખ- રાઈ, જખરજસ્તી.	વીર (ના) ભાઈ.	બડકો (ના) મોટો અ- વાજો.
ઠંઠા (ના) મરજી.	ઉચાર (કિ) બોલ.	હડાકો (ના) અવાજ.
નાખુશી (ના) દલગીરી.	વાણી (ના) વેણુ, શબ્દ.	વહો (કિ) બોલો.
મન (ના) દિલ, ચિત્ત.	વિશ્વ (ના) જગત.	વણુશે (કિ) બગડશે.
વેર(ના)અદાવત, ખાર.	કીર્તિ (ના) આખર.	બારતોલ (ના)બારવકર
જોઈએ તેવું (વિ) મનને	પડેચડે (કિ) પડતી ચ-	જન (ના) માણસ.

સારૂં વાક્ય બોલવાથી સદાકાળ હેત પ્રીત વધે; નહારૂં વાક્ય બોલવાથી નિરંતર કષ્ટો કંકાસ થયા કરે; માટે અરે ભાઈ મનમાં જરા સહુ-કાંઈ આણીને જે શબ્દ બોલો તે વિચારીને બોલો (૧).

સારૂં વાક્ય બોલવાથી બધી દુનિઆ વખાણે; નહારૂં વાક્ય બોલવાથી કોઈ આપણી આખરૂં જાણે નહીં; માણસની પડતી ચડતી (પૈસાની) ધાયછે તે જીભ વડેજ; માટે જે શબ્દ બોલો (૨).

જુઓ કે રૈયત પોપટ ઘેર પાળેછે; ને માળામાં ચેનથી ધૂડ પક્ષી ચૂઈ શકતું નથી (લોકો તેને પથરા મારેછે); બોલવાનું કારણ એવુંજ સમજીને, જે શબ્દ બોલો (૩).

ભાઈ તું સારા બોલીને લોકોમાં નેકી (કાર્તિ) મેળવ કેમકે નહારી જીભે લોકો નહારા શબ્દ પણ બોલેછે, પછી ગરીબ હોય કે રાજના છોકરાની રાણી હોય પણ જે શબ્દ બોલો (૪).

સારૂં વેણ બોલવાથી દૂધનું દહીં, ઘી સૌ થશે એટલે (કોઈકામ નહીં કરતું હશે તે કરશે); ને જેની કિમત ઘણી બેસતી હશે તે સેહે-જમાં આવશે; નહારૂં વચન બોલવાથી કોઈ પળી ભાર પણ પાણી પાય નહીં (ખારણે ઉભો ન રાખે), માટે જે શબ્દ બોલો (૫).

અરે માણસ મોહોડેથી જે શબ્દ બોલ્યા; તે જેમ થુંકેલું ફરીથી ગળાતું નથી તેમ (બોલેલું ફરાતું નથી); પછી એવું તુંકસાન વેઠીને પસ્તાશો; માટે જે શબ્દ બોલો (૬).

છરીથી કપાયલું હોય તેનો ઇલાજ માલમ પડે; પણ નહારાં વાક્યના કાપને કદી રૂઝ આવે નહીં (તે બોલ મનમાંથી ખસે નહીં); કાચની કોડી દાણી હોય તે કદી સંધાલી નથી; માટે જે શબ્દ બોલો (૭).

સારો કે નહારો તોપનો બડાકો તે હવામાં જોરસાથી ફોડ્યો જાય છે; હવે બોલો તેને કેમ ખેંચીને અટકાવી રાખી શકાય; માટે જે શબ્દ બોલો (૮).

તમે વિચારી શબ્દ જોડો, તમારું કામ કદી અગડશે નહીં; દુનિઆમાં
માર વકર, તો સારા લોકો રાખેછે, એમ દલપતરામ કવિ કહેછે. (૯).

પાઠ ૩૬ મો.

વાદ (ના) તકરાર.
વટેમાર્ગુ(ના) રસ્તે જતો
સુસાફર, પંથી.
અળ (ના) જોર.
જળરો (વિ) જોરાવર.
તપીગયા (કિ) ગુસ્સે થઈ
ગયા.
ધીમા (વિ) ઠંડા.
અજમાવા (કિ) વાપરો.
ચલાવો.
કિતરાવે (કિ) કહડાવે.
અળવાન (વિ) જોરાવર.
વાવાઝોડું (ના) પવનનું
જોરથી વાવું.
લપેટતો (કિ) વિટાળતો
વળ્યું (કિ) ફાળ્યું.
ખસેડી (કુ) આધા કરી.
તપ્યો (કિ) ગરમ થયો.
અફારો (ના) પસીનો.
અતે (અ) છેલ્લે, આ-
ખરે
સહેવાયો (કિ) ખમાયો.
ઝાયા (ના) શીજો.
આકળા (વિ) ગાભરા.
જોડી કાઢેલી (કુ) બના

વટની.

શીખામણ (ના) બોધ.
મારફાડ (ના) સખતાઈ,
જોર કરવું તે.

પાઠ ૩૭ મો.

અંગગ્જાન (ના) પોતાની
મેળે જે શીખવું તે.
તર્કશક્તિ (ના) વિચાર
અળ.
મરડી (ના) ઝુપડી, ઝા-
પરી.
રાફડો (ના) નાતુ દર.
સમજશે (કિ) ધ્યાનમાં
આવશે.
લાડું (ના) લાડવો.
ગળ્યો (વિ) મોઢો.
ટેકો(ના)આધાર, મજ
બૂતી.
ભાર (ના) બોલો.
જંગલી (વિ) એવકુદ.
મેળવી (કુ) સરખાવી.
કડાકૂટ (ના) ખટપટ.
ગુમાવે (કિ) ગુજારે.
ભેદ(ના)તફાવત, નુદાષ્ટ
ખોરાક (ના)ભૂમેશા ખા
વાનો પદાર્થ.

સંઘરવા(કુ)એકઠુંકરવા.
કોડાર (ના) અનાજભરી
મૂકવાનો ખજાનો.
ખીવર (ના)એક જાતાનું
સસલાં.

ધાન (ના) અનાજ.
સંઘરો(ના)રાખીમૂકુંલે.

પાઠ ૩૮ મો.

સોચના (ના) ફિકર-
વાદવિવાદ(ના)ચકચાળ,
ઝોળાઝોળ.
વૈદું (ના) વૈદનો ધંધો.
પ્રેરણા (ના) અંગગ્જાન.
કિદાસ (વિ) દલગીર.
ખેડોળ=ખરાબ આકારનું
તકરાર(ના) વાંધો, જુદ.
મંડળી (ના) ટોળી.
વૈદ (ના) વૈદું કરનાર.
મંદવાડ (ના) ખીમારી.
ઓસડ (ના) દવા.
ગુંચવણ (ના)ગુંચવાડે
ઠોકર (ના) ખતા.
નકામી (વિ) ફેકટ.
વધારો (ના) ઉમેરો.
મનુષ્ય (ના) માણસ.
કસર (ના) ખામી.

ક્રમ (વિ) ઓછી.
તર્ક (ના) ખ્યાલ.
ચૂકો (ના) નાનીબૂલો.
ધીરજ (ના) હિમ્મત.
ઉદ્યોગ (ના) મેહેનત.
બીલ (ના) લુટારાલોકો.
મેહેલ (ના) રાજનૌરેહું
વાનો મુકામ.

અક્તિ=અશ્વરનું ભજન.
ઉતરતી (વિ) હલકી.
પંક્તિ (ના) જાતિ, વર્ગ
ઉત્તમ (વિ) મોટો.

પાઠ ૩૯ મો.

મગજ (ના) ખોપરીની
અંદરનો ભાગ.
કોરેમેલી(કૃ) પડતીમેલી
રચના(ના) ગોઠવણ.
વચ્ચોવચ (ના) વચ
ગાળે.

ટટાર(વિ) હાંશીઆર.
કરોળિઓ(ના)જાળામાં
રેહેનાર છવટો.

ચોપગાં(ના)ચારપગ વા

જાં પશુ.

નહોર (ના) નખોરીઆં.
માફક (વિ) અનુકૂળ.
કૃપાળુ (વિ) દયાળુ.
ડોક (ના) ગરબન.
સરજયા (ક્રિ)પેદા કાધાં
ગરજ=ગરજ, ખપ.
પાર (ના) છેડો, છેવટ.

પાઠ ૪૦ મો.

અચરજ (ના) નવાક.
ચોખા (વિ) સાફ.
લીલ(ના) પાણીમાંલીલી
ટુક આઝેછે તે.

સુંવાળા(વિ)નરમ,લીસા
લટકતા (કૃ) ટીંગાના.

માદા (ના) બધરી.
ચારો (ના)ચારવાનુંધાસ
હરતી (ક્રિ) યોજતી.
ક્ષણ (ના) લેહેજે.

વીલાં (વિ) સુનાં. જુટાં.
નર (ના) મરદ.

બચાવ (ના) રક્ષણ.
ફૂકડી (ના) મરઘી.

પાઠ ૪૧ મો.

ગુણ (ના) પાડ.
પારણું (ના) બાળકને
ચુવાનું નેતર કે પાટી
ભરેલું જુલતું ચોકડું.

પોદતું (ક્રિ) મૃતું.
કટુ (વિ) કડવું.

ખાણું (ના) ખાવાનું.
ખમા (ના) માફ.

મુક્તિ (ના) ઓઢાર.
પુત્ર (ના) છોકરો.

છેક (અ) બહુ.
મહા (વિ) મોટી, ઘણી.

હેતવાળી=પ્યારવાળી.
દયાળી (વિ) મેહેરવાળી.

મુકામાં=સૂકી જગામાં.
પંડે (સ) પાતે, જાતે.

તણ (ક્રિ) છોડી, મૂકી.
બચી (ના) બોકી.

પ્રેમ (ના) હેત, વહાલ.
બુક્તિ (ના) હીકમત.

ટળે (ક્રિ) દુર થાય.
રૂં (વિ) સાફ.

(કવિતાની સમજૂતી). (૪).

ન્યારે કે હું નાનો છોકરો હતો ને પારણામાં સૂતો હતો; સારે મને
બહુ રડવું આવતું તે વખતે મને કાણુ છાતું રાખતું? તે વખતે મને
દુઃખી જોઈને ખીણું દુઃખી કાણુ થતું? મારી ઘણી વાહાલી દયા

લાવનારી મા તુંજ, (૧).

મા પોતે બીનામાં (ભૂતરમાં.) સુએ ને મને સુકામાં સુવાડે, ને હું દુઃખ પામું તો પોતે સ્વાદ છોડી દેતી; મને સુખ થાય તેને વાસ્તે કડવું કડવું કોણ ખાતું ? મારી ઘણી વાહાલી. (૨).

મને છાતીએ બજાડીને મારા ગાંઠ ઉપર બોકી કોણ દેતું, ને તરત-તું ખાવાનું બનાવેલું કે આવેલું હોય તે, હે મા તું પોતે ન ખાય ને મને કોણ આપતું ? મને મોહોડે મીઠા મીઠા ગીત કોણ ગાતું ? મારી ઘણી વાહાલી. (૩).

હું કેથે પડું કે અથડાતું તો મોહોડેથી ખમા ખમા આણીને તારી આંખમાંથી પ્યારના આંસુ પડતા હતા : પછી મને પોતાના સ્થાનમાંથી કોણ દુધ પાતું ? મારી ઘણી વાહાલી. (૪).

મને પરમેશ્વરની પ્રાર્થના કરવા વિશેની રીત કોણ કેહેતું ? જેથી કરીને તાપ ને પાપ સમાધિ જાય ને મારો ઓહાર થાય : એક ચિત્તે મનમાં ફિકર રાખી મારું સારું કોણ ચાહાતું ? મારી ઘણી વાહાલી. (૫).

પાઠ ૪૨ મો.	સદા (અ) રોજ.	વાળવા=અદલો આપવા.
જળ (ના) પાણી.	દાસ (ના) ચાકર.	જોગ (ના) તક, દાવ.
ગણિત (ના) હિસાબનું કામ.	સાટું (ના) અદલો.	નિત્ય (અ) રોજ.
	દેવ (ના) ઇશ્વર.	પાઠે (ના) મોહોડે.
ચાકરી (ના) ભરદાસ.	આનંદ (ના) સંતોષ.	રીઝી (ફ) ખુશી થઇ.
આકરી (વિ) કપરી.	દાતા=દાતાર, આપનાર.	સર્વ (વિ) સઘળું.
અમૂલી (વિ) જેની કિંમત થઈ શકે નહીં તે.	માતા (ના) મા.	હામ (ના) ઠેકાણું.
	સમો (ના) વખત.	રચ્યા (કિ) બનાવ્યાં.

(કવિતાની સમજૂતી). (૫).

હજી તારું હોત તેવું ને તેતુંજ છે, જેમ કે માછલી ને પાણીને હોત

મળ્યું છે (પાણી વગર માછલીને જરાએ ચાલે નહીં) તેવું; તે હિસાબની રીતથી ગણવા જઈએ તો પણ તેનો પાર આવતો નથી ? મારી ઘણી વાહાલી૦ (૬).

અરે મા મેં તારીપાસે જે આ સખત ઘણીજ કિમતી ચાકરી કરાવી એ બધું તારું કરેલું હું શું ભૂલી જઈશ; તારો આખી જીંદગાની મુધી ચાકર થઈને એનો બદલો વાળી આપીશ; મારી ઘણી વાહાલી૦ (૮).

હે મોટા પ્રભુ ! સંતોષ આપનાર, મારી મા જેવો મને ફાયદો (આભાર) કરે તેવો; તે બદલો વાળવાને મને હમેસાં તું વખત આપજે મારી ઘણી વાહાલી૦ (૯).

આટલા આઠ છંદ શીખે ને સાંભળે, ને પછી તેને હોતે કરી રાજ મોહોડે રાખે; તો ઈશ્વર ખુશી થઈ સઘળે ઠેકાણે તેને કુશળ રાખે, આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બનાવ્યાછે. (૯).

પાઠ ૪૩ મો.	મારીક(વિ)ઝીણો રૂપનો	ખરાદી (ના) લાકડાંની
ચીનાઈ (વિ) ચીની.	પ્રવાહી(વિ)પાણી જેવા-	ચીજ્ને સંવાડા પર
ચીની=ચીનાઈમટોડીના	લીસો(વિ);સાફ, પાકીસ	ઉતારનારો માણસ-
ચક્રમક (ના) એક જન-	ચાક (ના) ગોળ ચક્રર.	નાજયાં (ના) નળી.
તનો પથ્થર જેમાંથી	કેળવાએલી (ફ) ચુંદીને	ખીખાંમાં (ના) આ કાર-
દેવતા નીકળે છે તે.	સાફ કરેલી.	વાળા ખોખાંમાં.
ઝારીને (ફ) ગરમ કરીને	ચતુરાઈ(ના)હોંશિઆરી	મેળવણી (ના) ભેગ.
કંદીલ=કાચનું પ્યાલું.	પાઠ ૪૪ મો.	લોહો (ના)મોટો લયકો.
ખિલોરી (ના) હાંડીની	સંઘાડો (ના) ચુડા રમ-	ચાદાની (ના) ચાહ ઉકા-
જનનનો કાચ.	કડા વગેરે ઉતારવાનું	જવાનું વાસણ.
ભૂકો (ના) ચુગદો.	ગોળ હથિઆર.	આંચ (ના) ઝાળ.
પલાળતા (ફ) ખીનાળતા	ડોળીયાં (ના) ખોખાં.	પાઠ ૪૫ મો.

સંદેહ (વિ) ધોળો, ઉગળો
રંગીત (વિ) રંગેલા.
અસમાની (વિ) ભુરો.
સરસ (વિ) સારાં, મળના.
ચીતારા (ના) ચિત્ર પાડા
નારા.

વિલાયત (ના) અંગ્રેજ
લોકનો દેશ.

સૂઝે (કિ) દેખાય, જણાય
પાઠ ૪૬ મો.

છોટે (અ) આથે, દુર.
નમળી (વિ) કમળેર.

ધર્મશાળા (ના) પરદેશી
ઓને ઉતરવા સાડ

બાંધેલો મુકામ.
સવાર (ના) ઘોડેએ સનારો

લાલચોળ=ધગ ધગતી.
મેદો (ના) ઝીણો આટો.

સાળે (વિ) સારો.
ઉઘડયાં (કિ) નીકળ્યા.

પાઠ ૪૭ મો.
વર્ણન (ના) વ્યાન, વાત

વિદ્યાશાળા (ના) નિશાળ
પ્રતિષ્ઠા (ન) સ્થાપના.

આખર.
રાજધાની (ના) રાજગાદી

નું મોડું શહેર.
વનરાજ (ના) વનનો રાજ

ચસાચું (કિ) સ્થાપ્યું,

ખરીદ કીધું.

તાબા (ના) હવાલો, કપળે.
મામલતદાર (ના) સખેર

ડીનેટ માલસેટ.
ઊગડ (વિ) જ્યાં લોકોની

આવળવ નહીં તે.
પંગાસરા (ના) પંચાસર

નગરના.
પારશનાથ (ના) જૈન ધર્મ

ના દેવની મૂર્તિ.
મૂર્તિ (ના) પુતળું.

મૂરત (ના) શરૂઆત, સુ
કન.

થાપના (ના) સ્થાપના,
મંડાણ.

પોશાળ (ના) નિશાળ.
સહસ્ત્રલિંગ (ના) હજાર-

લિંગ, હજાર મૂર્તિ.
શિવલિંગ (ના) શિવની

મૂર્તિ.
દેરીઓ (ના) નાનાં દેરાં.

પડખે (ના) પાસે, સોડે.
પાઠ ૪૮ મો.

મૂળસ્થાન (ના) ઉત્પત્તિનું
ઠેકાણું, વતન.

કુળદેવિ (ના) ગોત્રેજની
માતા.

કુમારિકા (ના) કુવારી-
છોકરી, બાળકી.

જૈન (ના) શ્રાવક લોકોનો
ધર્મ-આચાર.

પુસ્તકભંડાર=ચોપડી-
ઓનો સંગ્રહ.

તાડપત્ર (ના) તાડનાં પાત્રાં.
પટોળાં (ના) બાયડીઓના

રેશમી લૂગડાં.
ડાબડીઆળી (વિ) ડાબડી

ગર (ના) જુવાર. [વાળી.
મૂળ (વિ) વતનની જગ્યા.

દેવી (ના) માતા.
ઊપડાવે (કિ) ઊંચકાવે.

પાઠ ૪૯ મો.
ખંડ (ના) જમીનના મોટા

ભાગ જેમાં ઘણા દેશો
આવેલા તે.

ગગન (ના) આકાશ.
ઝગઝગે (ના) તેજકરેછે.

અરણ્ય પ્રકાશ (ના) સૂર્યનું
તેજ, સૂર્યનું અનવાળું

રત (ના) મોસમ.
ઠીંગણાં (વિ) પટકા.

કદરૂપાં (વિ) ખરાબ શીક-
લના, ખેડાળ.

ગંદાં (વિ) ગોળ.
રેતાળ (વિ) રેતીવાળા.

રખારી (ના) ખકરાં ઘેટાં
ચરાવનાર.

મુકામ (ના) રહેઠાણ.

પીળચટા(વિ)જરા પીળો
હુધમી (વિ) મેહેનતુ.

કસબ(ના)હુનર, કીસબ.
તેજના (ના) મસાલા.
જવાહીર(ના)ઝવેર,(હી-
રા માણેક વગેરે).

વણુ (ના) રંગ.
શામળો (વિ)જરા કાળો
પાઠ ૫૦ મો.

ઉત્પત્તિ=પેદાશ, નીપજ.
પણુ (ના) નીમ, બાધક.
જેહા (ના) લડવૈયા.
એશુમાર (ના) ધણીજ.
રૂપસુંદરી(ના) ખુબસુર-
ત, દેખાવડી સ્ત્રી.
ફૂટડી (વિ) શોભાયમાન.
મહાખળવાન (વિ) ધણો
જેરાવર, જેહા.

દરખાર (ના) રાજકચેરી.
પાયદળ(ના) પગે ચાલ-
નાર લશ્કર.

ચડાધ(ના) હુમલો, હલ્લો.
વાટ (ના) રસ્તો, રાહા.
ભાટચારણો (ના) એક

જાતના કવિ લોકો.
લશ્કર (ના) ફોજ, સેન્યા.
પરાક્રમ (ના) બારે કામ

પાઠ ૫૧ મો.
પોદ્ધાટતાંજ (અ) સવાર

યતાંજ.
ગર્ભવંતી=દહાડાવાળી.
ફળાદિ (ના) ફળ વગેરે.
લાંછન(ના) એળ, કલંક.
રાન (ના) જંગલ, વન.
શત્રુ (ના) દુશ્મન, વેરી.
રણુ(ના)સંગ્રામ, મેદાન.
ગત (ના) ગતિ, હાલ.
વગડો (ના) વન, રાન.
અવતર્યો (કિ) પેદાયગો.
સમજણો=અક્ષલવંત.
કાસદ (ના) ખેપીઓ.
અમલદાર (ના) હુકુમત
કરનાર.

નગર (ના) શહેર.
રચ્યો (વિ) બનાવ્યો.
ધનસાક્ષી (વિ) વાજખી
ન્યાય કરનારો.

હલદુ=સામુ, બમાણું
પાઠ ૫૨ મો.
ખખેડા=ખળવા, હુલડ.

રાજપાટ=રાજની ગાદી,
રાજનું કામકાજ.
ગાદી=તખત, આસન.

વશ(ના) ઓલાદ, કુળ.
મુદ્દલે=જરાગે, ખીલકુલ
કાંપતા (કિ) ધુળતા.

હાઠ (ના) ભપકા, દોર.
સંતાન (ના) છોકર.

પડયા (કિ) મુઆ.
સમાપ્તિ=આખર, છેડો.
વેરે (અ) સાથે.

કુંવર=રાજનો છોકરો.
મહાસમર્થ (વિ) ધણો
જેરાવર, જખરો.

લુંટારો (ના) ચાંચીઓ.
વટેમાર્ગી(ના) રસ્તે જતો
મુસાફર, પથી.

ક્ષેત્ર (ના) ખેતર.
ઊગમણી=પૂર્વ તરફની.
શ્રીસ્થળ=સાફ ઠેકાણું.

દાન (ના) ધર્મ, પૂન્ય.
દેહછોડી (ના) મરીગયો.
વંશજો=કુટુંબી, કુટુંબના

પડતી દશા (ના) નબળો
દહાડો. [સ.
માંહોમાંહે(અ)અરસપર

ખલાદુરી (ના) જેર, શર.
રાજકન્યા (ના) રાજની
છોકરી.

પાઠ ૫૩ મો.
સર કરવું=તાબે કરવું,
જીતી લેવું.

ચિતા (ના) ચેહ.
તૂટી પડ્યા (કિ) એકદમ
ધસારો કીધો.

તુર્કી (ના) તુરકસ્તાનના.
હુમલો(ના)મહાધ, હલ્લો.

સરદાર=સગદાર, ઉપરી
રક્ષણ (ના) સંભાળ.
ખડકીને (કૃ) ગોઠવીને.
ગંધાતા(વિ)વાસમારતા
ગુલામ(ના)વેચાણુ લીધે-
લા ચાકર.

પાઠ ૫૪ મો.

કુમક (ના) મદદ.
આપધાત(ના)કોષમાણુ-
સ પોતાને હાથે જી-
વ કાઢાડીને મરે તે.
ખરચી(ના)ખરચને વા-
સ્તે નાણું.

થડ (ના) પાડોશ
મેદાન (ના) ખુલ્લી જગો.
ગભરાયો (કિ)અકળાયો.
છાવણી (ના) મૂકામ.
નમામ (અ) ખીલકૂલ.
ગુજરી (કિ) મરી.
અપમાન(ના)ગેરઆખર
સહેવાયું (કિ)ખમાયું.
સંપ(ના)એક દિલ, એક
મત.

ભેગા (અ)એકઠા, સાથે.
દગો (ના)કાવતરૂં, કપટ
વખેરાઇ (કૃ) જુદા પડી.
તળેરી (ના)તળીજી, ત-
ળીએનો ભાગ.
રોકડાં (વિ) નગદ.

શુમારજ(ના)પાર,આડસ
દ્રવ્ય(ના)પૈસો, ધન.ટો.

પાઠ ૫૫ મો.

વતન=સ્વદેશ, જાગીરી.
ખાલસા (વિ) સરકારી.
હરડતા(વિ)કટ્ટા, જીલમી
લૂંટફાટ(ના)જખરજસ્તી
થી ખૂંચી લેવું.

ખુરી(વિ)ખરાખ, નહારી
મતલબ (ના) સ્વાર્થ.
મંદિર (ના)દેહેરૂં, દેવળ
દોસ્તી (ના) મીતરાઇ.
કોલકરાર(ના)વચન સા-
ચનો ખદોખસ્ત.

જથુ (અ) હમેશાં.
પ્રસન્ન(વિ)ખુશી, મગન.
મહાપાપી(વિ)ધણો દુષ્ટ.
ખાદશાહ(ના)રામન, પાદ-
શાહ. [સીરે.

વગર વાંકે(ના)ખીનતક.
ખૂન(ના)જીવ લેવો, હતી
આર વતી મારવું તે.

તૈયાર(અ)હાજર, તૃપર.
જમાવ=એકઠું કરવું તે.
રણ (ના) રેતીનું મેદાન.

પાઠ ૫૬ મો.

મંડપ (ના) માંડવો.
શિવલિંગ (ના) માહાદે-
વની મૂર્તિ.

નીસરણી (ના) સીડી.
પ્રાર્થના=સ્મરણ, સ્તુતી.
સહાય (ના) મદદ, કુમક.
હાવી(કિ) પાછીકાહાડી.
હાર (ના) પરાજ્ય.
નિશાન (ના) વાવટો.
રંગદોળાયું (કૃ)પગ તળે
ચંપાયું.

દેવલ=દેહેરૂં, દેવસ્થાન.
હાથકર્યું (કિ) તાળે ક્યું.
માન (ના) કીર્તિ, જશ.
સૂખો (ના) હાકેમ.
ખાળ્યો(કિ) અટકાવ્યો.
તંગાશ(ના)ખોટ, તાણુ.
હોંસેહોંસે(ના)ધણી ખુ-
શીથી, જિમંગભેર.

પાઠ ૫૭ મો.

પાઠશાળા (ના) નિશાળ.
શરાતન (ના) ખોહાદુરી.
સ્થાપી (કિ) રચી.
ધતિહાસરૂપ(વિ)ધતિસ-
સની ઢપથી.

કાવ્ય (ના) કવિતા.
રચના (ના) શોભા.
તરજુમો (ના) એકભાષા
માંથી બીજાભાષામાં
ઉતારો કરવો.
કઠોર=ધાતકી, વજ્જર.
અવગુણ (ના)નહારીદેવ.

ગુલામગીરી= દાસપણું.
સાખિત(વિ)સિદ્ધ, નક્કી.
લોભી (વિ) લાલચુ.
પરમૂલક (ના) પારકોદેશ
કાળજી (ના) ચેટક, અરે.
કારભારી(ના) કામકાજ-
ના કરનાર, કરતા હ-
પ્રસરી(વિ) કેવાઈ. [રતા.
લાલચોળ (વિ) માતેલા.
બંડી(ના)બદન. [જોડા.
બૂટ (ના) આંચવગરના
પહેરવેશ(ના)પેહેરેલોપો-
શાક; (પેહેરવાના જે
કપડાં)

પાઠ ૫૮ મો.

સુખો(ના)પરદેશમારાગન
તરફથી કરતો હરતો
મર્યાદાશીળ (વિ) સહુકાઠ
વાળા, સભ્યતાવાળા.
વખો(ના)દુઃખ, આફ્ર.
અમલ=સત્તા, અધીકાર.
અધ્યાન=પઠાણુ લોકો.
ભોગભોગે=એકાએક.
ઉગર્યો(ક્રિ)બચ્યો, જીવ્યો.
હાકેમ (ના) સરકાર.
તખ્ત=ગાદી, રાજ્યાસન.
મમતા(ના)પ્યાર, હેત.
અધિકાર(ના) અખત્યાર
પદવી, દરજ્જો.

તૈયારી(ના)પેરવી, તાકીદ
પેંગડા (ના) પાવડા.
બચાવ્યો(ક્રિ)ઉગર્યો.
સોંખ્યો(ક્રિ)હવાલે કર્યો,
તપારી આખ્યો.
પાઠ ૫૯ મો.

ભોગો(વિ)નીખાલસ, કપ
ડી નહીં તે. સાલસ.
ધાણુ (ના) નાશ, નખોદ.
સહિત (અ) સાથે.
સંતોષ=આનંદ. હરખ.
દત્તક=છોકરોકરીલેવો.
ઝેર (ના) વિખ, સોમલ.
નખળા (વિ) કમજોર.
મોખરે (અ) આગાડી.
અસ્વારો(ના)થોડે ખેસ
નાઈ લશ્કર.

ટૂકડી (ના)કકડા, ભાગ.
દુશ્મન (ના) શત્રુ, વેરી.
જખમી (વિ) ધાયલ.
સહીસલામત (વિ) વગર
જોખમે, સારી પેટે.

પાઠ ૬૦ મો.

ખુતસ (ના) ઝેર. કીનો.
ખાપોમારવો(ક્રિ) એકદમ
તુટી પડ્યું.
કતલ(ના)ખુનામરકી, ખુ
નરેજી. કાપાકાપી.
નિરાંતે (અ) ચેનથી.

લશ્કરી (વિ) લશ્કરમાં
ધાલવાની.

જડાવ (વિ) જડેલાં.
ખખ્તર (ના)લડાઈનેસાથે
લેવાનો અંગરખો.
જમાવીને (કૃ)એકઠી ક-
રીને.

વીણી(કૃ) ચુંટી, તારવી.
હલો=હુંમલો, ધસાવરો.
ધૂળધાણી(વિ)ખાખા વી-
ળી, પાએમાલ.
સેનાપતિ (ના) ફોજનો
સરદાર.

તંબુ (ના) નાનો ડેરો.
રજળતા (વિ) રખડતા.

પાઠ ૬૧ મો.

નામના (ના) નામદારી.
સાવધ (વિ) હાંશીયાર.
હોરકરવું(ક્રિ)કાપીનાખતું
સ્વતંત્ર (વિ) આપ અ-
ખ્તીઆર.

ફતેહ (ના) જશ, યશ.
ચલાનાર (વિ) પસંદ
કરનાર.

કાળ (ના) વખત, મોત.
કળી(ના)તદખીર, યુક્તિ
ગાંઠે=પતકરે, ગનકારે.
ટાંપી (કૃ) તાકી, ધારી.
દશા (ના) હાલ, હવાલ.

ફાંસામાં (ના) કબજામાં.
ભળ્યો (કિ) મળ્યો.
આથમણી (વિ) પશ્ચિમ
તરફની.

સમાચાર (ના) ખબર.

પાઠ ૬૨ મો.

હિલટ (ના) હોંશ, ઉમંગ.
ભેર (અ) સાથે.

મિમ્મજ (ના) પ્રકૃતિ.

દાયરો=મોંઝડાવવુંતે.

વદી=દશકે દશકે એક
ગણીએ છીએ તે.

ખોડ (ના) ખામી, ચુક.

ગુણાકાર (ના) ગણાકરવા
નો હિસાબ.

માથાફૂટીઆ=કડાકુટી
આ, ગુંચવણવાળા.

સુસ્ત (વિ) આળસ.

ચીડાઇ (કૃ) ખીજવાઇ.

ચૂક (ના) ભૂલ, ગફલત.

પાઠ ૬૩ મો.

દયામણું (વિ) દયા ઉપજે
એવું.

ઉસકાં (ના) રેતા આંચકા
ખાવા તે.

દડદડ (અ) ટપકટપક.

ફળીડું (ના) શેરી, મોહાંસા

રોય (કિ) રહે.

અકળામણુ=ધભરાટ.

કહણુ (વિ) અધરા.

ઉમંગ (ના) ઉમેદ, હિલટ

આનંદ=સંતોષ, હરખ.

લોલી (કૃ) લુછી.

સાંભરતા=યાદ આવતા.

જવાબ (ના) ઉત્તર.

પાઠ ૬૪ મો.

આનંદી=મગન, ખુશ.

ધુંધવાતું (વિ) રીસાળ,

ચડેલું.

વસમું (વિ) અધરું.

પાડોશ (ના) પાસેનું ઘર.

કાયર=હેરાન, દુઃખી.

કહેવત (ના) કહેતી. કહેણી

ગોખી (કૃ) પાકે કરી.

પેટભરું (વિ) ગુળરો કરું.

હસમુખી (વિ) મગન.

તાળો (ના) કાંટો.

સ્વભાવ (ના) ખાશિયત.

પાઠ ૬૫ મો.

સમસ્યા (ના) કબાણા, કો

હેડા. ભેદમાં ખુલ્લવાનું,

શ્વાન (ના) દૂતરો.

સુગ્મણુ (વિ) સારી પેટેન-
ણીતો.

મગ (ના) હરણુ.

નર (ના) ભાયડો, મરદ.

ગળ્યો (કિ) ઢાંક્યો.

શોભે (કિ) સારો દેખાય.

ઉત્તમ (વિ) મોટો, શ્રેષ્ઠ.

સગનું=સારા માણસ.

તાત (ના) બાપ, પિતા.

વીવા=સગપણ, સગાઈ.

કાળ (ના) કુદરો, છલંગ.

ચતુર=ડાહ્યો, શાણો.

નારી (ના) બાયડી. સ્ત્રી.

નિર્મળ (ના) કમળોર.

કોલ (ના) કોયલ.

વસેદરે=દરમાં રહે.

પદતો (કિ) ભણતો.

પંડિત (ના) વિદ્વાન.

પૂંચો (કિ) ગોંધ્યો.

ચેતજો (કિ) જાણુજો.

મધુરો (વિ) મીઠારાગનો.

સામગભટ=એક મહોટે.

કવિ થઇ ગયો.

(કવિતાની સમજૂતી.) (૬).

એક નરે નરને ઢાંક્યો, તેથી શરીર સાફ દેખાય; તેમાં એકનો ઘણો

ઉમદા માણસ છે, ત્યારે તમે ચતુર પુરુષ હોય તો સમજી લેઓ. એ શું છે? (જાઓ.)

મોટા કુળથી (દૂધથી) ઉપજી તેના આપનો જે આપ (દહીં આપ ને તેનો આપ દૂધ) તેની સાથે સગપણ કર્યું (છાશ નાંખી દૂધ જમાવ્યું) તો તમે શાણા એ વાતે સમજો એ શું છે? (છાશ).

કુદકો મારે પણ હરણ નથી. સસલો પણ નથી ને દૂતરો પણ નથી તેમ મોં ઉઘડું છે પણ મોર નથી ત્યારે તમે ગાંધા સારી પેટે જાણીતા સમજી લેઓ એ શું છે? (દેડકો).

રંગે પીજો છે પણ પોપટ નથી; કાજો છે પણ નાગ નથી, તેમ પાંખો છે પણ પંખી નથી; ને તે કડો છે ખરો પણ કાગડો નથી; ત્યારે એ શું છે બોલો ? (ભમરો).

તે જાતે સ્ત્રી જાત છે પણ કમજોર નથી; કાળી છે પણ કોયલ નથી; તેમ દરમાં વસે છે પણ સાપણ નથી ત્યારે એનો જવાબ બોલો એ શું છે? (તરવાર).

બણતો પણ વિદ્વાન નથી; ને ગોંધ્યો છે પણ ચોર નથી તમે ગાંધા હોય તો સમજી લેજો; એ મધુર રાગનો છે પણ મોર નથી; ત્યારે એ શું છે બોલો ? (પોપટ).

પાઠ દુઃખ મો. એવો કાચનો સંચો, મો
પોરા(ના)ઝીણા છવડાં. ટી ચીજ દેખાય એવું ચત્ર
વિદ્વાન (વિ) પંડિત. આમોચીજિં (ના) નાનો
સંખ્યા (ના)કુંઘ્યાંકડો. ખાડો.
સૂક્ષ્મદર્શક (વિ) સૂક્ષ્મતે ગાળજ (વિ) સો કરેડ.
ઝીણી, ને દર્શક તે નરવે (કિ) પચાવે.
દેખાડનાર, એટલેઝી- ચતુરાઈ (ના) ડહાપણ.
ણી ચીજ મોટી દેખાય, ગળી(ના)એકજાતનોકા-

જો રંગ. બેજ્યું (કી) મેળવ્યું.
પારદર્શક=જેમાંથીઆ-
રપાર જોવાય તે.
ગળીએર (વી) કાળી.
કુંડાળાં (ના) ચકરડાં.
બક્ષ (ના) શીકાર.
આમળા (ના) વળ.

સીપ (ના) છીપાણી.
નકશી (ના) કારીગરી.
કોહેલી (વિ) સહેલી.

પાઠ ૬૭ મો.

વર્ણન (ના) ખ્યાન.
રમણિય (વિ) ખુશલાગે
એવી, ખુશનુંમાં.
ગેંડી (ના) નાની ભેંસના
જેવું જાનવર થાયછે.

પુણ્યશાળી (વિ) ધર્માત્મા.
પ્રખ્યાન (વિ) નામીયો.
આગ (ના) મોટો અગ્નીયો.
ધર્મશાળા = પરદેશીઓ-
ને ઉતરવાનો મુકામ.

માંડવી (ના) રવેશ.
મહારાજ (ના) મોટારાજ.
એટાળ (વિ) ઘાટ વગરનું.
વેપારી (ના) રોજગાર કર-
નારા, રોજગારી.

બૂઝાડે (ક્રિ) ડુમાવે.
તોપખાનું (ના) તોપો રા-
ખવાનું ઠેકાણું.

સાહુકાર (ના) પૈસાવાળો
આમરફાર અહરથ.

પાઠ ૬૮ મો.

બદ્ર (ના) બદ્રકાળી મત્તા
ઉપરનું મકાન.

મોદીખાનું (ના) સીધું સા-
માન વેચવાની દુકાન.

ધીકાંટો (ના) જ્યાં ધધી
વેચવાનું ઠેકાણું.

નમામ (અ) ખીલકુલ.

પૂર્વજે (ના) પિતૃ.

કોંપ (ના) છાવણી.

સાહેબલોક (ના) ગોરાલોક.

લક્કર (ના) ફોજ, સેન્યા.

હવેલી (ના) ડોચી બાંધ

છીનું ઘર.

સવારી (ના) સ્વારી, હા

થી ઉપરનો વરઘોડો.

પાઠ ૬૯ મો.

અરણ (ના) સૂરજ.

ઝગઝગે (ક્રિ) તેજ કરે.

બહેલ (ના) એક જાતનું

મોઢું મચ્છ, જેને કોકો

મગર મચ્છ કેહેછે તે.

જાળચર (વિ) પાણીમાં રે-

હેનારું જનાવર.

ચરખી (ના) જનાવરના

ચામડાના પાતળા પડ-

માંથી જે ચીકણી

વસ્તુ નીકળેછે તે.

વનરપતિ = લીલોતરી.

ગુજરાત (ના) ગુજરા.

નિર્મળ = ચોખ્ખું, સાફ

ગરમી (ના) તાપ.

પુષ્કળ (વિ) ઘણું.

શિખર = ટોચ, ઉપલોભાગ

જવલે (અ) કોઇવખત.

ખેલી (ના) ભાષા.

લપી (ના) ભાષા.

ગોરા (વિ) સફેદ, ઉજળા.

આછા (વિ) થોડા.

માંજરી (વિ) મુરાડોળાની

શ્રિજી (વિ) ઇશુખ્રિસ્ત-

ને માનવું તે.

પાઠ ૭૦ મો.

પરોપકાર = પરકલ્યાણ.

અભણ = વગરભણેલા.

દરકાર (ના) પરવા, જરૂર.

રળવા (કૃ) પેદા કરવા.

ખરદાશ (ના) બાલાસ.

જ્ઞાન = સમજણ, અકલ્પ.

પાડોશ (ના) પાસેનું ઘર.

ધંધેલાગીશ (ક્રિ) રોજગા-

રે વગગીશ.

દેવું (ના) કરજ, રણ.

સ્થાપન (ના) મંડાણ.

વખાણ (ના) તારીફ.

પાઠ ૭૧ મો.

સ્વધર્મ = પોતાના ધર્મનો.

ભુંડું (વિ) ખરાબ.

ભાંડે (ક્રિ) ખરાબ બોલે.

ખુદ્દુ = ઉધાડું, સાફ.

સદગુણી (વિ) સદાચરણ.

લાયક (વિ) ધરાત.

આદમી (ના) માણસ.

પ્રિતી (ના) હેત, ખ્યાર. ખેટા (ના) દીકરા.	કદાપિ (અ)કોઈ વખત.
આજ્ઞા (ના) હુકમ, રજા અગત્ય (વિ) જરૂર.	લેશ (અ) જરા.
પ્રસન્ન (વિ) ખુશ, મનન.	ખ્યાર (ના) હેત, આહેનહ.
વેરી (ના) દુશ્મન, શત્રુ.	ખ્યાર (ના) અદાવત, વેર.
કલ્યાણ (ના) સારું, રૂઢું.	દોષ (ના) દપડો.
દેશી (વિ) વતની, પોતાના-દેશનો.	ચઢાવીએ (કિ) દધએ.
પાઠ ૭૨ મો.	શુણો (કિ) સાંભળો.
દ્રષ્ટાંત (ના) દાખલો.	નંદો (કિ) બદબોધ કરે.
કૌવચ=એક જાતના વ-વળતા પાંદડાંનું ઝાડ.	ખધું (વિ) લુચ્યું.
મોગરો (ના) એકજાતનું ખુશબોદાર ધ્રુવ.	ગંદું (વિ) ગોળ.
વાચ્યાથી (કૃ) રોખ્યાથી.	વદે (કિ) બોલે.
	જન (ના) માણસ, સખચ.
	તુર્ત (અ) તરત, ઝટ.
	પડે (કિ) થાય.

(કવિતાની સમજૂતી). (૭).

લોકોમાં ખ્યાર મેળવનારા મોગરાનાં ખી જેવા (ખી હોતા નથી ધુલ જેવા) માણસના મીઠા બોલ તેમજ ખાર-મેળવનારા કૌવચના ખી જેવા (ખી હોતા નથી કાફડા જેવા) કે જે જરા ડીલે લગાડીએ તો ખજવાળ આવે તે હાલ અકામાં પડી રહે તેવા કડવા બોલ કહીએ; મોગરાની કલમ કાપીને વાવી હોય તો તેમાંથી કૌવચ ન ઉમે તેમજ કૌવચ વાવી હોય તો તેમાંથી મોગરો ઉગશે એવી જરાએ આશા રાખવી નહીં (એટલે કોઈનું ભુંડું કરીશું તો તે ભલું કરશે એવી આશા થાડી); તે માટે એકવાર આપણે વિવેકથી વિચારી જુઓ. કે જેવા ખી વાવીએ તેવાંજ ઝાડ જીગેછે. લોકોની પ્રીતિ કે ખ્યાર મેળવવો એનો ઇલાજ આપણા હાથમાં છે; તે માટે દલપતરામ કવિ કહેછે કે. દુનિઆના લોકને તેટલા સારૂ દપડો ન દેવો. (૧)

નમસ્કારનો શબ્દ કહીને નમસ્કારનો શબ્દ સાંભળો તે જે તમે કદી.

ક્રાંતી નિંદા કરે તો તમે યુગલીખોર કેહેવાઓ ; સભ્યતાનો શબ્દ કહીને સભ્યતાનો સાંભળો લુચ્ચો કહ્યાથી તે તમને લુચ્ચો કહે; ચોખ્ખો શબ્દ કહીને ચોખ્ખા શબ્દ સાંભળો ગોળો કહ્યાથી તે તમને પાછો ગોળો કેહે, માટે માણસો એક બીજામાં જેવા સામસામા શબ્દ બોલે તેવોજ પુરત તેનો પડધો પડે, (એટલે) સામો માણસ પણ તેવુંજ બોલે. (૨).

પાઠ ૭૪ મો.

લક્ષ (ના) ધ્યાન.
ઓલાદ (ના) વંશ, કૂળ
મિનારો=એક જાતની
ગોળ ઉંચી પોહોળીછો
થી બાંધેલી ધમારત.
ચક્ર(વિ)ખરો, સાખિત
નાનપણુ (ના) અચપણુ.
ઉછરેલો=મોટો થયેલો.
અવસ્થા=હાલ, હવાલ.
ચેલ્તો=ખમતો, સહેતો.
હોશિઓરી (ના) ખખર
દારી, ચાલાકી.
જોમ (ના)દાવ, તાલ.
દરજે=પદ્ધતિ, જગે.
હકુમ=સત્તા, હાકમી.
ખૂબસુરત(વિ) રૂપવંત.
ચૂળ(ના)કાસળ, નખોદ.
મહાકાવેશ્વર (ના) મોટી
કાળકા માતા.
કેતુખ મિનાર (ના)કેતુખ

દીનનો મિનારો.

પાઠ ૭૫ મો.

દદ (વિ) પક્ષ, ખચિત
બંડ (ના) હુલ્લડ, બળવો
અદ્યાત્મ=ખરાબ્યાત્મ.
અખેડો (ના) હુલ્લડ
અમલ (ના) સત્તા.
આધીન(ના)તાબે, વશ.
દમ (ના) હોંસ, રામ.
રામ (ના) દમ, જોર.
સ્ત્રી(ના)અધરી, બાયડી.
રક્ષણુ=સંભાળ, બાલાસ
મેગમ (ના) બાદશાહ કે
નવાખની ધણિઆણી.
રાજ કાજ (ના) રાજતું
કામ કાજ.
આડોઆંક(વિ)ખેહદ.
ધનસાદ (ના) ફેસલો.
અમીરો=મોટા માણસ.
સંકટ=દુઃખ આપદા.
પાઠ ૭૬ મો.

પુસ્તકો (ના) ચોપડીઓ

લખામણી (ના) લખાઇ

ફકીરી=ફકીરના જેવી.

ખોટ (ના) ચૂક, ભૂલ.

ફરફાર(ના)સુધારો, અદલ

લવું તે.

અક્ષર (ના) હરફ, દસ્કત

મૂળથી (અ) પેહેલાંથી.

દૂભાવાય (કિ)દુખાવાય.

ફેરવ્યા (કિ) અદલ્યા.

વજર(ના)પ્રધાન, દીવાન.

એક (અ) સાથે, બેગા.

ઠરાવ્યો(કિ) મુકરર કર્યો

સત્તા (ના) અખત્યાર.

ખૂમાટ(ના)પોકાર, સાર.

હોલવી (ક) મટાડી.

પાઠ ૭૭ મો.

એલચી (ના) વડીલ.

સન્માન=માન, આખર.

વિસામો (ના) આરામ,

વિઆમ.

દાવો (ના) હક.

ખુચી (કુ) છીનવી.

આશરો(ના)છાયાં, કુમક

કવિ=કવિતાખનાવનાર.

અસીલ=નરમ, સાલસ.

ગણુકારે (કિ) પતકરે.

નિર્દયપણે=ધાતકીપણે.

ગરદનમાંયો (કિ) દોરકર્યો

નીવડે (કિ) નીકળે.

અણુખનાવ=ખેખનાવ.

પાઠ ૭૮ મો.

ભોગ (ના) કમખપ્તી.

સલાહ(ના) વિચાર, મત.

જીધી (વિ) ઉલટી.

ભંભેયો(કિ) કાનભરીને

શીખવ્યો.

એશઆરામ (ના) મોજ,

શોખ.

ઉદાસ (વિ) દલગીર.

નાદાન(વિ) અણુસમજી

મતિ(ના)વિચાર, ખુદ્દિ.

દીવાન (ના) પ્રધાન.

દગો ફટકો(ના)છળભેદ.

હોશ (ના) ગોતર, રામ.

છીનવી (કુ) ખુચી.

પાઠ ૭૯ મો.

સહવાસ(ના) પરીચય.

ખલવો (ના) હુલ્લડ, ડંગો.

અધિકાર (ના) દરજ્જો.

અમીરી (વિ) મોટા મા-

ણસના, ઊંચા.

ખાનદાન(વિ)જીન્દુ'કુળ.

વારામાં (ના) વખતમાં.

ફતેહ(ના)ઝીતણી, ઝીત.

કટો (વિ) હરડતો.

શિક્ષા (ના) રાગ.

દયાળુ (વિ) રેહેમનજર

વાળા.

કોમળ=કુમળા, નાળુક

અપરાધ(ના)ગુનો, વાક.

ખુદ્ધિમાન=અકલવત.

ઝાંપો (ના) દરવાજો.

કુંવર=રાજનો છોકરો.

પાઠ ૮૦ મો.

કુપાત્ર(વિ)નઠારોછોકરો.

અણુધતું=નાલાયક.

તકસીર=વાંક, અપરાધ.

પરાજય (ના) હાર.

ફિતૂરી(ના)દોંગ કરનારા.

ગુનેગારો(ના)અપરાધી.

જાસ્તી(અ)વધારે.ધણું.

પચાવી (કુ) દખાવી.

ધોરી (વિ) શરીઆમ.

કેવળ(વિ)ખીલકુલ, તદન

હંડા (વિ)ધીમાં, ટાઢા.

ગડખડ (ના) તોફાન.

મટાડીને (કુ) દુર કરીને.

આડ (ના) હદ, સીમ.

સમાચાર (ના) ખબર.

વચગાળે(ના)મધ્યભાગે.

પાઠ ૮૧ મો.

દ્રવ્ય (ના) પૈસો, ધન.

ઝવેર=હીરા મોતી વગેરે

દર્જન(ના)દેખવું, ઝાંખી

ખેશુમાર (વિ) ધણોળ.

ખોટી (વિ) જુઠી, ખના

વટની. કિચળી.

ગૂણો (ના) ગુણુપાટની

મદદ (ના) કુમક.

નિભાવ (ના) ગુનરો.

પાઠ ૮૨ મો.

વિશ્વાસઘાતી (વિ)ભરો-

સોઆપી દગો દેનાર.

કાળજી(ના)હૈઝી, હૃદય.

ભુંડાઇ (ના)ખુરાસ, વેર-

ઉમરાવો (ના) અમીરો.

નિશ્ચય(ના)નક્કી ઠરાવ.

અતિશે(વિ)ધણો, ખડુ.

ભરોસો (ના) વિશ્વાસ.

વહેમ (ના) શક, સંદેહ.

ઉલટો (વિ) સામો.

સાન (ના) ધસારત.

પાઠ ૮૩ મો.

ચઢિઆતો(વિ)ચહડતો.

લેખામાં(વિ)હિસાબમાં

ઝેટખિટન=અઝેજ લે-

કોનો દેશ (ધ)જાડ.

સ્કૉટલંડને વેલ્સ,) ડાંગર (ના) ભાત.
 નીપજે=પાકે, પેદાથાય. વચ્ચોવચ (અ) બરાબર વચમાં, વચગાળે.
 સુરંગ (ના)નેહેર.
 આવળ=આવતું જવું.
 નામદાર(વિ)પ્રખ્યાત,કીર્તિવંત; નામીયો.
 દર (વિ)હર એક.
 વસ્તી(ના)વાસો, મુકામ.
પાઠ ૮૪ મો.
 મહારાણીજી (ના) મોટાં રાણી સાહેબ.
 અચળ(વિ)જેખમે નહીં તે, હમેશાં કાયમ.
 કરણ (ના)દયા. શિશુ.
 કુશળ(ના)તાજગી, ખુવિધવિધ=તરેહતરેહ.
 સંહાર(ક્રિ) નાશ, ધાણુ.
 હામ (ના) હિમ્મત.
 વિન્યા કુંવરી=વિધારે જશમાળી છોકરી.

અમર વેલ(ના)મરે નહીં એવો વેલો.
 કૃપાનાથ (તા)દયા રાખ નાર ધણી.
 અખંડ (વિ)ખાંડોનહીં તે, આખો.
 સોહાગ (ના)શોભાગ.
 પરિવાર=કળીલો, વંશ.
 દીપાવડો(વિ)શોભાવંતો સમાજ=મંડળી. સભા.
 અદ્વજ(વિ)દ્વોકટ,મિથ્યા.
 વડી (વિ) મોટી.
 કૃપા (ના) મેહેરબાની.
 હંકું (ના)દીલ, મન,હૈયું.
 હર્ષ (ના) હરખ, ખુશી.
 કલ્યાણ(ના)સાર, રહું.
 દિનદિન=દહાડે દહાડે.
 ચડતીકળા=આખાદાની, આખાદી.
 સંહારજે=નાશ કરજો.
 દુષ્ટ (વિ)પાપી, ખુની.
 વિજય (ના)વધારે જશ

જગપતિપાણું (ના)દુનિયાનું કપરીપાણું.
 અખૂટ (વિ)ખુટે નહીતે.
 સમય (ના)વખત,વેળા.
 સહાય(ના)દુઃખ, સંકટ.
 કષ્ટ (ના) દુઃખ, સંકટ.
 કૃપાનિધિ (ના) દયાનેહ ભંડાર.
 ઝિખજો (વિ) થયો.
 અથાગ (વિ) જેનોથાગ નહીં, ધણોજ.
 જગ(ના) જગત; પૃથ્વી.
 ન્યાય (ના) ધનસાફ.
 સુજશ=સારોજશ,કીર્તિ.
 જમજો (ક્રિ) પથરાજો.
 ગુણીજન (ના)ગુણવાળો.
 દયાવંત (વિ) દયાવાળો.
 દિસેછે (ક્રિ) દેખાયછે.
 રાજસમાજ (ના) રાજ-મંડળી, રાજસભા.
 રક્ષા(ના)રક્ષણ, સંભાળ.
 જયજયકાર (ના)ફતેહ.

(કવિતાની સમજૂતી). (૮).

હુમણુ ! હમે એટલું માગીએ છીએ કે, મોટી દયાળુ વિકટોરિયા રાણી ધણી વર્ષ જીવો; તમો કરણ કરીને એટલું આપો કે હમારા દીલમાં પૂરો હરખ પામીએ (વિકટોરીયા ધણી વર્ષ જીવો). (૧).

સદાકાળ એની હકુમત હમારાપર રાખજો. અને દયા લાવી એનું

રક્ષણ કરી કૃત્યાણુ કરજો; દહાડે દહાડે એની આખાદની થઈને દોલત વધજો; જેથી કરીને એ ધણી કીર્તિ પામે (વિકટોરીઆ.) (૨).

એના સધળા દુસ્મનોનો ધાણુ વાળજો, પાપી માણસની મેહેનત જજો; એ વધારે જશવાળી ધૂંવરીનો વધારે જશ વધારજો. જે કે દુનિઆનું ઊપરીપણું ચલાવવા જોગ છે. (વિકટોરીઆ.) (૩).

પ્રભુ તું ખુટે નહીં લેટલી દોલત એને આપજો, ને સધળા વખતે એની મદદમાં રહેજો; હે દયાના ભંડાર ઇશ્વરએના સધળા દુઃખ કાઢાડી નાંખજો; કે જેની કીર્તિ જગમાં ઘણી થાય. (વિકટોરીઆ.) (૪).

એના રાજમાં માણસ મુખી થયા. સદાકાળ એનો શોભાગ આપો રહેજો (ખંડીત થતો નહીં); જેથી કરીને જીલમના દુઃખ દુર થયા, ને મનમાં અથાગ હરખ ઊપજ્યો (વિકટોરીઆ.) (૫).

આખી પૃથ્વીપર સદાકાળ એ કાયમ રહેજો. એનો ઇનસાફ સદા ચાળખીજ છે; એનો સારો જશ જગત મધ્યે પથરાજો કે જે ગુણવાન માણસ પુસ્તકમાં લખી જાય. (વિકટોરીઆ.) (૬).

જેનાં સદગુણ રાજનું મંડળ દયા ભરેલું મજાનું દેખાવડું જણાય છે; એને ચિતે ચોંગણી હિમ્મત વધજો, ને મહારાજ (ઇશ્વર) એનું સાર રક્ષણ કરો. (વિકટોરીઆ.) (૭).

જેનો નાશ નહીંજ થાય એવો જેમ વેલો વધે, તેમ એનો પરિવાર વધજો; દક્ષપતરામ કવિ કેહે સધળા સારા માણસો, જોલો એકવાર વિકટોરિયાઆ રાણીની જે, જે, જે. (વિકટોરીઆ.) (૮).

પાઠ ૮૫ માં.

કૂટડાઇ (ના) શોભા.

ટોપટીપ(ના) તાલમેલથી

શણુગારનું તે.

ચાલ (ના) રીત.

જંગલી=ખેવકુક, મુખ્ય.

અજ્ઞાન(વિ)વગર કેળવા-

ચક્ષુ, ભોળા.

હોંસેહોંસે (ના)ઉમંગથી.

ડાળ(ના)ચેહરો, ભપકો.

જાનમથીજ (ના)અવતરે

સારથીજ.

ચોખ્ખાં (વિ) ચોડા.

ડામ (ના)ધગધગતા લો-

હાનો ઉનોચપકો.

પાઠ ૮૬ માં.

શિક્ષ (ના)મોનો ચેહરો

નામાંકિત (વિ) નામીઓ.
 કદરૂપાં (વિ) એડોળ.
 કસર (ના) ખામી.
 વેહ (ના) કાણું, છિદ્ર.
 ચીમું (વિ) એઠેલું, ચપટું.
 રૂપાળું (વિ) દેખાવડું.
 ખૂઠ (ના) કાનની લાલી
 ઉપરનો વચગાળેનો
 ભાગ.
 વજન (ના) ભાર, બોજો.
 દુઃખી (વિ) હેરાન, કાયર.
પાઠ ૮૭ મો.
 કરોડ (ના) ખરડાની વચ-
 માંનું હાડકું.
 પાંસળીઓ (ના) પાસા ત
 રફની હાડકીઓ.
 દરદ (ના) દુખાવો, કળતર
 સણકા (ના) ચસકા.
 હડપચી (ના) દાઢી આગ-
 ળની જગો.
 મેશ (ના) કાજળ.
 ટપકાં (ના) છુંદણાં.
 નીચવણું (ના) હલકી જ
 ત, હલકા લોક.
 વેદના (ના) દુઃખ, આપદા.
 ખોટ (ના) તમાસ, તોટો.
 રેખો (ના) મેખો.
પાઠ ૮૮ મો.
 ચોધડીઉં (ના) ચારધડી-

નો વખત.
 ગૃહસ્થો = મોટા માણસો.
 ચારસપાહાણ (ના) આ-
 રસનો પથ્થર.
 માનતા (ના) આધા, આ-
 કીન, નીમ.
 સિંહાસન (ના) ગાદી, (સિ-
 હનું આસન)
 દેવલ (ના) દેરું, મંદીર.
 સેકો (ના) સેકડો.
 સ્તંભે (ના) થાંભલાએ.
 સલાટ (ના) પથ્થર ટાંક-
 નારા કડીઆ.
 દાંતા (ના) ગૂંજરાતની ઉ-
 તરે એક ગામ છે.
 રાણા (ના) રાજ.
 જત્રાળુ (વિ) જત્રાવાસી
 ભેટ (ના) નજરાણું.
 કર (ના) વેરો.
 પાળીઆ (ના) કોરણ, કોર
 આમુ (ના) ગૂંજરાતની ઉ-
 તરે એક પર્વત છે.
પાઠ ૮૯ મો.
 જવાળા (ના) બળતા, આગ
 કમાણી = રળતર, કમાઈ.
 દશાંશ (ના) દશમો ભાગ.
 નગરશેઠ (ના) શહેરનો-
 શેઠીઓ.
 ગુમાસ્તા (ના) વાણોતર.

ખારસાખ = ખારણા સાથે-
 નું ચોખડું.
 લેખ (ના) દસ્તાવેજ.
 દરસાલ = દર વરસ.
 અર્પણ (ના) આપવું, ચ-
 ડાવવું.
 ગખર (ના) જખરો પવેત.
 જખર (ના) જખરા.
 ચઢાવ (ના) ઢોળાવ.
 જવાળામુખી (ના) બળ-
 તામોનો પર્વત.
પાઠ ૯૦ મો.
 માયાળુ (વિ) દયાળુ.
 બાધ્યાધી (ના) દોસ્તી.
 બાધ્યાધ (ના) દોસ્તદાર.
 વાંક (ના) તકસીર, ગુનો.
 વેંત (ના) ખીલ્લસ.
 નમીએ (કિ) વાંકાવળીએ.
 ધલાજ (ના) ઉપાય.
 આપસ્વાર્થી (ના) પોતાની
 મતલબના, ગરબક.
 પરવા (ના) દરકાર, જરૂર.
 સોગતી (ના) સાથી.
 પરગણુ (ના) પરકલ્યાણી.
 દયાળુ (વિ) માયાળુ.
 ગોઠિઆ (ના) મસલતીઆ
 મોટા (વિ) ઉદાર, સખી.
 દોષ (ના) અપરાધ, પાપી.
પાઠ ૯૧ મો.

રમુછ=ગમત પડેએવી.
ખડખડાટ (ના) અવાજ.
ખીનાં (ના) ખીધાં.
હિંમત (ના) છાતી.
છાજલી (ના) છાખડી.
ભચરડાઈ (કૃ) દખાઈ.
ઘાટ (ના) આકાર, ડોળ.
ચતુરાઈ (ના) ડાહ્યાપણ.
કસાઈ (કૃ) કબજ આવી.
ધાસ્તી (ના) ખીક, ડર.

પાઠ ૯૨ મો.

ભોજનક્રિયા(ના) જંખા-
ની તરેહ-રીત.
સાહેબલોક(ના) અંગ્રેજ.
તરેહ (ના) રીત, ચુકિત.
અણીદાર(વિ) અણીવાળી
અવધડ (ના) અડચણ.
નુરમ (વિ) પાણી જેવી.
વેલા (ના) આપદા. [ક.
ધરધણી(ના) ધરનોમાલિ.
કાવતું (કૃ) હીક પડતું.
ટગરટગર(કૃ) એકીનજરે
કકડીને(કૃ) ધણીસખત.
થેંસ (ના) ભડકું.
ધૂણાચું (કૃ) હલાચું.
ગટગટાવી(કૃ) હાંસી, પી.
તરેહવાર (વિ) અજબ.

પાઠ ૯૩ મો.

ચોરસ (વિ) ચોખંડા.

પરોણો(ના) પરોણા ઉ-
તરેલા તે, મેમાન.
કાડીને (કૃ) ચીરીને.
હાલવી (કૃ) ખાલવી.
ખુમચા(ના) મોટી થાળી
જેવું જાણરું વાસણ.
કાવો (ના) ઉકાળો.
મોળી=ગળપણવગરની.
સુરમ(ના) સુગંધ, વાસ.

પાઠ ૯૪ મો.

સંઘ=ગતજાનનાર ટોળું.
ટુંક (ના) શીખર, ટોચ.
રળિઆમણા(ના) શોભા
વંતો, સારો.
મોકળો (વિ) પોહળો.
આનંદ=હરખ, સંતોષ.
ઘાટ(ના) ઓવારો, આરો
વિસામા(ના) વિશ્રામ લે-
વાના ઠેકાણા.
વગડો (ના) રાત, જંગલ
નામીઆ (વિ) પ્રખ્યાત.
ધનવાન (વિ) પૈસાદાર.
શિલાલેખ(ના) પથ્થરપર
કોતરેલો દસ્તાવેજ.
હરસાલ (ના) વરસોવરસ
ઉચકો (ના) બીધડ માપ,
દેરવેલી રકમ.
પૂજારા(ના) પુજારનારા
રાતવાસો=રાતનો મુકા-

મ. રાતનો પડાવ.
હકોર (ના) રાજ, રાણો.
સદાવત (ના) ધર્મદા.
સીધું સામાન આપવા-
નું મોદીખાનું.

મરકી (ના) મરવાનો રોજ.

પાઠ ૯૫ મો.

ભૂમધ્ય (વિ) જમીનની.
વચમાં આવેલો.
રેતાળ(વિ) રેતીવાળી.
રણ (ના) રેતીનું મેદાન.
વાયરો (ના) પવન, વા.
જવલે (અ) કોઈ વખત.
ઝાડપાન (ના) ઝાડપાલો.
વાડી (ના) ઝાડપાન
વાળી જગો.

પાઠ ૯૬ મો.

સારેછે (કિ) પૂરી પાડેછે.
સાલ (ના) વરસ.
પૂર (ના) રેલ.
કોપ (ના) કચરો.
શામળા (ના) કાળા.
સીધી (ના) હાથસી.
કદર પા(વિ) બદશી કલના.
નિમકહલાલ(વિ) ખાધે-
લા અન્ન નો ઉપકાર-
કરનારો.
કેપ(ના) બુસીર. [રનારા.
હિંસારી (વિ) હત્યા કર-

ઝોઝોઝાનાં(ના)ટોઝો ટોઝાં
ખૂની(વિ)ધાતકી, નિર્દય.

પાઠ ૯૭ મો.

પિતા (ના) પાપ, તાત.
સેવા(ના)ચાકરી, બરદાસ
છડો (ના) એકલો.
છોટો (વિ) નાનો.

પાળીપોષી(કૃ) ખવડાવી
પીવાડી.

આભાર(ના)કૃપકાર, પાડ
અંતર (ના) દિલ, મન.
ભેદ(ના)સમજણ, કારણ
કોટીકોટી(વિ)ધણુંધણી
કાયા (ના) શરીર. દેહ.
છત્ર (ના) ઢાંકણ.

ખ્યાર(ના) હેત, ચાહેના.
અલંત (વિ)ધણો, ખુબ
પાછ (વિ) નકારો, કપુત
વડા (વિ) મોટા.
વાંક (ના) ગુન્હો.
રાંક(વિ)ગરીબ, અનાથ
સ્નેહ (ના)હેત, ખ્યાર.
દેહે(ના) શરીર, કાયા.

(કવિતાની સમજૂતી). (૯).

જ્યારે હું છેક નાદાન નાનો છોકરો હતો, ત્યારે પિતાજી તમે મને
પાળી પોશીને મોટો કીધો; તે વખતે સારી રીતથી મને ખુશી ને ખુશી
રાખતા; હવે એ તમારો પાડ હું કેમ વીસરું. (૧).

જે વખતે હું નાનો હતો તે વખતે છાતીએ ચડી તમારી મૂઠ ખેંચી
ત્યારે તમે દિલમાં જરા પણ રીસ નહોતી આણી; ને જે મેં મ્હોડે કહ્યું તે
બધી વાતની હા હા કહી; હવે એ તમારો. (૨).

મને સારી શીખામણુ દધને સુધાર્યો, અને વિદ્યા શીખવીને વિવે-
કથી વધાર્યો; તેમ મને બધી વાતની સમજણુ બરાબર આપી, હવે એ
તમારો. (૩).

તમારી કાયાપર મારેવાસ્તે ઘણું ઘણું દુઃખ વેઠ્યું; મને છાતીએ
ઢાળીને મારી આસનાવાસના કીધી; ને ખરા ભાવથી મારા ઉપર હેત
રાખતા, હવે એ તમારો. (૪).

મને જોતા ત્યારે મનમાં ઘણો સંતોષ પામતા, ને જે વસ્તુ મ્હોડે
મેં માંગી તે તરત લાવી આપતા; જે નકારો છોકરો હોય તેજ એ તમારો,
પાડ ભુલે, તો હવે એ તમારો. (૫).

મારાથી કંઈ ખોટું કામ થાય ને મોટા ગુનામાં આવું તો નાદાન જ-
ણી શિક્ષા કરવાને બદલે તમે મારાપર દયા લાવતા; ને પ્રિતી ન ઉતારતા

મારા અંગને કંઈપણ દુઃખ ન દીધું, હવે એ તમારો (૬).

પાઠ હૃદ મો.	સેવના (ના) સેવા, ભક્તિ	સજ્યા (કિ) બનાવ્યા.
ભાવ (ના) લાવો, લાભ.	ભાગ્યશાળી (વિ) નસીબ.	નેત્ર (ના) આંખ, લોચન.
અન્નવું (કિ) રચવું.	વાન, નસીબવાળો.	નીર (ના) પાણી.
નિરખવું (કિ) જોવું.	તુચ્છ (વિ) હલકો, નીચ	ઝરે (ના) દીલે, હૈયે.
જગન્નાથ (ના) જગતનો	ટાળી (કિ) મટાડી.	ભાવ (ના) ચાહેના, હોંશ.
ધણી, ઇશ્વર.	જનો (ના) માણસો.	પિતૃ (ના) બાપ, તાત.
હયાતી (ના) જીવંતગાની	મધ્ય (અ) વચ્ચે, માંહે	શુભ (વિ) સારું, મંગળીક

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૦).

મને ભણાવી ગણાવી નસીબવાન (લાહેર) બનાવ્યો, ને મારી ખરાબ તોછડી આદત મૂકાવી; જેથી કરી લોકોમાં મારી આખર ફેલાઇ ગઇ, હવે એ તમારો (૭).

મેં આ સારો (ઉપભોગ) ઓરીઓ લીધો ને જે હવે લઇશ તેનો આભાર બધો પિતાજી તમારો માનું છું એ બધા ઉપાયો મારા સુખને-સાર તમે રચ્યા છે, હવે એ તમારો (૮).

તમારી આંખોમાં પ્યારના આંસુ લાવીને મને જોતા ને પોતાના ક્ષેત્ર સાથે લગાવીને દાવતાં; તે વખતે મ્હોડે મીઠા શબ્દ બોલતા, હવે એ તમારો (૯).

હું આજ સુધી નાદાન બચ્યું ને અન્નજ્યો હતો તેથી તમારો ગુણ મેં મનમાં એકે જાણ્યો નથી; આજ હું હવે જાણીતો (મોટે સમજણો) થયો છું, હવે એ તમારો (૧૦).

જગતનો ધણી જે ઇશ્વર તે જો મને હયાત રાખે, અને મારી ને તમારી જીવંતગાની સલામત રહે, તો સાચે બાવે નિરંતર તમારી સેવા કરે હવે એ તમારો (૧૧).

હોંસથી બણીને આ સારા જીવ ગણી રાખે, તો પિતાની સેવા

કરવાને નઠારા થશે નહીં; સારું જ્ઞાન મેળવીને પછી સારે કામે લાગશે
ને આ સારા છંદ દલપતરામ કવિએ બનાવ્યા છે. (૧૨)

પાઠ ૯૯ મો.
વેરીઓ (ના) દુસ્મનો.
ઘાતકી(વિ)નિર્દય, ખુની.
શિકાર (ના) ભક્ષ.
લાગ (ના) દાવ, તક.
બેશુદ્ધ(વિ)ભાનવગરનો.
ઉડાડી (ક્રિ) ફેલાવી.
નિમકહરામી (વિ)ઉપકાર
રને બદલે અપકાર
કરવો તે.

પાઠ ૧૦૦ મો.
ખોરાક(ના) હંમેશાં ખા-
વાનો પદાર્થ.
અદેખાઈ(ના) ખાર, ઇર્ષ્યા
નિર્દય (વિ) દયા વગરનો
વાઘેલા (વિ) સોલંકી.

પાઠ ૧૦૧ મો.
વજીર(ના)પ્રધાન, દીવાન
પાધર(વિ)સીધો, પાધરો.
કુલ (વિ) બધા, તમામ.
કાકુર(ના)લુચ્ચોઆદમી.
મજલ(ના) વાટ, ટપ્પો
પાટવી (વિ)ગાદીનો અ-
ધિકારી, મહોટો.

પાઠ ૧૦૨ જો.
કુરસદ (ના) નવરાસ.

ગિગમણુ(વિ)પૂર્વદિશા.
ખંડગ્રી(ના) ચોથ, કર.
આવકાર(ના)આદરમાન
ચડાઈ (ના) હુમલો.
સમાપ્તિ(ના)આખર, છેડો.
સિંહસદ્વિપ=લંકા ખેટ.
પડતીદશા=નબળોદહાડો,
ખેડી.

પાઠ ૧૦૩ જો.
નિમકહરામ(વિ) ધણીનું
અન્ન ખાધને તેનું
ભુંડું કરે તે.

વિશ્વાસ (ના) ભરોસો.
અવિશ્વાસ(ના)ખીનપતી
જ, ભરોસો નહીં તે.
ઘડપણુ (ના) ખુદાપણુ
કલેશ=કલ્યાણ, કંકાશ.

પંડિતો (ના) વિદ્વાન.
અહંકાર(ના)અભિમાન.
ખુદિવાન=અક્લવંત.
આખાદી (ના) ચડતી.
ખાનપાન(ના)ખાવુંપીવું.
ખોરાકી, પોષાકી.

નીમ (ના) હદ, સુમાર.
સપરમે (વિ) સારે ટાણે
ગુલામગીરી(ના)ચાકરડા.

પણું, દાસ પણું.
પાઠ ૧૦૪ થો.
મારા=કસાઈ, મારનાર.
માલિક (ના) ધણી.
કાચો (વિ) નબળો.
નીવડત (ક્રિ) નીકળત.
રંડીખાણુ=વેશ્યાનો સં-
ઘ કરવોતે, છીનાણું.
મોજશોખ(ના)ચેનખાણુ
લપટાઈ(કૃ) વીટલાઈ, ફ-
સાઈ.

સમાવતાં=નરમપાડતાં.
રીખાવીને(કૃ)દુઃખદધને.
નિર્દયપણુ=ઘાતકીપણુ.
કારબાર(ના)મુખ્ય કામ-
કાજ.

સંતોષ=આનંદ, હરખ.
વગના (ના) તરફેણના.
નસંતાન(ના) સત્વનાસ.

પાઠ ૧૦૫ મો.
રંગમહેલ=રંગતાન કરે
વાનો મોટો મેહેલ.
દેવડી(ના) મથક, મકાન.
ઓલાદ (ના) વંશ, કુળ.
દુવાઈ (ના) આણુ.
નીતિ(ના) રીતસર ચાલ

વાનું ધોરણ.
ગડઅડ (ના) તોફાન.
બંદોબસ્ત(ના) ગોઠવણ

પાઠ ૧૦૬ મો.
સુખેદાર(ના)સરદાર, પલ
ટણનો-ગિપરી.

કાયમ (અ) બાલાલ.
મેળાપ (ના) મુલાકાત.
કાયતરૂં (ના) દગો.
ઓચિતો(વિ) એકાએક
ભોગજંગે(અ)એકાએક.
અનાવ (ના) હકીકત.

પાઠ ૧૦૭ મો.
ગોળાર્ધ(ના) અડધોગોળ
વહાણુવટી (ના)નાકાશા-
સ્ત્રના જાણનારા.

સમઘાત (વિ) સરખો.
શુમારે (અ) આસરે.
વળગીને (કૃ) બાઝીને.
કડકા (ના) ભાગ.
ખબરદાર(વિ)હોંશિયાર
ખરેખાત(અ)સાચોસાચ
દગલે દગલા=ધણુંજ.
નીપજ(ના)પાક, પેદાશ.

પાઠ ૧૦૮ મો.
અજ્ઞાની(વિ)અણુસમજી,
ભોળા, વગરશીખેલા.

ભૂત(ના) પીશાય.
ઝોડઝપટ (ના) સપડાવું.
નજર (ના) કુદ્રષ્ટિ.
પ્રકાર (ના) રીત,તેરેહ.
સમજી (વિ) વિચારવંત
કરડી (વિ) આકરી.
ધગધગતા(વિ)ઉનાંઉનાં
અંગારા()દેવતાનાસ-
ળજેલા કોયલા.

પાઠ ૧૦૯ મો.
પ્રયોગ=કરી જોવું, અ-
જમાસ કરવી તે.

મંછા (ના) ધરછા.
શંકા (ના) વેહેમ.
ચીસ (ના) કીકીઆરી.
લગડી (ના) ઢાળકી.
પડછાયો (ના) ઝોળો.
કસર (ના) ખામી
પરસેવ (ના) પરીનો.
યુક્તિથીઅંધ=હીકમતથી
ખબરદારી=હોંશિયારી.

ચોંકશી=આરીક તપાસ.
ડાકણુ (ના)ચૂડેલ.

પાઠ ૧૧૦ મો.
વંત્રો(ના)ડાકણુ, ચૂડેલ.
આણુ (ના) દુવાઇ.
રોણુ (ના)તોફાન.
ભાવસાર(ના) જૈનધર્મ
પાળનાર હિંદુ લોક.
મધરાત(ના) વચલીરાત.
ચંદરણું (ના) ચંદ્રમાનું
અજવાળું.

ધૂજવા (કૃ)ખલીવા.
દોમ (ના)હિમત, છાતી.
ચોપીવાળા=પોહોરેદાર.
ડામચીઝો (ના) માચડો
સ્વામી=ગુરુ, ઉપદેશી.
શોર ખંડાર (ના)અવાજ
વિગત (ના) તપસીલ.
વિખ્યાત(વિ) નામીયું.
મસાણુ (ના) રમશાન.
કારકરસ (ના) હવામા
ખુલ્લો મૂક્યાથી જલ-
દી સળગી ઉઠે એવા
એક પદાર્થનું નામ.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૧).

પવન આવ્યાથી નેવા આગળનું નળીજા ખસીને હેઠે પડ્યું તે જો-
ધને કૂતરું બસવા મંડ્યું. ત્યારે ત્યાં ધણો હોહાકાર થઇ રહ્યો; ત્યારે

માંહે કોઈ કહેવા લાગ્યો કે હા મેં ચોર દીકોતો, પછી એ વિષે મ્હોટી મ્હોટી વાતો ઘણીએ કરે. (પણ તેમાંનું શું?) તો એ પ્રમાણે અખો સ્વામી કહે છે કે ભાઈ વેહેમની વાત એવી સમજવી.

પાઠ ૧૧૧ મો.	અજમાવી (કૃ) વાપરી.	અગ્નિ (ના) દેવતા.
વશીકરણ (ના) વશ કરવાનો મંત્ર.	પાઠ ૧૧૨ મો.	અળ (ના) આંચ.
અપશુકન (ના) ખરાય નિશાની, ખરાયશુકન શુકન=ચિન્હ, નિશાની.	હરતાળ=એકગતતની પી.	લખમી (ના) પૈસા.
ગોગળ(વિ)પોહું, જુહું.	જારંગની ધાતુ.	વાસીદું(ના)કચરો, પુલ્લે.
ભૂવો(ના) ભૂત પીશાય દ્રાહડનાર. ઢોંગી.	ઝાળ (ના) મોત.	તાલ (ના) મળ્તે, રમૂજ.
શીખાહ (વિ) એણે.	અડતાં (કૃ) અડકતાં.	છઘુંદર (ના) એણ.
ચોટ (ના)એણ.	ખાલ(ના)છાલ, ચામડી.	છીંદું (ના) વાડ કે એત.
	ગાણા(ના)ગાયન, સાર.	રમાં જવાનો રસો.
	ગી નરધાંથી ગાયું તે.	ફૂટ (ના) જગો, ખારી.
	કુડાં (વિ)નહારા, ખરાય.	ફાંસ (ના) સરાક.
	આળ (ના) તોહોમત.	ખોય (ના) પાર. છોય.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૨).

અન્નમાં જેમ કાચો (માથા વિનાનો) પારો ખાવો તેવું ચોરીનું ધન છે, કાચી હરતાલ ખાવી તેવો ચોરીના માલ છે. (૧). માથા ઉપર જેમ મોત ભમેછે, તેવો ચોરીનો માલ છે, કૌવચ લાગેથી ખાલ ઊપડે (એળ આવે) તેવો ચોરીનો માલ (૨). ગાયન ગાતાં કે સાંભળતાં હોય ત્યાં આવીને કોઈ નહારા શબ્દ બોલે તેવો ચોરીનો માલ છે. (૩). દેવતાની કેવી જાની ઝાળ લાગેછે તેવો ચોરીનો માલ છે. કોઈ સખસ છવતી માખ ગળે (તે પેટમાં રહે નહીં) તેમજ ચોરીનો પૈસો કોઈને પચે નહીં. (૪). આખા કોળાનું શાક નહિ થાય (મોળેલા કોળાના શાકમાં આખું કોણુ ભૂલથી જાય નહીં.) તેમકચરો વાળતાં ભૂલમાં સાંખેલું કલાડી નંખાયે નહીં; અને જો કલાડી નાંખીએ તો જોવા જેવો તમાશો થાય, તેવો ચોરીનો માલ છે. (૫). સાપ છઘુંદરને મ્હોડામાં ધાલેછે. હવે જો તે ગળી જાય

છે તો સાપ મરી જાયછે. ને જો સાપ તેને છોડી દે છે તો આંધળો થાયછે તેવો ચોરીનો માલ છે. (એટલે એ માલ રાખે તોપણ દુઃખ ને ખીજને આપે તોપણ દુઃખ થાયછે.) (૬). છીંડું એટલે જવા આવવાનો રસ્તો માળી મોટો રાખે અથવા જવા આવવાની છુંટ રાખે તો બકર કહાડતાં જિંટ પેસે (કરવા જાય કંઈ પાકું તો થઈ જાય કંઈ વાંકું), સરાક કહાડતાં કંઈ મોટો ખીસો પેસી જાય (સાત સાંધે તો તેર તૂટે, તેવો ચોરીનો માલ છે. (૭). ચોરીનો માલ કંઈ રાત દાહાડો છાનો રહે નહીં, તેનીવાત તો વા લઈ જાય; જેમ બિલાડી મોભામોભ ગિતરી જાય, તેમ અટકાવ કરતાં તેનો પાર આવે નહીં. (૮).

પાઠ ૧૧૩ મો.
પ્રસિદ્ધ (વિ) ખમીયા.
ધામ (ના) જંગો, ઠેકાણું.
રચના (ના) શોભા.
ઢાળીઆં(ના) ઢળતાં છા-
પરાંની અડાળી.
ગૌશાળા(ના)ગાય બાંધ-
વાના ઠેકાણું.
રસોડું (ના) રાંધણી.
નગારખાનું (ના) નગારા
વગાડવાની જંગો.
નોખતખાનું.

પાઠ ૧૧૪ મો.
સિંહાસન=ગાદી, તખ્ત.
અકકમાળ (વિ) ચળક
ચળક, તેજદારદેખાનું
છપરખાટ (ના) પલંગ.

શણુગાર (ના) લૂગડાંધરે
ણું વગેરે ભૂપણ.
માણુકહારી (વિ) આસો-
સુદ પૂનમનો દિવસ.
તલપૂર (કિ) જરાક.
ખરીદી (ના) હોરત.

પાઠ ૧૧૫ મો.
અંગે (ના) તાબે, હવાલે
સારેછે (કિ) પૂરી પાડેછે
આરા(ના) ઓવારા, ઘાટ
કમળ (ના) એક જાતના
ફુલ તળાવમાં થાયછે
દેવસ્થાન=દેવનું ઠેકાણું.
સાધુ (ના)ખાવો, વેરાગી
વસૂલ (ના) જમે.
દેવસ્થળ(ના)દેવનું ઠેકાણું
ખીચોખીચ (અ) પાસે.
પાઠ ૧૧૬ મો.

ધરિપતાલ(ના)દવાખાનું.
દાકતર(ના)અંગ્રેજી વૈદ.
કળતર(ના)દુખાવો, દરદ.
કરાર(ના)સુખચેન (કવું.
ઝારવું(ક)ગિનાપાણીથીશે
બળતરા (ના) આગ
જંગો (ના) ખરાબ લોહી
ચૂસી લેનારા લાંબાં
જીવડાં.

ખપાટીઆં (ના) કામડી.
પાઠ ૧૧૭ મો.
ગંધાધ=સંધાધ, બંધાધ.
ઢાકીલું (વિ) જરા ગિનું.
ટેભા (ના) ટાંકા.
ધાએલ (વિ) જખમી.
દરદ (ના)દુખાવો, કળતર.
પાઠ ૧૧૮ મો.
પાસે (અ) બાજુએ.

ફેફસું(ના)જેણેકરીને દ-
મ લેવાય છે તે.

હયમચાટ(ના)હાલચાલ
શ્વાસોશ્વાસ (ના)દમ પર
દમ, સાસ.

શેક(ના) દેવતાનીગરમી.
ઉલટી(ના)ઓકારી.

સરવળ સરવળ=અવળ
અવળ.

બૂત (ના) કાશી.

કાવો(ના)ઉકાળો.

પાઠ ૧૧૯ મો.

વિકટ (વિ) ભયંકર.

અનાડી (વિ)મરખ.

ઝોળેઝોળાં(ના)ટોળેટોળા

ટકર (ના) ચોટ.

જોડાજોડ(અ)સાથેસાથે.

વતની (ના)દેશી.

પાઠ ૧૨૦ મો.

પાટવી(વિ)મોટો,ગાદીનો
અધિપતિ.

કોરટ (ના) દરબાર.

ન્યાયાધીશ (ના) ઇનસાફ
કરનારાં.

અદાલત(ના)કચેરી.

ખાતર(ના)શરમ.

તરફદારી (ના) તરફેણ.
બહેકેલો(વિ)છાકેલો.

કુકર્મ(ના)નઠારાં કામ.

ગોઠીઓ(ના)મળતિઓ.

ઠેયો (ફિ) સાળીત થયો.

સ્નેહી (ના)મિત્ર.

કોઘ(ના)રીસ, તામસ.

એઅદબી(ના)અસબ્યતા

ન્યાય(ના)ફેસલો, ચુકાદો

લપડાક(ના)લાત.

અમલમાં=અનવવામાં

પાઠ ૧૨૧ મો.

નિર્ભયપણું (ના) બેઘડક

પણું, કશોભોનહીં તે

કમરાવ(ના)મોટામાણસ.

આતુર (વિ)હોંશીલા.

દુરાચરણી (વિ) ખરાબ

ચાલચલણના.

દરમાયા=પગાર, મુસારા

વીલો(વિ)ઝંખવાણો.

કારભારી=કરતાહરતા.

સમરશે (ફિ)સુધરશે.

તંગી (ના) ખરચનીવેલા.

નભે (કૃ) ગુળશેથાય.

બહાલ(ના)મુકરર.

હિંમતવાન=આહાદુર.

પાઠ ૧૨૨ મો.

સખૂત (વિ)સારો છોકરો.

કપૂત(વિ) નકારો છોકરો

છિદ્ર (ના)એબ, કાણું.

સવાધ(ના)ચડિઆતા પ-

ણું, સારું કામ.

કલંક(ના) એબ; દુપણું.

વહેવાધ(ના)કામમાં આ-

ણીને.

પૂઠ (ના) પાછળ.

જૂઠ (ના) જુઠાણું.

દાઝ (ના) દલગીર થાય.

દાતા (ના)સખી, દાતાર.

નૂર (ના) પાણી, તેજ.

લજબ્યો (ફિ) શરમાવ્યો.

કવિજન(ના) કવિતાજોડ-

નાર, કવિલોક.

સકળ(વિ)સંપૂર્ણ,આખી.

લેશ (અ)જરાએ.

દુષ્ટ (વિ) પાપી.

૩એ (કૃ) રડે.

આપીદો (વિ) આપનો.

બોળે (કૃ)ડોબે.

આધીન(વિ) તાબે, વશ.

મરજનદા(ના)આખર, અં.

દાળે, બાર,વકર.

(કવિતાની સમજૂતી).

(૧૩).

જો પોતાની કમાણીનું ખાચ ને આપથી સરસાધ (ચડાતાપણું)

કરે; શરીરને રોજ કાગમાં આળીને (કસરકત કરીને) ફૂળની એય ઢાંકે, જેના પાછળ દુનિઆનાં લોકો વખાણુ કરે, ને જૂઠું બોલતાં જેનો જીવ થણો દુખાય; ને સારા સજ્જન બાહાદુર નરથી જે શરમાવ્યો શરમાય જેના કવિલોકો વખાણુ કરે તે સંપૂર્ણ બધાએ ગુણુ જેનામાં હોય, તે વિષે સામળદાસ કવિ કહેછે કે હું સાચું કહું છું કે તેનેજ લોકો સારો છોકરો કહેછે. (૧).

જેને જરાપણુ ફૂળની આયર (શરમ) નહીં હોય ને પોતાના આપથી માયાપુંજ જે કંઈ પહેંચી હોય તે ખૂંચે, દુશ્મનને નમતો જાય ને જે પાપી માણસના મ્હોડા આગળ પોતાનું દુઃખ રહે પોતાના ફૂળની એય બિચારે ને આપનો બોલ ઉઘાપે (ફૂગાવે); સારા આદમીને દુઃખ દે ને પોતાની એય ઉઘાડે=તાણે રહીને વાંકી મુડી ધાલી અન્ન ખાય (પ્રસાદ લયા કરે) ને લજ્જત આયર કરી ગણે નહીં, તેને વાસ્તે સામળદાસ કવિ કહેછે કે હું સાચું કહું છું કે તેજ નદારો છોકરો કહેવાય છે. (૨).

પાઠ ૧૨૩ મો.	તુરંગ(ના)વિચાર, પ્યાલ	સરદારી(ના)બિપરીપણું.
એકલશ્વરો (વિ) જ્ઞાતેયા.	રાંડીરાંડ=વિધવા સ્ત્રી.	ભંગ (કૃ) ભાંગીનાખવું.
હાદુર, એજો શરો.	દળણાં(ના)લોટ દળવાનું	મળતાવડો (વિ) હળી
ઉદમાત=તોફાન, મગ્તી.	મગ્તુરીનું કામ.	જાય એવો.
લક્ષણ(ના)ગુણ, ટેવ.	વેલા (ના) આપદા.	પાઠ ૧૨૬ મો.
મસ્કરો(ના)ટોળિઓ.	શિક્ષક(ના)શિખવનાર.	ભંડાર(ના)ભરૂંર ખજાનો
ચપળ(વિ)હોંશિયાર.	ઉમેદ (ના) હોસ, બિમંગ.	ખરાબો (ના) દરિઆના
દાવકું (વિ)ડાહું. શાણું.	ભરણુ પોપણુ=ગુજરાન.	પાણીમાં ઢંકાયલા
ઉઘાગ(ના)મહેનત.	પાઠ ૧૨૫ મો.	મજબુત પથરા.
ગેરહાજર=હાજર નહીં.	ભાષડો(ના)મરદ, માટીડો.	લગભગ (ના) થણોખરો.
પાઠ ૧૨૪ મો.	વલાલ (ના) હેત, પ્યાર.	ખડક(ના)ખરાબો.
નિભાવ (ના) ગુન્નરો.	પાજ આપે=મરી જાય.	ધોરી(વિ) શરીઆમ.

ગાળીઓ=ગાળા, કરાડી.
કુદપ્યા (કૃ) અટકળથીના
મ આપ્યાં.

વિસ્તાર (ના) પથારો.

પાઠ ૧૨૭ મો.

ધારણકર્તુ (ક્રિ) રાખ્યું.
ચરિત્ર (ના) હેવાલ, ચેન.
ઝીણી (વિ) આરીક.

આન (ના) શુદ્ધિ, વક્રુ.
વેરો (ના) કર.

ગોહોરવાને (કૃ) ખરીદક-
રવાને.

રૂપ (ના) ક્રાન્તિ, ડોળ.
પરગણાં (ના) તાલુકા.

પાઠ ૧૨૮ મો.

નિર્દય (વિ) દયા વગરનો.
ગડગડ (ના) તોફાન.

ઉતરડી (કૃ) ઉતારી.

સમ્યો (કૃ) મટી ગયો.

બલવાખોર (ના) હુલડ મ-

ચાવનાર, શીતુરી.

ગોઠવણ (ના) અંદોઅસ્ત.

પાઠ ૧૨૯ મો.

માઠીદશા=નઅળા હાલ.

ખેવકૂશી (ના) મૂર્ખાઈ.

આવકાર (ના) આદરમાન

સ્વતંત્ર (વિ) આપ અ-

ખિત્તઆરી.

સૂઝ (ના) જમાં, ઉધરાત.

ઈઝરદાર (ના) ઈઝરોરા-
ખનારા.

રાજકારખાર (ના) રાજનું
કામકાજ.

શાહખદો (ના) આદશાહ
નો છોકરો.

ખરતરફ (વિ) નોકરીથીર-
ખ આપવી તે.

પાઠ ૧૩૦ મો.

દવાખાનું (ના) ઓસડ

કરવાનું દેકાણું.

હમામખાનું (ના) નાહા
વાની જગ્યા.

તરાપા (ના) લાકડા ઉપર

પાટીઆં કે બારણાં

આંધી પાણીમાં ચ

લાવેછે તે.

પોત્ર=છોકરાનો છોકરો.

ઉધરાતદાર (વિ) વસુલ

એકદું કરનાર.

અણુઅનાવ=ખેળનાવ.

બદી (ક્રિ) તાળે રહી.

રાજચિન્હ (ના) રાજની

નિશાની.

પાઠ ૧૩૧ મો.

પુરૂપ (ના) ભાયડો, મરદ.

અભય વચન (ના) મારું

નહીં એવી કમુલાત.

કાપાકાપ (ના) ખુતામરકી

કોગળીજી (ના) અવઝોઝ

ગેરઅંદોઅસ્ત=ખેતાલ

અવસ્થા=હાલત, દશા,

પાઠ ૧૩૨ મો.

ઉપમા (ના) મૂકાંબલો.

રાજકાજ=રાજનું કામ.

ટોંગી (વિ) બહાનાખોર.

આસ્તિક (વિ) પરમેશ્વર-

ને માનનાર.

નાહક (અ) વિનાકારણે.

સ્તુતિ=સ્મરણ, પ્રાર્થના.

લોખી (ના) લાલચુ.

આદશાહી (ના) રાજ ગા-

દીનો હોદ્દો.

પાઠ ૧૩૩ મો.

ખિસ્તી (વિ) વિસવાસી.

ઇશારત (ના) નિશાની.

મસળવા (કૃ) ચોળવા.

વાયદાસર (ના) દેરવેલી

મુદત પ્રમાણે

અઅધડી (અ) હમણાં ને

હમણાં.

સઈ (ના) સુધ, દરજી.

બજન (ના) પરમેશ્વરનું

સ્મરણ.

ધૂમટો (ના) માયાનો છંડો

મોંપર ખેંચવો તે.

પાઠ ૧૩૪ મો.

મુસાફરી=રટણ, અટણ

અઠીંગી(અ) અધેલી.
ખિરાજી (કૃ) દીપી, શોભી.
ટકાઉ (વિ) મજબુત.
આપચીપીઆ (વિ) તપા-
સી કામ કરનાર.

ધાધરો(ના) ચણીઆજો-
તું બુલતું લુગડું.

પાઠ ૧૩૫મો.

એડોલ(વિ) કદરૂપી. રિનું
એઢંગુ=કઢંગુ, ઢંગવગ
શામિલ (અ) દાખલ.
બહાવર (વિ) ગાબર.
ખુંધ (ના) ઢેકો

ઉદારી (વિ) દલગીરી.
દીંગણી (વિ) ખટકા.
હેયું (ના) મન, દિલ.
દિંગ (અ) અજબ, છક.

પાઠ ૧૩૬મો.

જટા(ના) ચોટલાની પેટે-
ગુચવાયલા માથાના
ખાલ.

ડાંગ(ના) લાકડી, ડંગોરી.
થરથરી=ધૂણ, કાંપી,
ખેતરવા (ના) ટીંબા.
ખેનપણી (ના) સહીયર
ઉઝરડા(ના) કાપા, નોહર.
ચીલો (ના) ધરેડ.

પાઠ ૧૩૭મો.

દિલાસો (ના) ધિરજ.

સરભરા=સેવા, ચાકરી
લોથ (ના) મુડદુ, લાસ.
વીતેલી (ના) સહન કરેલી
થાક=આરામ, વિસામો.

પાઠ ૧૩૮મો.

વિસામો=આરામ, થાક
સંકટ (ના) દુઃખ, વીપત.
પજવી(કૃ) દુખ દીધું.
અપરાધ (ના) ગુનો, વાંક.
કોપ (ના) ગુસ્સો.

દોહિલી(વિ) દુઃખ, હેરાન.

પાઠ ૧૩૯મો.

ઉપસેલી(વિ) ઉપસી આ-
વેલી.

ચપટી(વિ) એઠેલી.
જોશી (ના) જ્યોતિષ વિ-
દ્યા જાણનાર.

દૂરખીન (ના) આધેનીચી
જજોવાનું યંત્ર.

વખટા (વિ) જુદા.
ઢાલ=ઢોળાણુ, ચઢાવ.

પાઠ ૧૪૦મો.

ટાંચ(ના) ઉપલોભાગ.
ગાજો (ના) ભાગ.

નિશ્ચય (ના) નક્કી, ઠરાવ
અટકળ(ના) કહપના.

સહેલ (ના) વહેમ, શક.
ભાસે=દેખાય, જણાય.

પાઠ ૧૪૧મો.

સાર(ના) મતલબ, તત્ત્વ
વિભક્તિ=શબ્દની સા-
થે આવેલો સંબંધ
દેખાડનારો પ્રત્યય.

સંમોધન (ના) સંબંધ
રાખનાર, (આઠમી વિ-
ભક્તિ.) [ખીજન-

ધસાદી (અ) એશિવાય,
સંબંધ (ના) વળગણુ.

પધારો(ક્રિ) આવોજાઓ.

પાઠ ૧૪૨મો.

વિશેષણ (ના) ગુણ તથા
સંખ્યા બતાવનારો

સવાલ(ના) પ્રશ્ન [શબ્દ-
ભારે (વિ) મોટું.

ધનામ (ના) સરપાવ.
મુકરર (વિ) નક્કી કરેલો.

પાઠ ૧૪૩મો.

ક્રિયાપદ (ના) ક્રિયા સ્થિ-
તિ વગેરે બતાવનાર-

શબ્દ.

શક્યભેદ(ના) શકિત બતાવ-
નાર ભેદ.

સકર્મક (વિ) કર્મ સહિત.
વર્તમાન(વિ) ચાલતો કાળ

અકર્મક (વિ) જેમાં કર્મ
નહીં તે.

બૂત(ના) ગયો કાળ તે
મૂળભેદ(ના) નક્કી બતાવ-

નાર બેઠ.	ફેરફાર થતો નથી તે.	મતિ (ના)બુદ્ધિ, વિચાર.
અવિખ્ય(વિ)આવતોકાળ.	અચરતી (ના) નવાઇ.	સુસંપ (ના)સારો સંપ.
પાઠ ૧૪૪ મો.	શોક (ના) દલગીરી.	સંપતિ (ના) દોલત.
ઉભયાન્વયી (વિ) એ શ-	ઉભરા(ના)જેરસા.	સાંપડે (કિ) મળે, જડે.
જ્ઞનેજોડનારોઅવ્યય	પાઠ ૧૪૫ મો.	તાંતણો (ના) તાર.
શબ્દયોગી (વિ) શબ્દને	સંપ=એકદીલ, એકો.	જુંડ (ના) જથો.
જોડનારો અવ્યય.	મોઝાર (અ) માંહે.	એકલ (વિ)એખલું, નિ-
કેવળપ્રયોગી (વિ)હરખ	પહેરણુ (ના)પેહેરવાનાં.	રાધાર.
શોક ગભરાટ વગેરે	અનુળ=ધણુંજાલૂગડાં.	નિજ (સ)પોતાની.
ખતાવનાર અવ્યય.	અખળ (વિ) નખળા.	તરકર (ના) ચોર.
ક્રિયાવિશેષણુ (વિ) ક્રિયા-	સખળ (વિ) જખરા.	ત્રાસ (ના) ખીક, ડર.
પદનો ગુણુખતાવનાર	જુથ (ના) જથો, ટોળુ.	ધકાવે (કિ)ધસડી જાય.
શબ્દ.	સુધી(ના)દુનિયાં, પૃથ્વી.	મેહ (ના) વરસાદ, મેઘ.
અવ્યય(ના)જે શબ્દમાં	દેહે (ના) શરીર, કાયા.	પોદી (વિ) મોટી.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૪).

જ્યારે પૃથ્વી ઉપર લોકોમાં જરાએ સંપ હતો નહીં ત્યારે તેઓ જંગલમાં રહેતા, અને એક બીજાથી ઘણા ડરતા (૧) તેવારે લૂગડાંને બદલે ઝાડની છાલ તથા પાંતરાં ગુથીને પહેરતા ને જંગલમાં રહીને પોતાની કાયાપર ઘણું દુઃખ ભોગવતા (૨. પછી જ્યારે ઇશ્વરે તેમનામા સંપ કરવાની બુદ્ધિ આપી ત્યારે એક બીજાની મહેનતના ફળે તેઓને રહેવાને ધરખાર મળ્યાં (૩). પછી જેમ જેમ સારો સંપ વધતો ગયો, તેમ તેમ હરકત દૂર થતી ગઇ, પછી લોકો દુઃખી ન થાય તેને વાસ્તે જોઇએ તેવી ઝાઝવણુના ઉપાયો રચ્યા(૪). એવી રીતે નખળા જેરાવર (ગરીબ ને પૈસા દાર) બધા સુખી થયા ને તેઓનાં દુઃખ નાસી ગયા, માટે જરૂર બાધઓ ને બધું સંપના કારણથીજ છે એમ તમે સમજો. (૫) સઘળાં સુખ સંપ વડેજ મળેછે, જ્યાં સંપ નહીં ત્યાં ઉદાસપણું સમજવું; સંપના યોગે

પૈસાની પ્રાપ્તિ થાયછે ને લોકોમાં આખર મળે છે (૬) એક તાર હોય તે તોડાવાની સૌ હિમ્મત ધરે પણ જ્યારે બધા તારનો સાથે જ્યો કરી તેની જાડી દોરી કરીએ ત્યારે તે કોઈ કાપી શકતું નથી. (૭) આપણા કૃત્યમાં સંપ રાખીએ તો દુરમન શું કરી શકે! જાડ છે તે બધી જાડી જાડના જથામાં રહેછે, જો એકલું હોય તો ડાળ પાંખડાં ઉડીને કંઈ વારનું લાગી જાય (૮). છોકરા પોતાની પાસે પડેલા પથરને સારે કાપેછે, તેજ પથરને જો કોટ બનાવીએ, તો પછી ચોરની ધારતી રહે નહીં. (૯) જ્યારે વરસા દનો બિલાવ થાયછે ત્યારે ધુળને ઘોઘને તે ઘસડી જાયછે. પણ જો પછી-ધુળની મોટી પાળ બનાવીએ તો તેનું તળાવ અને (વરસાદનું પાણી ઘેરાઈ રહે). (૧૦). માટે હે માણસો તમે સઘળા મળીને સઘળે ટેકાણે બેસતાં ઉઠતાં સંપ સંપ કરી રહેા, કે જેથી દલપતરામ કવિ કહેછે કે તમારા નશીબમાં હોય તેટલું સુખ દુઃખ તમે જાતે ભોગવો. (૧૧).

પાઠ ૧૪૬ મો.	ન્યાલ (વિ) નસીબદાર,	તોલ (ના) ભાર, વફર-
વહેવાર (ના) લેવદેવડ,	ગજ-મર.	ધીર(ના)ધીરજ, સખુરી.
કે જમવા ખાવાનો	અધર્મ (વિ) ખોટું	શૂરવીરો(ના)ખાહાદુરનર.
સંબંધ.	વફર (ના) ભાર, વજન.	વેણુ (ના) વચન, સુકન.
કાવતરું(ના)ફટકો, દગો.	જો(ના) જ્ય, યશ, ફતેહ.	અનાદી (વિ) અસલની,
દામ (ના) પૈસા.	ખે (ના) ક્ષય, નાશ.	હમણાની નહીં.
માપ(ના)ભરત, પરમાંણુ	સોદો(ના) માલમતા.	લાભકારી=ફાયદાકારક.
શરત(ના)ખોલી, પહણુ.	પાઠ ૧૪૮ મો.	કાટે(કિ)કરડે.
પાઠ ૧૪૭ મો.	વીર (ના) બહાદુરનર.	ઉપમા (ના) સરખાવવું.
બલા(ના)આપદા, પીડા.	લખાડી(વિ)જુદો, લખાડ	લજ્જા(ના)લાજ, આખર-
ગેરવાજખી (વિ) ખોટું.	સલવાદી(ના)સાચો.	વારી (ના) વખત.
સંતોષ=આનંદ, હરખ.	ટેક(ના)નેક, મોટાઈ.	ઉંચ (વિ)મોટો, ઉંચો.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૫).

ટેક વગરના માણસો જેઓ બોલેલું ફરી જાય તેઓ બહુ વાતો બકી જાય છે, પણ તેમાંનો એક બોલ પણ પાળતા નથી; માટે તમે તેવી ખરાબ આદત ન રાખો ને જેટલા બોલ પળાય તેટલાજ વિચારીને બોલો (૨). પોતાનો બોલેલો બોલ પાળે તેનો ભાર વકર વધે, ને જેનો બોલેલો બોલ જૂઠો પડે તેનો વકર ઘટે છે; પછી બાયડા કે આયડી દ્વારા તેનો વિશ્વાસ કરે નહીં, માટે જેટલા બોલ (૨) નાણું જાય તો ભલે પણ બોલેલો બોલ ફરશો નહીં, તેમ એ ગયલાં નાણાં વિશે હું પસ્તાવો પણ કરું નહીં; મનમાં ધીરજ ધરીને એવો ટેક રાખો. ને જેટલા બોલ (૩) ઘણા બાહાદુર નરો સાચું બોલનારા સાંભળ્યાં છે, તેઓ વેણમાં (બોલેલો બોલ પાળવામાં) ખૂબાર થઈ ગયા એવી અસલની રીત છે; તેમ એવી તેઓની જગત મધ્યે લાભકારક આખર પણ વધી છે, માટે જેટલા બોલ (૪) જે માણસ મ્હોડેથી બોલે ને તે કામ પધ્ધી કરે તેને મોટો જાણુયો. ને જે બોલેલા બોલથી ફરી જાય તેને મોટો સમજવો ભાઈ એથી લજ્જા આખર જતી રહેશે; માટે જેટલા બોલ (૫) ભસે તે કૂતરો પગે કરડે નહીં (કહે તે કરે શું ?) તો લખાડ (જૂઠું લવનાર) પણ તેવાજ ઉપમાં લે છે; મોટો લવારો કરવો એજ આખર જવા જોગ વખત છે, માટે જેટલા બોલ (૬). શરીરે સુખ થાય કે દુઃખ થાય તો પણ જે રીતે બોલો એવેજ રંગે રાત દહાડે રહો, (મતલબ કે બોલેલું પાળો), એવી ફરીને લોકોમાં ઘણો જશ પામશો માટે જેટલા બોલ (૭). સુતા, ઉઠતા બેસતા, સાચીજ વાત કહો; ને જો બોલેલો બોલ પળાય નહીં; એવી શક્તિ કાચી હોય તો મ્હોડેથી મ્હોડું વેણ બોલો નહીં; એ થકી તમે ઉચે કેકાણો (મોટી પદ્ધતિ) જઈ બેસશો; આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બનાવ્યા છે. (૮)

પાઠ ૧૪૯ મો.

અમલ (ના) સત્તા, હાકમી.
અદલ (વિ) વાજખી, ખરો
જય (ના) કૃતેહ, જશ.
નિરસ્કાર (ના) ધિક્કાર.

તુચ્છકાર.

આકીન (ના) નીમ, આશા
અહંકારી (વિ) મગર.
શખ્સ (ના) માણસ.

પાઠ ૧૫૦ મો.

બાળચરિત્ર (ના) બચપ-
ણનાં ચેત.

લાંબાણુ=લાંબો વિસ્તાર.
શોક (ના) ચરસ, લત.
આદિ (અ) શિવાય, પહેલું
કુદ્રતી (વિ) સ્વભાવિ-
ક, ધર્મચરી.

અવિચારી (વિ) વગર વિ-
ચારના.

પાઠ ૧૫૧ મો.

અકોડાખંધ (ના) આંકડા
સાથે.

પાયદલ (ના) પગે ચાલના-
રૂં લશ્કર.

ધૂળીઓ (ના) ધુળનો.
વીખરાઈવ) જૂદી પાડી.
ભરતખંડ=હિંદુસ્તાન-
(ભરત રાજ્ય પરથી;
નામ પડેલું)

સાંકડે=કબજે, ફાંસામાં.

કાળજી (ના) હૈયા, મન.
ધડકવા (ક્રિ) થરથરવા.
કુરાન (ના) મુસલમાનનું
ધર્મપુસ્તક.

સોગન (ના) કસમ, સપત
આરેવાટ (વિ) વેરાન ખેરાન
સરહદ (ના) સીમા.

તોળા (ના) કાયર

પાઠ ૧૫૨ મો.

આયુષ્ય (ના) આવરદા
પ્રદક્ષિણા=આસપાસ જો
ળ ફરી વળવું.

ઉપાડી (ક્ર) ઉંચકી.
ધોર (ના) કબર.

આરસ (ના) આરસનો પ
થર, સંગે મરમર.
ટૂતાંત (ના) હેવાલ.

મળતીઆ (ના) ગોઠિઆ
નહેરો (ના) નીકો, નેળ
ફળફૂલાદિ (ના) લીલો મેવો,
ફૂલ વગેરે

પાઠ ૧૫૩ મો.

કાલચ (ના) લોભ, ગળકો
જૂમી (ક્ર) લટકી.
શળકી (ના) ગળકો લાગ્યો
વિશાત (ના) માલ, છત.
એકલપેટો=પોતાનું જ પેટ
ભરી જણે તે.

પાઠ ૧૫૪ મો.

ક્ષમા (ના) માફ, જવાદેવું તે
વીલો (વિ) ઝાંખો.

કમનસીબ (વિ) અભાગ્ય.
નિર્ધન (વિ) ગરીબ, રંક.

અમથા (વિ) જુદા, ખોટા
સમ (ના) કસમ, સોગન

પાઠ ૧૫૫ મો.

ફંદી નાંખવું (ક્રિ) રાળી
નાખવું.

અફસોસ.
ખાતર (ના) ધાસ છાણ
વગેરે કાઢી ગએલો
કચરો.

ઉછેર્યો (ક્રિ) મોટો કર્યો.
ખાટું (વિ) દલગીર.

ભંગ (ક્રિ) ફેક, ભાંગી-
જવું, નિષ્ફળ થવું.

ખડખડાટ (ના) અવાજ.
જોમ (ના) જોરસો, જોર.
નિયમ (ના) ધારો, કાયદો.

પાઠ ૧૫૬ મો.

ચોળાચોળ (વિ) ચકચાળ
હીકાક (ના) દુરસ્ત.

ગાંઠ (ના) નિમ, નિશ્ચય.
મરણુતોલ=મરવા જેવો.

અંધમુઝો (ના) અડધો
મરેલો.

જળજળીઆં (ના) આંસૂ.

પાઠ ૧૫૭ મો.

રહેણી (ના) ચાલ.
બલામણ (ના) શીકારસ.
દેશાઈ (ના) બગીરદાર.
આચરણુ=ચાલચલણુ.

પાઠ ૧૫૮ મો.

પરહણુ(ના) કરાર, સરત.
બન (ના) નુકશાન.
ખરખરો (ના) પસ્તાવો.
સામર્થ્ય(ના) જોર, બળ.
ગળગળતે (અ) ધીમે.
ખટપટ (ના) કડાકટ.
વય (ના) ઉમર, જીંદગી.

પાઠ ૧૫૯ મો.

કષ્ટનષ્ટાક (ના) દુઃખ.

નીવારણુ થાય તે
વિષે આઠ છંદ.
કળાપો (ના) કકળાટ.
વિલાપ=શોક, પશ્ચાતાપ
નષ્ટાક=નીવારણુથાય
તેવિષે આઠ છંદ.
વારે (ના) મદદે, કુમકે.
તથાપિ (અ) તોપણુ.
દીન (વિ) ગરીબ, રંક.
વૃથા (વિ) ફાકટ, મીથ્યા.
પૂર્ણ (વિ) પુરો, બધો.
અસંત (વિ) ધણોજ.
કૃપાનાથ=દયાનાધણી.
કથા (ના) વાત.
શિરે (ના) માથા ઉપર.
આરામ (ના) વિશ્રામ.

સંતાપ (ના) દુઃખ.
ઐઠ (વિ) મોટો, ઉત્તમ.
સિંધુ(ના) દરિઓ, સાગર
સઘ (અ) તુરત.
પ્રલે (ના) નાશ, ફના.
સર્વથા (ના) સર્વ પ્રકારે.
સર્વદા(અ) હમેશાં, રોજ.
શુદ્ધ (ના) બાન, ખખર.
કૃપાળુપણે (ના) દયાથી.
સાય (ના) મદદ, કુમક.
વેગ (ના) જોરસો.
દૃષ્ટિ (ના) નજર, નીધા.
કલેશ=કંકારો, કજીઓ.
સરે (કિ) થાય, બને.
અર્થ=મતલબ, માયનો.
થીર(વિ) હાલેચાલે નહીંતે

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૬).

ઓહો પ્રભુ? હું તો તારો સદા સેવક છું; મારા આત્મા કરતાં તું
મને ઘણો વહાલો છે; હવે તમે મને ઘણો સંતોષ આપો ને હે દીનદયાળ
(કૃપાના ધણી) મારું મોટું દુઃખ કહાડી નાંખો (૧).

હું ઘણો દુષ્ટ પાપી જીવડો છું; તોપણુ તમે તો મોટી રહેમવાળા
જણાઓ છો; તેથી જો આપની છાપ છાપો તો મારા પાપની મક્કિત થાય;
માટે હે દયાના ધણી (૨).

મારો સગામો સગો વહાલો પ્રભુ તું જ છે, તે શિવાયનો બધો અમથો
ખાલી વાદછે તેની વાત હું શી વિસ્તાર! તોપણુ તમે મારે મૂસ્તકે હાથ
મૂકો તો સૌ સાચું થશે; માટે હે દયાના ધણી (૩).

આ પ્રસંગે મને કાણુ સુખ કરે; ને બોલો તમે શિવાય બીજો આ પાપનો પરિતાપ કાણુ સમાવે; હું તો નાનો બાળક છું, ને તું તો મારે માથે મોટો ગાજોછે, માટે હે દયાના ધણીં (૪).

મને આજને, સમે આ દુઃખમાંથી બચાવો; ને શોકરૂપી દરિયામાં થી તુરત મારો ઓધ્ધાર કરો; ઇશ્વર તમે આ મારા સઘળા પાપ ફલે મુકામ કરી નાંખો; માટે હે દયાના ધણીં (૫).

તમે સઘળી રીતે રોજ મારી ખજર લીધી; ને દયા લાવીને દુઃખની વખતે મારી સહાય કીધી; તેથી તમે શિવાય હવે આ મારા દુઃખના પોકાર કાણુ જાણે; માટે હે દયાના ધણીં (૬).

હું મારા મનમાં એક તમારી ઉમેદ રાખું છું, ને તમારા મ્હોડા આગળ દુઃખે ગરીબાઈથી બોલું છું, મારા બધા પાપને તમે માફ કરો (તોડો), માટે હે દયાના ધણીં (૭).

મોટો વેગ લાવીને જલદી મારી મદદે આવો; બ્યારે તમારી દ્રષ્ટિ થશે ત્યારેજ મારી ફિકર મટી જશે, ને ત્યારે કાંઈપણ કંકાસથી પછી કકળાટ કેમ રહેશે! માટે હે દયાના ધણીં (૮).

કદનદાષ્ટક (દુઃખ નીવારણ થાય તેવા આઠ છંદથી), કાંઈપણ માણસ પ્રભુની પ્રાર્થના પૂરો પ્રેમ આણીને કરે તો તેના મનની ઇચ્છા પાર પડે સઘળા સ્થીર થઈને ઠેકાણે બેસે; આ સારા છંદ કવિ દલપતરામે બતાવ્યા છે. (૯).

પાઠ ૧૬૦ મો.	રાતવાસો,	ચુંકું, ડગમગ.
દૈત્ય (ના) રાક્ષસ.	કોહાઈ (ના) દોર બાંધ-	ગરક (ફ) કુખી જલું.
વસ્તારી (વિ) છોકરાં-	વાની જાઓ.	અગણોતરા (વિ) સં-
છેઆં વાળા. [ણસ.	ઉતાવળા (વિ) આકળા.	વત ૧૮૬૯ નો સાલ
ધરકુંપાન(ના) ધરડોમા-	પાઠ ૧૬૧ મો.	રાચરચીકું (ના) ધર
ઉતારો (ના) મૂકામ,	ડામાડોળ (વિ) વાંકું-	શણુગારને શોભતો

લક્ષ્મ વગેરે સામાન.
વાવાઝરડું(ના) વાનું તો-
ફાન.

ટાંકયા (કિ) ટાંકણાથી
ચોખા માર્યા.

ચમત્કારી=નવાઈ જેવી.
નિહાળીને (કૃ) ધારી
ધારીને, નજર કરીને.

પાઠ ૧૬૨ મો.

રાક્ષસ (ના) દૈત્ય.
પલાણુ (ના) ખેસણું.
હોઘયાં=ગટગળીજવું.
ભલમનસાઈ (ના) સા-
લસાઈ, નેકી.

સપાટાખંધ(અ)પાધરો.
ફાળ (ના) ખીક, ધારતી.
ભોગ (ના) કમળખતી.
પૂછપરછ(ના) તજવીજ.
પાંગોઠાં (ના) પગનાધુ-
ટણ આગળનો ભાગ.

દરકાર (ના) જરૂર, પરવા.

પાઠ ૧૬૩ મો.

સરદી (ના) ભીનાસ.
મેડો (ના) માળ.
કરવત (ના) ખે જણ
સામસામાં વેહેરે એ-
વી હાંતાવાળી આરી.
ધીઢીઆં(ના)મારોટીઆં
ઝપાટાખંધ=જલદાથી.

કાલાવાલા (ના)વારેવારે
કરગરીને કેહેવું તે.
પટલાણી (ના) પટેલની
બાયડી, પટેલણ.
સંઘર્ષો (કૃ)રાખીમૂકેલો.

પાઠ ૧૬૪ મો.

ભેટ (ના) નજરાણું.
અલમસ્ત (વિ) જખરા.
મસ્તાન (વિ) ઉદમાતી.
જૂમરાણુ(ના)પોકાર, સોર
જૂજ (વિ) હલકી.
ધર્મદાન=ખેરાત, પુન્ય.
ઉદકપ્રવાહ(ના) પાણીનો
ધોધ, પાણીનું વેહેવું.

પાઠ ૧૬૫ મો.

ચર્યા(ના) ગપસપ, ખુ-
માટો.
મગતરૂં=ઝીણું જીવડું.
વાતપ્રવાહ (ના) પવનનું
નીકળવું.
ખેસણું=ખેઠકે, આસને.
મસ્કરી(ના)મજાક, હાંસી
ધનધન (અ) સાખાસ,
સાખાસ.

ચપટી(વિ)સાહેત, જરા.
શેઠાણી=શેઠની બાયડી.

પાઠ ૧૬૬ મો.

ખો (ના) ખાઈ.
વેંતીઆ(વિ)ખીલસપુર.

જકર (ના) જલ, ખોસ.
ટાઢો (વિ)ઠંડો, ધીમો.
સમરી (વિ) સુધરી.
અનેક (વિ) ઘણું, બહુ.

પાઠ ૧૬૭ મો.

ભાળ (ના) શોધ.
કુખ્ણતા ખાઈ (ના) ગ-
રમી નામે સ્ત્રી.
ખતરી (ના) વણકરની
એક જાત.
ગણતી (ના) હિસાબ.
બળીઓ (વિ) જોરાવર
માણસ.

વિમાસવા(કૃ) વિચારવા.

પાઠ ૧૬૮ મો.

ડાટો (ના) ડટો, ખુચ.
વરાળીઓ (ના) વરાળને
રૂપે થયેલો માણસ.
શીરોઈ (ના) સાંકડા મોં-
નું મુસાફરીમાં પાણી.
રાખવાનું વાસણ.
સજડ (વિ) મજામુત.
વહેલા=આપદા, દુઃખ.

પાઠ ૧૬૯ મો.

દોલતવાળા(વિ) પૈસાદાર
બગાસાંખાય (કિ)માખી
મારે, જોયા કરે.
છૂટકો (ના) નીકાળ.
પસારીશ=પોહોળીકરીશ

પાઠ ૧૭૦ મો.
અયડાવું (કિ)અડળાવું.
અથંઅથા=સામસામાં.
વૈભવી (વિ)સુખીઆ.
વહેળા (વિ) નદી નાળા.
જળચક્કી (ના) પાણીના
વગથી ચાલે તે ધંટી.

પાઠ ૧૭૧ મો.
પવનચક્કી (ના) પવનના
જેરથી ચાલતી ધંટી.
લક્ષ (ના) ધ્યાન.
સોઅતીઓ(ના)સંઘાતી.
ખાતા (ના) કારખાના.
આઅહ (ના) ખળાકાર.

પાઠ ૧૭૩ મો.
વનિતા (ના)સ્ત્રી, આયડી
દાવાનળ (ના) વગડાનો
અગ્નિ.
સૂત્ર (ના) સૂતર.
મેડક (ના) દેડકો.
જસું (કૃ) જેવું.
મહિમા=મોટાઇ, રચના
વિરલો=કોઇએક, શૂરો
રણુછોડ (ના) દેવામાંથી
છોડનાર.
ખોડ (ના) ખામી, ચૂક.
સૂરજ (ના) સૂરજ.
કડવી (વિ) નહારી.

મંગળ (ના) કલ્યાણ, સુ-
ભકારી.
સુખમલ(વિ)સુખવાળો.
ઊપડે (વિ) ઊંચકાય.
પનોતો(વિ)પરિવારવાળો.
ધનપાળ(વિ)ધન સાચવ-
નાર, પૈસાદાર.
ધરણીધર(વિ)પૃથ્વીધર.
ગિરધર(ના)પર્વતધરનાર
સંતોષી (વિ) આનંદી.
શીખ (ના) શીખામણ.
પ્રતાપ(ના) કીર્તી, મેહોર.
નીર (ના) પાણી, તેજ.
કાય=કોઈ.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૭).

પોતાના નામની મોટાઇ રાખે, એવો ભાગ્યે એકજ પુરૂષ હોય;
નામ હાંસથી પાડેછે તો વખત અચપણમાંજ મરી જાય છે; (૧).
રણુછોડ નામ ધરાવે ને તે વ્યાજ ભરે એ તેનામાં મોટી ખામી છે; નામ;
જોગીદાસ (સાંધુસેવક) ધરાવેછે તે પાસે જો આયડીઓ રાખેછે. (૨).
જેતું નામ સૂરજ જેવું હોયછે તે આંખે કશું દેખતો નથી; શાકરતું
નામ ને મીઠી રીત રાખે પણ તેની ખોલી નહારીછે એવું જાણવું (૩).
હીરા, મોતી, ને જીવેર રાખનારા પાસે ખોટો પૈસો હોતો નથી; તેમ
મંગળ કલ્યાણ સરખું, પણ દાવાનળ દુઃખે તો પછાડી પલાણ કરેલું (૪)
નામ વાઘતું ધરાવે ને હાથીની રીત રાખે, પણ તેથી શેરનો ખોળે પણ
ઊંચકાય નહીં દેવ કૃષ્ણને રામ એ નામ હોય પણ તે શા કામ કરે છે

તે કાણુ જાણે. (૫). કુળનું નામ રહે એવો છોકરો મળે નહીં તે હીરનું નામ લઈ સૂતરથી કામ ચલાવે; તેમ ધનવાળો હોય તે ધંધો કરે ને ધરણીધર તે મજૂરીએ ફરે છે. (૬). ગીરધર નામ ધણાના છે. તેમાં દેવાભાઈને બાર ઉચકવો પડે છે,—ડાહો નામ ધરાવે ને બોલે ત્યારે ઘેલું ઘેલું તેમ સાચો તે આંધું તોળીને આપે. (૭). ભલો કહીએ તે બૂલવી નાંખે, ને સંતોષી તે ધણું ખાય (પરમેશ્વર તેને આપે); રામરામ બીખ માંગે તો ઘેલો સૌને શીખામણુ દે છે. (૮). નાનો નામ હોય પણ વખતે તેનામાં ધરડા જેટલી અક્કલ હોય, તેવારે પ્રતાપ નામ (કીર્તિ) મેળવેલો માણસ હોય તેને પણ કોઈ ન પૂછે; જેનું નામ ચતુર હોય તે ચાડી કરે ને નાગ તે દડકાથી ખીએ; (એટલે વખતે મોટામાં નાના જેટલી હિંમત હોતી નથી.) (૯).

પાઠ ૧૭૩ મા.

ચાલ(ના)રીવાજ, ધારા.
એકસંપ (ના)એક દિલ.
આપદાદા(ના)ધરડાવરડા
ખાદી (ના) દોટી.
ખટારા (ના) અલુખડા.

પાઠ ૧૭૪ મા.

ટુંબલ (ના) મેજ.
વારામાં (ના) વખતમાં.
વહેલ(ના)સ્વારીનીગાડી.
ફરક (ના) ફેર, તફાવત.
લાંછન (ના)એળ, બટો.
બટો (ના) કંલક, દુપણ.

પાઠ ૧૭૫ મા.

આશિર્વાદ (ના)આશિષ,
સારી દુઆ. [રીનો.
હજૂરનો = ખીદમતગા-
ધર્મી (ના) અદેખાઈ.
દક્ષિણા (ના) ધર્મદાખલ
આહ્વાનને જે પૈસો
આપવો તે.

ફજેતી (ના) ગેરઆખર.
દેવડી (ના) મકાન.

પાઠ ૧૭૬ મા.

પાકું(વિ)વજ્જર, રીકું.
ફગવું (વિ) બોલ્યું નપા-
ળવું, ઠગવું.
ફિટકાર (ના) તુચ્છકાર.

ડગમગવું (વિ) હાલવું.
મરદ (ના) ભાઈડો, નર.
આરંભ (ના) શરૂઆત.

પાઠ ૧૭૭ મા.

ગિરિરાજ (ના) પર્વતનો
રાજા.

ખ્યાત (વિ) પ્રખ્યાત.

મિષ્ટ (વિ) મીઠો.

સ્વાદુ (વિ) સ્વાદદાર.

વીજ (ના) વીજળી.

ટાણે (ના) વખતે.

સોમ (ના) ચંદ્ર.

ઝુકી (ક્ર) નમી.

નિર્મળા (વિ) ચોખ્ખાં.

ઝણી (ના)ઝરા, નાળાં.	રેન્ગારી (ના) વેપારી.	જૈન (ના) શ્રાવક લોકો-
શીળો (વિ) ઠંડો, ટાટો.	પરાં (ના) વેગળા.	નો ધર્મ.
સુગંધી (ના)સુગંધવાળો	જતાંવેત=જતાં વારને.	સ્થાન(ના)ઠેકાણું, જગો.
ઓપે (વિ) દીપે.	ટેવો (ના) ધારો.	દેવી (ના) માતા.

(કવિતાની સમજૂતી). (૧૮).

જેમ આકાશમાં વરસાદ ચડી આવ્યો હોય, તેવો આમુ પર્વત વેગ-
ળથી દેખતાં મનને ગમ્યો કુંડમાંનો દેવતા વીજળી જેવો દેખાય એવોજ
આજે મોટો આમુ પર્વત (પર્વતનો રાજા) દીઠો. (૧). પૂનમને દહાડે
સાંજના ટાણે સૂર્ય ને ચંદ્ર બેઠા ઘંટ બન્યા હોય ને કોઈ કહે કે દેવનો
હાથી જેવા પર્વત દીપે છે, એવોજ આજે આમુ. (૨). તમે કદાચ
કુપર જમને આંખ ઊઘાડીને જુઓ, તો ઝાડનાં ઝુડની ઘણી ઝાડીઓ મૂલા-
મરહી છે,—ત્યાં માંગ્યો ઘણો સ્વાદદાર મેવો મળે, એવો આજે મોટો
પર્વત. (૩). ત્યાં વાદ્ર, વાંદરાં. સિંહ ને હરણ રહે છે ને હમેશાં નિર્મળ
પાણીનાં ઝરણ વેહેછે, ઠંડો અને સુગંધદાર પવન વાય છે એવો આજે મોટો
પર્વત. (૪). સારા ફૂલની ઝાડીઓ પણ લેહેકાઈ રહીછે, અને કુવા વાય
કુંડ આગળ ઘણાં દીપેછે; મોટાં દેવનાં સ્થાનકોમાં દેવનો વાસો છે; એવો
આજે મોટો પર્વત. (૫). ન્યાંહાં બંગલાં બંધાધારે બજારો થઈ છે, ને
વેપારીઓ ધોઝરે વેપાર કર્યા જાય છે; જેવો લેનારને માલ જોઈએ તેવો
મળે છે. એવો આજે મોટો પર્વત. (૬). ત્યાં તે તેર ગાંઠ ધેરાવાના તળા-
વમાં, અગ્યાર ગામનાં લોક પાણી પીવા આવેછે;—ન્યાંહાં કે જેઠ માસમાં
પ્રસેવો જરાએ જણાતો નથી એવો આજે મોટો પર્વત. (૭). અખાડ
મહિનામાં આઘેનાં વાદળાં પાસે આવે, ને જતાં વારને જોવાની રીત દેખા-
ય;—જેમ તમે ધૂણીનો ધૂમાડો કેમ ધારો, એવો આજે મોટો પર્વત. (૮)
જેમાં જૈન ધર્મના હિંદુ લોકોનાં મોટાં દેવસ્થાનકો છે, અને એમાં મોટી
પ્રખ્યાત અર્જુન માતા છે; આ બધી વાતો જાણવાને વાસ્તેજ કહી છે,
ને આ સારા હંદ કવિ દલપતરામે બનાવ્યા છે.

હિંદુસ્તાનના ઇતિહાસનું સંક્ષિપ્તવર્ણન.

(મુસલમાની વખતસુધી).

અંદ્રવંશી રાજા ધૃતરાષ્ટ્ર અને પાંડુ નામે બે ભાઈ હસ્તિનાપૂરમાં (દિલ્હીથી આશરે ૬૦) મૈત્ર દૂર ધારવામાં આવેછે.) ત્યાં રાજ કરતા હતા. ધૃતરાષ્ટ્ર આંધ્રજો હતો. તેને સો દીકરા હતા. તેઓમાંના વડાનું નામ દુર્યોધન. પૂર્વજોમાં કુરુનામે રાજા થઈ ગયો હતો. તેપરથી તેઓ કૈરવ કહેવાતા હતા. પાંડુને પાંચ પુત્ર હતા. તેઓનાં નામ, (૧) ધર્મરાજ અથવા (યુધિષ્ઠિર), (૨) અર્જુન, (૩) ભીમ, (૪) નકુળ, ને (૫) સહદેવ.

પાંચાળ દેશના રાજા દ્રુપદે પોતાની કુંવરી દ્રૌપદીને પરણાવવાને સ્વયંવરનાં નોતરાં રાજાઓને મોકલ્યાં. ઊંચે લટકાવેલા મચ્છનું પ્રાતઃખિંમ પાણીમાં દેખાતું હતું, તે પરથી તાકીને મચ્છ વીંધે તેને દ્રૌપદી વરે, એવી શરત હતી. એ કામ કૈરવ તથા બીજા કોઈ રાજાથી ન થયું, ને અર્જુને કર્યું. દ્રૌપદી પાંચને પરણી. હસ્તિનાપૂરના પિતરાઈઓ વચ્ચે અણુબનાવ ચાલતો હતો, તે આથી વધ્યો. ટંટો પતાવવાને કાકાએ રાજ્યના બે ભાગ કરી, તેમાંના એક ભાગ પાંચ ભત્રિજાને દીધો. ત્યાં જઈ ઇંદ્રપ્રસ્થ નામે નગર વસાવી પાંડવો રહ્યા. (એ નગરને દિલ્હી કહેછે) રાજા યુધિષ્ઠિરે રાજસુયગ કર્યો, તેથી પાંડવો ધણી મોઠાઈ પામ્યા. અદેખા દુર્યોધને કપટ કરી યુધિષ્ઠિરને જુગાર રમાડી સર્વ હરણુ કરી લીધું. તેથી તે પાંચ ભાઈ તથા છઠ્ઠી દ્રૌપદી વનમાં ગયાં. બાર વર્ષ વનમાં, ને તેરમે વર્ષે વિરાટ નગરના રાજાના દરબારમાં વેશ બદલી રૂપ રહ્યા. કૃષ્ણ, દ્રુપદરાજા તથા બીજા મિત્રોને લઈ પાંડવો લડવા ગયા. કૈરવો પણ પોતાના મિત્રોને લઈ સામા આવ્યા. કુરુક્ષેત્રમાં (પાણીપતના રણમાં) (૧૮) દહાડા જુદા ચાલ્યું, તેમાં કૈરવો હાર્યા છ. સ. પહેલાં (૫૦૦૦).

હિંદુઓના કેટલાક જૂના મંથો ઉપરથી જણાયછે, કે ગુજરાતપ્રાંતમાં ઇ. સ. પહેલાં. (૫૦૦૦) ની અગાઉ કેટલાક વર્ષ ઉપર કૃષ્ણે રાજ્ય સ્થા-

પ્યું હતું, ને દારિકા તેની રાજધાની કરી હતી. કૃષ્ણ પાંડવના પરમમિત્ર ને સાલકારી હતા.

પારસી રાજા દરવેશ ગુસ્તારપેએ ઇ. સ. પહેલાં સુમારે (૫૨૮) માં સિંધુ નદીના કાંઠા ઉપરનો કેટલોક મુલક જીત્યો, ને ત્યાં અમલ કરવાને હાકેમ નીમ્યો. અહીંથી પારસી રાજાને સોનું, તથા દ્રવ્ય પુષ્કળ મળ્યું.

ઇ. સ. પહેલાં સુમારે (૫૫૦) વરસ ઉપર શાઅ્યસિંહ નામે રાજપુત્ર રાજ્ય છોડી દઇને જતી થયો. એણે ચલાવેલા પંથને જૈનમાર્ગ કહેછે.

મહાભારતમાં મગધના બળવાન રાજા જરાસંધની વાત છે. તેની ગાદીએ ધણા રાજા થઈ ગયા. પછી ઇસ્વીસનની પહેલાં (૫૦૦ થી ૪૭૭) સૂધીમાં બ્રિમ્મિસાર અને અબ્બતશત્રુ નામે રાજા થયા. એમના વખતમાં બુદ્ધ હતો. અબ્બતશત્રુથી છઠ્ઠા રાજાનું નામ નંદ હતું. તે નાગકુળનો શૂદ્ર હતો. એના કુળના નવ રાજા થયા, તેઓ નંદ કહેવાતા. મગધની રાજધાનીનું નામ પાટલી પૂત્ર હતું. હાલમાં તેને પટણા કહેછે. ત્યાં નવમો નંદ અમલ કરતો હતો; તેવારે શિકંદર પંજાબમાં આવ્યો.

ગ્રીસદેશનો મહારાજા શિકંદર ઇ. સ. પહેલાં (૩૨૭) માં સિંધુને તીરે અટક આગળ (૧૨૦૦૦૦) સિપાઈ સાથે આવ્યો. સિંધુને જલમની વચ્ચે આવેલા મુલકનો રાજા વગર લડે તેને આધીન થયો. જલમ નદીથી દિલ્હી સૂધીના પ્રદેશમાં પૌરવ કુળનો બળવાન રાજા રાજ્ય કરતો હતો. જલમને કાંઠે ગુજરાત ગામ આગળ શિકંદર આવ્યો. ત્યારે પૌરવ રાજાને મોટી ફાજ સહિત બુદ્ધ કરવાને ઉમેલો તેણે જોયો. ગ્રીક ઇતિહાસમાં લખ્યું છે કે એ રાજાના લશ્કરમાં (૨૦૦) લડવૈયા હાથી, અને (૩૦૦) રથ, તથા પુષ્કળ સિપાઈ હતા. કાંઠાઉપર મોટી લડાઈ થઈ. પૌરવના બે કુંવરો રણમાં પડ્યા; તેની સેના બહુ શૂરથી વઢી પણ અતે હારીને તે પડે બહાદુરીથી લડતાં પકડાયા. એ શૂરા રાજાને મહોટા દીલના શિકંદરે માન આપ્યું, ને રાજ્ય પાછું સોંપ્યું. અહીંથી ગ્રીક પાદશાહ પૂર્વ બણી ચાલ્યો, ને ચીનામ તથા રાવી નદી આળંગી સતલજને તીરે આવ્યો. મગધ રાજ્યની કીર્તિ તેણે ધણી સાંભળી હતી, પણ તે જીતવા જઈ શકાયું નહિ. કારણ કે તેની ગ્રીક ફાજે આગળ વધવાની ના

કહી ને બહુ સમજાવતાં પણ હઠ છોડી નહિ. સારે સતલજ નદીમાં વહાણો ફરાવી, તેવાટે સિંધુનદીમાં ગયો. મુલતાની લોક જોડે લડતા તે ધવાણો, પણ આખરે જય કરી આગળ ચાલ્યો. સિંધુને કાંડે (પાતાળ નગર) હૈદ્રાબાદ તેને તાબે થયું. પછી પોતાની સેનાના કેટલાક ભાગને સમુદ્ર માર્ગે ધરાન મોકલી ને આફ્રીની પોતાની જોડે બહુચિસ્તાનને રસ્તે પાછી લઈ ગયો. ળીસ દેશનો મહારાજ શિકંદર ઈ. સ. પહેલાં (૩૨૩) માં મરણ પામ્યો.

નવમા નંદના અનૌરસ પુત્ર નામે ચંદ્રગુપ્તે, શિકંદરના ગયા કેડે પં-જાબ દેશ જતી લીધો, એવામાં મગધમાં બંડ થયું, ને રાજકુટુંબની ક-તલ થઈ ત્યારે તેણે આવી રાજ્યનો કબજો લીધો. આ જખરો રાજા ઇ-સ-પહેલાં (૩૧૫) માં રાજ્યાસને બેઠો. એ અને એના કુળના રાજા મૌર્યવંશી કહેવાય છે.

(મૌર્ય વંશના મહારાજનાં નામ અને વરસ.)

ચંદ્રગુપ્ત ઇસ્વી પૂર્વે ૩૧૬-૨૯૧-૨૪

મિત્રગુપ્ત ઇસ્વી પૂર્વે ૨૯૧-૨૬૩-૨૮

અશોક ઇસ્વી પૂર્વે ૨૬૩-૨૨૩-૪૦

શિકંદરના મરણ પછી તેના વિશાળ રાજ્યના ભાગ થઈ ગયા એમાંનો સિરિઆથી સિંધુ લગીનો ભાગ સેલુકસ નામે એક સેનાપતિ ને હાથ આ-વ્યો. ચંદ્રગુપ્તના રાજ્ય ઉપર એ સેલુકસે ઇ.સ.પહેલાં (૩૧૨) માં ચ-હાઈ કરી; પણ તેમાં તેનું ફાવ્યું નહિ. ને બેઉ વચ્ચે કરાર થયા. તેને પેટે સેલુકસે પોતાની કુંવરી ચંદ્રગુપ્તને દીધી, તથા સિંધુનદીની પૂર્વના ત-મામ મુલક ઉપરથી પોતાનો દાવો ઉઠાવ્યો. આલાભને બદલે મગધના મહારાજે તેને (૫૦) હાથી આપ્યા. એમ દોસ્તી થયા પછી એ યવન રાજાને એક કારભારી મગધ દરબારમાં આવી રહ્યો.

મહાપ્રતાપી રાજા ચંદ્રગુપ્ત ઇ.સ.પહેલાં (૨૯૧)માં મરણ પામ્યો. એની પાછળ એનો દીકરો મિત્રગુપ્ત ગાદીએ બેઠો. એનું બિજુ નામ બિંદુસાર હતું. તે પણ પોતાના આપના જોવો પરાક્રમી હતો. (૨૮) વરસ અ-મલ ચલાવી ઇ. સ. પહેલાં (૨૬૩) માં બિંદુસાર મૃત્યો, તેવારે તેનો કુમાર અશોક ગાદીપતિ થયો.

ઈ.સ.પહેલાં (૨૬૩) ખ્રીયદર્શી એવું નામ ધારણ કરી અશોકે (૪૦) વરસ મોટા જશથી રાજ કર્યું. આ મહાન રાજા અમ્બગાનીસ્તાન અને આખો ભરતખંડ જીતી મહારાજાધિરાજ થયો. મહારાજા અશોકે ઐશ્વર્ય માન બહુ વધાર્યું. જાહેર રીતે તેણે તે માર્ગ સ્વીકાર્યો, અને પોતાના અમલના (૧૭) માં વરસમાં તેણે રાજ્યનો સ્પષ્ટ આશ્રય આપ્યો. પ્રજા પાળવામાં તે દેશ સુધારવામાં અશોક બહુ વખણાયો છે. રસ્તા, ધર્મશાળા, તળાવ, કૂવા, દેરાં વગેરે લોટાપયોગી કામમાં બહુ નાણાં ખર્ચ્યાં. તિબેટ, અલ્હદેશ, સ્યામ, ચીન, જાવા, સિંહલદ્વીપ વગેરે દેશોમાં ઐશ્વર્યનો ઉપદેશ કરવાને જતીઓને મોકલ્યા: તેથી એ પથનો ત્યાં ભારે ફેલાવો થયો. એનો કાળ ઈ.સ.પહેલાં (૨૩૩) માં થયા કેડે, એના ત્રણકુંવરોએ રાજ્યના ત્રણ હિસ્સા કરી લીધા ને ઈ. સ. પહેલાં (૧૯૫) સૂધીમાં એના વંશમાં સાત રાજા થયા. ત્યાર પછી મગધનું રાજ્ય બીજા કુળને હાથ ગયું.

ઈ. સ. પહેલાં (૧૯૫) માં મગધ દેશમાં મૌર્યવંશની પછી સંગા કુળના રાજા થયા તેમણે ઈ. સ. પહેલાં (૮૬) સૂધી એટલે (૧૦૯) વરસ અમલ કર્યો.

ઈ.સ.પહેલાં (૮૬ થી) મગધ દેશમાં સંગા કુળના રાજા પછી કન્યા વંશે ઈ.સ.(૩૧) લગી રાજ્ય કર્યું. એ સમયમાં હિંદુસ્તાનના બીજા પ્રાંતો એ રાજથી સ્વતંત્ર થઈ ગયા હતા. એ સ્વતંત્ર રાજ્યોની સહાયથી આલ્હણો એ ઐશ્વર્ય મતને ખંડન કર્યો.

ઈ.સ.પહેલાં (૫૭ થી ઈ.સ. ૪૩૬) કન્વાની કેડે અમ્બી કુળની આંધ્રનામે મોટી શાખાને હાથ ભરતખંડનો ઘણો ભાગ આવ્યો. મગધ, માળવા, વરંગુળાદિ ઘણા દેશોમાં તેમનું રાજ્ય થયું. ઈ.સ.(૪૩૬) સૂધી તેમનાં રાજ્યો આખાદીએ હતાં. ને કેટલાક મુસલમાની વખતની શરૂઆત સુધી ટકી રહ્યાં.

આંધ્ર રાજપૂતોની પરમાર શાખા વધારે બળવાન થઈ. એનું રાજ્ય માળવામાં હતું. બહુ કીર્તિ પામેલો ઉજ્જવણનો વિક્રમરાજા (વિક્રમાદિત્ય) પરમાર હતો. એ રાજા ઈસ્વી સન પહેલાં (૫૬-૫૭) માં ગાદીએ બેઠો. વિક્રમસંવત એ વરસથી આવ્યો. એ મોટા પ્રતાપી રાજા હતો. શક નામે તુરાની જાતના બળવાન લડવૈયા લોકે ભરતખંડના પશ્ચિમ દેશો તાબે કરી પ્રજાને દમતા હતા, તેઓને હરાવી એ મહાન રાજા

એ કાઠી મૂક્યા ને આખા ભરતખંડનો મહારાજાધિરાજ થયો. વિક્રમ પછી માળવામાં ઘણા રાજા થયા, તેઓમાં ભોજ ઘણો પ્રખ્યાત છે. સોલંકીવંશના પહેલાં ભીમના વખતમાં એ ધારાનગરીમાં રાજ કરતો હતો. ભીમ અને ભોજ વચ્ચે અણુબનાવ હતો. ભોજરાજાએ વિધાને બહુ ઉત્તેજન દઈ પોતાનું નામ અમર કર્યું. એના પૌત્ર યશોવરમાનને આપણા પ્રતાપી મહારાજા સિધરાજે જીતી માળવાને ખંડિયું રાજ કર્યું હતું. સારપછી કેટલેક વરસે તે દેશ પાછો સ્વતંત્ર થયો. ઈ. સ. (૧૨૩૧) માં મુસલમાન પાદશાહે દેશ વશ કર્યો. સાંસુધી એ કુળના રાજા માળવામાં રાજ કરતા હતા.

ગોદારીને કાઠિ પૈઠણ નગરમાં ઈ. સ. (૭૭) માં શાલિવાહન નામે મોટું રાજા થયો. એ શાલિવાહન શક દક્ષિણમાં હજી ચાલે છે, ને આપણા જોશીઓ પણ પચાંગ, જન્મોત્તરી, વગેરેમાં લખે છે. એ રાષ્ટ્રરાજા કુંભારનો છોકરો હતો, પણ બ્રાહ્મણોને તેણે બૌદ્ધના જુલમથી છોડાવ્યા માટે બ્રાહ્મણોએ તેની કીર્તિ ઘણી ફેલાવી ને તેનો શક ચલાવ્યો.

ગુપ્તવંશની રાઠોડ શાખાને હાથ કનોજનું રાજ્ય ઈ. સ. (૪૭૦) માં આવ્યું. મુસલમાન આવ્યા સારે રાઠોડ રાજાને હાથ એ દેશ હતો. ઈ. સ. (૧૧૫૩) માં મુસલમાનથી હારી તેઓ મારવાડમાં જઈ વસ્યા. જોધપુરનું રાજ્ય તેમણે રચાવ્યું, તે હજી ચાલે છે.

હજરત મહમદ ઈ. સ. (૫૭૦) માં મક્કામાં જન્મ્યો. તેણે મુસલમાન ધર્મ રચાવ્યો. હજરત મહમદે મક્કામાં ઉપદેશ કરી પોતાનું મત ચલાવવા માંડ્યું. તેવારે ઘણા આદમીએ ગુસ્સો કરી તેની હત્યા કરવાનો વિચાર કર્યો. એવાત જાણી પેગમ્બર સાંધી ઈ. સ. (૬૨૨) માં નાશીને મદીને ગયો. એ વખતથી મુસલમાની સનેનો આરંભ થયો. એ હજરત મહમદ ઈ. સ. (૬૩૨) માં મરણ પામ્યો. એની કબર મદીનામાં છે.

ઈ. સ. (૬૪૭) મહમદના મરણ પછી (૧૫) વરસે આસમાન નામના એક આરબે થાણા અને મુબઈના કિનારા ઉપર એક દરિયાઈ કાફલો લૂટ મેળવવા માટે મોકલ્યો, પરંતુ તેમાં તેનું કાંઈ વળ્યું નહિં.

ઈ. સ. (૬૬૬) ચાવડાવંશના રણપૂત જયશિખર નામે રાજા પચાસરમાં રાજ કરતો હતો. એના ઉપર કનોજ દેશના કલ્યાણી નગરના

સોલંકી વંશના ભુવડ રાજ્યએ સ્વારી કરી. તેમાં જયશિખર હાથે અને પાંચાસર ભુવડને હાથ ગયું.

બસરાના સૂયાએ ઈ. સ. (૭૧૨) માં પોતાના સરદાર મહમુદ કાશીમને લશ્કર આપી સિંધ ઉપર હુમલો કરવાને મોકલ્યો. આ સમયે ત્યાં દાહીર નામે રજપૂત રાજા રાજ કરતો હતો. તેઓ વચ્ચે બારે યુદ્ધ થયું. તેમાં દાહીર માર્યો ગયો, ને કાશીમે તેની રાજધાની દેવળ નગર (કરાંચી)ને લૂટી તેની વસ્તીનો નાશ કર્યો.

જયશિખરની રાણી રૂપસુંદરીને ઈ. સ. (૬૯૬) સંવત (૭૫૨) વૈશાખી પૂનમને દિવસે પુત્ર થયો. રાજપુત્રનો જન્મ વનમાં થયો, માટે તેનું નામ વનરાજ પાડયું. એણે સરસ્વતીને તીરે નવું શહેર બાંધી ત્યાં પોતાની રાજધાની કરી. ઈ. સ. (૭૪૬) સંવત (૮૦૨) મહાપદ (૭) ને વારશની. અણહિલપૂર વસાવ્યા પછી સદગુણી રાજા વનરાજે (૬૦) વરસ રાજ કર્યું. (૧૧૦) વરસની ઉમરે ઈ. સ. (૮૦૬) માં તેનો કાળ થયો.

મુસલમાન ધર્મી રાજા હુમલા કરવા લાગ્યા તેવારે અને તે પહેલાં કેટલાંક સૈકામાં નર્મદાની ઉત્તરે હિમાલય સૂધી છ મોટાં રાજ્યો હતાં. એ છ રાજ્યોનાં નામ—(૧) પંજાબનું રાજ્ય, (૨) દિલ્હીનું રાજ્ય, (૩) કનોજનું રાજ્ય, (૪) અંગાણાનું રાજ્ય, (૫) મેવાડનું રાજ્ય, (૬) ગુજરાતનું રાજ્ય.

તાતાર દેશની એક જાત જોને સેમેનીસ કહેતા હતા, તેઓ ખોરાસાનમાં રાજ ચલાવતા હતા. તેની રાજગાદી બુખારામાં હતી. આ વંશના પાંચમા રાજા અબ્દુલમુલ્કને અલમગીન નામે તુર્કી ગુલામ હતો. એણે અફઘાનિસ્તાનમાં કાબુલથી (૮૦) મૈલ દૂર ગીજની શહેરમાં સ્વતંત્ર રાજ્ય સ્થાપ્યું. (૧૪) વર્ષ રાજ કરી ઈ. સ. (૯૭૫) માં મરણ પામ્યો. એની પાછળ એનો પુત્ર ઇસાક ગાદીએ બેઠો, તેણે એક વરસ રાજ્ય કર્યું. એની પછી અલમગીનનો ગુલામ ને જમાઈ સમક્તગીન તેના રાજ્યનો ધણી થયો. તેણે બલુચિસ્તાન, એશિયાઈ તુર્કિસ્તાન વગેરે મુલકો જીતી રાજ્યનો વધારો કર્યો. એ સમયે પંજાબમાં જયપાળ નામે *અશ્વનંદી વંશનો રાજા રાજ કરતો

* એક તરફ ઘોડો ને બીજી તરફ આંખલો એવી જાતના સિકા ચલાવ્યા સારથી એ અશ્વનંદી કહેવાયો.

હતો, તેનું મુખ્ય શહેર લાહોર હતું. ગીજનવી સુલતાન સખતગી-
નની ફોજ લૂટફાટ કરતી પેશાવર સુધી આવી. (સને ૯૭૭) તેને
અટકાવવાને જયપાળ રાજા સેના લઈ સામે લડવા ગયો. સખત-
ગીન અને તેની વચ્ચે શખ્ત યુદ્ધ ચાલતું હતું, તેવામાં બહુ ભારે
વાવાઝોડું થયું. તેને લીધે રજપૂત સેના ઘણી કમજોર થઈ
તેનો લાભ લઈ સુલતાને હિંદુરાજાનો પાછા જવાનો માર્ગ રોક્યો.
(૫૦) હાથી આપ્યા. અને છૂટકારાને સાર દંડના દશ લાખ
દર્હામ (અઢીલાખ રૂપિયા) પાછળથી મોકલવાનું વચન દેવાથી
સખતગીને રાજાને પાછો જવા દીધો. દંડના રૂપિયા આપેથી ના-
મોશી લાગશે માટે ન આપ્યા, અને જે માગનારા આવ્યા હતા તેમને
અંધીખાને ધાડ્યા. અંતે સખતગીને એ દંડ વસુલ કરવાને મ્હોટી
સેના લઈ પહાડોની વાટે ચડી આવ્યો. પંચતપતિએ દિલ્હી, અજ-
મેર, કલીંજર, અને કનોજના રાજાને પોતાની કુમકે બોલાવ્યા. મોટી લડાઈ
થઈ તેમાં રજપૂતસેના હારી, સુલતાન લૂટથીજ રાજી થઈ પાછો ગયો.

સખતગીન ઈ.સ. (૯૯૭) માં મરણ પામ્યો. એની પાછળ એનો છો-
કરો મહમદ (૩૦) વરસની વયે ગાદીએ બેઠો. એ ગીજનની વંશનો પહેલો
આદલાહ સુલતાન મહમદ ઈ-સ-ન-૯૯૭) માં જન્મ્યો હતો.

એ શૂરા સુલતાને (૩૩) વરસ રાજ્ય કર્યું. આપના મરણ પછી સુલ-
તાન થયો. તેવારે હિંદુસ્તાનની લક્ષ્મી લૂટવાના લોભથી તથા હિંદુઓની
આર્તિઓ ભાગવાના તથા તેમને મુસલમાન કરવાના પુણ્યથી તે અને એ-
ના સિપાઈઓ ઉસકેરાયા, ને તેથી હિંદુરાજા પ્રજાના ભોગ મળ્યા. મ-
હમુદે ઘણીક સ્વારીઓ કરી બહુ હાનિ કરી. બેશુમાર ધન લઈ ગયો,
લાખો આદમીને પકડીને વટાવ્યાં ને વેચ્યાં; તથા લાખો માણસ માર્યાં ગયાં.

મહમુદે પહેલી સ્વારી ઈ. સ. (૧૦૦૧) માં કરી. (૧૦૦૦૦) વીણી કા-
ઢેલા સ્વારો લઈ પેશાવર આગળ જયપાળને હરાવી પકડ્યો ને ખંડણી ક-
બુલ કરાવી છોડી દીધો. રાજા આ વેળા ધરડો થયો હતો; તેનાથી આ
અપમાન સહન થયું નહિ કારણ કે એ રાજાને આગળ સખતગીને હ-
રાવ્યો હતો અને આવખતે મહમુદે હરાવ્યો, તેથી પોતાની આખર ધૂળ

મળી ગઇ. એમ સમજી ટીલાટ આનંદપાળને રાજ્યાસને એસાડી પડે બળી મુઓ.

મહમુદની બીજી સ્વારી. મુલતાનની દક્ષિણે વિજયરાય કરીને ભાટીયાના રાજાએ ખંડણી અટકાવી માટે મહમુદ વળી સને (૧૦૦૪) માં આવ્યો. લડાઇ થઇ તેમાં રજપૂતોએ બહુ બહાદુરીથી વઢી સાંજ સુધી હજા પાછા વાળ્યા, વિજયરાયે ધણા શરથી પોતાનો બચાવ કર્યો. આખરે મહમુદે હજા હજામાં રજપૂતોને પાછા હડાવ્યાને તેનો મુલક જીતી લીધો.

મહમુદની ત્રીજી સ્વારી. ઈ. સ. (૧૦૦૫). આ સ્વારીમાં એણે મુલતાનના સરદાર અબદુલ ફાટલોદીન સામે કરી તેને હરાવ્યો.

મહમુદની ચોથી સ્વારી ઈ. સ. (૧૦૦૬). આ ચઢાઈ મહમદે લાહોરના રાજા જયપાળના છોકરા અનંગપાળ સામે કરી. એવેળા હિંદુસ્તાનના બીજા રાજા એની મદદે આવ્યા હતા. અટકથી કેટલાક ગાઉ ઉપર પૈહિંદગઢ આગળ સંગ્રામ થયો. તેમાં મુસલમાનો બહુ હણ્યા પણ છેલ્લે જીત્યા. ત્યાંથી મહમુદ નગરકોટ ગયો. ત્યાં મોટા મોટા રાજાઓના ભંડારમાં ન હોય એટલી દોડત હતી. તેમાંથી તેને (૨૦૦) મણ સોનું, (૨૦૦૦) મણ રૂપું, અને (૨૦) મણ ઝવેર મળ્યું, ને રોકડાં નાણાંનો તો કાંઈ શુભારજ નહિ. એ બધું લઈને તે પાછો ગીજની ગયો.

મહમુદની પાંચમી સ્વારી ઈ. સ. (૧૦૧૦). આ સ્વારીમાં એણે મુલતાન જીતી લીધું, અને ત્યાંના સરદાર અબદુલ ફાટલોદીનને કેદ કરીધો.

મહમુદની છઠી સ્વારી. આ સ્વારીમાં જમનાં અને સરસ્વતિ વચ્ચેના પ્રદેશમાં થાણેશ્વરનું મોટું ધામ હતું. તે લુટવા ઈ. સ. (૧૦૧૧)માં આવ્યો. એ સ્વારીમાં પણ તેને સોનું, રૂપું ને ઝવેર મસ મળ્યાં, ને બે લાખ કેદી પકડાયા. તે લઈને મહમુદ ગીજની ગયો. જેમ વધારે મળવા લાગ્યું તેમ લોભ વધતો ગયો.

મહમુદ ની સાતમીને આઠમી સ્વારી ઈ. સ. (૧૦૧૪-૧૫). મહમુદે કાશ્મીર પર બેવાર સ્વારી કરીધી, પણ બંને વખત મારખાઇ પાછું હડકું પડ્યું. એ પગાંજથી મહમુદ હિંમત હાર્યો નહિ.

મહમુદની નવમી સ્વારી. સને (૧૦૧૬) માં તે (૧૦૦૦૦૦) ધો-ડેસ્તાર તથા (૨૦૦૦૦) પાયદળ એવી મોટી સેના લઈ ફતોજ ઉપર.

ચઢ્યો. ત્યાંનો મહારાજ વઢ્યાવિના સરણે ગયો. તેનીપાસેથી ધન લીધું, પણ તેની પ્રજાને પીડી નહીં. અહીંથી ઉપડી સુલતાન મીરત ગયો. ત્યાંનો રાજા પણ તાળે થયો. અહીંથી મથુરામાં આવ્યો. ભાવિક વેણુવોએ ઘણાં નાણાં ખરચી મોટાં શોભાયમાન મંદિરો બંધાવ્યાં હતાં ને તેઓમાં સોના રૂપાની કૃષ્ણાદિ દેવોની મૂર્તિઓ બેસાડી હતી. એ મૂર્તિઓને હીરા વગેરે રત્નો જડલાં હતાં ને શણગાર પણ લાખો રૂપિયાનો કરાવ્યો હતો. એ સર્વ મહમુદે લૂટી લીધું, ને કેટલાંક મંદિરોને પાડી નાંખ્યાં, કેટલાંકની સુંદરતા જોઈ આશ્ચર્ય પામી તેઓને રહેવા દીધાં. એદેખી તેને રૂપાળી ઇમારતો બંધાવવાનો શોક થયો. મથુરા નગરને (૨૦) દિવસ લૂટાવ્યું ને હજારો માણસને પકડી ગુલામ કર્યા. પાછાજતાં જો રાજા સામા થયા તેમને છતીને ગીજની ગયો. એ ધનલોભી મહમુદે પકડાએલા ગુલામોમાંથી (૫૩૦૦૦) ને બળે રૂપીએ વેચ્યા.

મહમુદની દશમીને અગીયારમી સ્વારી. કનોજનો રાજા લજ્જાવિના મહમુદને વશ થયો માટે કલીંજરના રાજાએ તેના ઉપર સ્વારી કરી તેને માર્યો. એ સાંભળી સને (૧૦૨૨) માં મહમુદે કલીંજરના રાજ્ય ઉપર ચઢાઈ કરી. એ વેળા લાહોરની ગાદીએ આનંદપાળનો કુંવર ખીજે જ્યપાળ હતો તેણે કલીંજરને મદદ કરી. માટે તેનું રાજ્ય લઈ મહમુદે ખાલસા કર્યું. કાશ્મીર છતવાનો ખીજે પ્રયત્ન અફળ ગયા પછી કલીંજર અને ગ્વાલીયરના રાજાઓને છતવાને સુલતાન ઇ. સ. (૧૦૨૩) માં પાછો આવ્યો તેવારે તેઓએ તેને ધન આપી સંતોષ્યા. પછી ગુજરાત પર ઘાડ આવી.

અણહિલપુર વસાવ્યા પછી વનરાજે (૬૦) વરસ રાજ્ય કર્યું. ઇ. સ. (૮૦૬) માં (૧૧૦) વરસની ઊંમરે તેનો કાળ થયો તે પછી તેની ગાદીએ તેના વંશમાં (૧) યોગરાજ, (૨) એમરાજ (૩) ભૂવડ (૪) વિરસિંહ (૫) રત્નાદિત્ય તથા (૬) સામતસિંહ. વનરાજના નરવંશમાં એ સામતસિંહ. છેલ્લો રાજા થયો. એની પછી વનરાજના કુળની કન્યાના વંશમાં ગાદી ગઈ. કનોજના રાજા ભુવનાદિત્યનો રાજનામે કુંવર સામતસિંહની બેનલીલા દેવીવેરે પરણ્યો હતો. એના પુત્ર મુળરાજે પોતાના મામાને ઇ. સ. (૯૪૨) માં મારીનાંખ્યો ને

પોતે રાજ્યાસનપર બેઠો. ત્યારથી ચાવડાવંશની ગાદી સોલંકી વંશમાં ગઇ.
 મુળરાજ સોલંકી (૫૫) વરસ રાજ કરી ઇ. સ. (૯૯૭) માં
 મરણ પામ્યો. એની પછી તેની ગાદીએ (૧) ચામુડ, (૨) વ-
 લ્લભસેન, (૩) દુલ્લભસેન તથા (૪) ભીમદેવ પહેલો ઇ. સ.
 (૧૦૨૨) માં ગાદીએ બેઠો. એની કારકીર્દીમાં સને (૧૦૨૪) માં
 ગીજનીના પ્રખ્યાત સુલતાન મહમૂદ ગુજરાત પર સ્વારી કરી.

મહમૂદની ખારમી સ્વારી. મહમૂદ સુલતાનપર થઇને મોટા રણની
 વાટે અણહિલપુર આવ્યો. ઇ. સ. (૧૦૨૪) માં રાજ્યધાની છોડી
 રાજ ભીમ જતો રહ્યો. સુલતાન ત્યાંથી સોમનાથ ભણી ગયો. પોતા-
 ની ફાજ લઇ ભીમ તેની પૂઠે પડ્યો. સોમેશ્વરના દહેરાની આસપાસ જ-
 ખરો કોટ હતો, તેમાં આળુઆળુઓના ઠાકોરોએ ભરાઇ દેવલનો ખચાવ
 કર્યો. તેમણે ત્રણદિવસ લગી મુસલમાનોના છાપા પાછા વાળ્યા. એથે
 દહાડે ગુર્જરાજ્યે આવી ભારે જુદા મચાવ્યું, ને કુટલોક જય મેળવ્યો,
 પણ અંતે મુસલમાન જીત્યા. મહમૂદ દહેરામાં પેશી શિવલિંગને તોડ્યું ને
 દેર લૂટી પાછો અણહિલવાડમાં આવ્યો. અહીં થોડો વખત રહી રા-
 જ્યના બદોખસ્ત માટે કોઇ પાદશાહી કુટુંબનો સૂખો ઠરાવી ગીજની જવા
 નીકળ્યો. અજમેરનો રાજા તથા ભીમ મોટા લસ્કર સહિત રસ્તો રોકી
 બેઠાછે તે સાંભળીને તેની સામે ન થતાં મહમૂદ સિંધુની પૂર્વના રેતીના
 મેદાનને માર્ગે ગયો. એ મેદાનમાં પાણીની તંગાશને લીધે તેનાં હજારો
 માણસ મરી ગયાં. બાપડા હિંદુઓને મારી નાંખવા જ્યાં હાંસેહાંસે
 આવ્યા હતા તેઓ ખરે બપોરે પાણીવિના તરફડી તરફડીને મૂચ્યા. આ-
 ખરે ઘણી મુશ્કેલીથી મહમૂદ ગીજની જઇ પહોંચ્યો. તેની મોટી સ્વારી
 ઓમાં આ છેલ્લી હતી. ભીમદેવે આવી પોતાનું રાજ્ય પાછું લીધું.

મહમૂદ વિદ્યા, હુનર, ને ખેતી વાડીને ઉત્તેજન આપતો. એણે એક
 મંદિર સાંધાપી હતી, એના વખતમાં શાહા નામાનો ખનાવનાર શીરદુસી
 વગેરે બીજા વિદ્વાનો થઇ ગયા. એને “આઇકાનોકલેસ્ટ” એટલે મૂર્તિનો
 તોડનાર કહેછે. એણે એક મસીદ બંધાવી હતી. જેને “સીલેસચિઅલ
 આઇડ” કહેતા. વગર અપરાધે લાખો માણસની હત્યા કરીને હિંદુસ્તા-
 નની ઘણી લક્ષ્મી જોર જુલમથી લૂટી મોટા ખજાના ભરી રાખ્યા

હતા; તે જોઇ તેને ઘણું જ રડવું આવ્યું. એમ શોક કરતો મરણ પામ્યો તારીખ (૨૬) મી એપ્રિલ સને (૧૦૩૦). એ સમયે તેની ઉંમર (૬૩) વરસની હતી. આ સુલતાનને તેના સ્વદેશી અને સ્વધર્મી ઇતીહાસ કર્તા વખાણે તેમાં નવાઇ નથી. ન્યાય અન્યાયનો વિચાર કર્યા વિના લોક વિજયી રાજાને સારો ગણેછે. પણ વાસ્તવિક જોતા મહમૂદ જેવા કેર કરનારા રાજા મોટા પીડક અને પાપી છે. એના એ છોકરા મહમદ અને મસુદ વચ્ચે કુસુપ થયો. મસુદે પોતાના ભાઈને આંધળો કર્યો અને પછી રાજ્ય કરવા લાગ્યો. એની પછી ગીજનીની ગાદીએ તેના વંશજો આવ્યા તેઓ માંહોમાંહે વઢી નાશ પામ્યા.

ગીજનીનું રાજ્ય નળખું પડ્યું તેવામાં ગીજની અને હિરાતની વચ્ચે આવેલા ઘોર નામે કુંગરી મૂલકનું રાજ્ય જોરાવર થયું. ગીજનીની ગાદીએ ઇ.સ. (૧૧૧૫) માં છેલ્લો રાજા એહેરામ હતો. એણે પોતાની છોકરી ઘોર વંશના એક રાજાને પરણાવી હતી. તેમની વચ્ચે કંઈ બાંજગડ ઉઠવાથી એહેરામે પોતાના જમાઈને મારી નાંખ્યો. આથી મરનારના ભાઈ અલાઉદ્દીન ઘોરીએ એના રાજ્ય ઉપર મોહોટી સેના લઈ ચઢાઈ કરી. ગીજની શહેર જીતી સાત દહાડા સૂધી લૂટાવ્યું, ને બાળી નાંખ્યું ઇ.સ. (૧૧૫૨). મહમૂદ જેવી અવદશા મથુરાં વંગેરે હિંદુ નગરોની કરી હતી તેવી તેના શહેરની ઘોરી સુલતાને કરી. (અલાઉદ્દીનને હમેંશા “જહાસોજ” એટલે દુનીયાં બાળનારો કહેછે.) એહેરામ હિંદુસ્તાન તરફ નાઠો પણ માર્ગમાં જ મરણ પામ્યો. તેની પાછળ તેના છોકરા ખુશરએ લાહોરમાં સાત વરસ રાજ્ય કર્યું ને ઇ.સ. (૧૧૬૦) માં મરણ પામ્યો. તેવારે એનો પૂત્ર ખુશર મલેક ગાદીએ બેઠો. એ સખતગીજનીની ઝાલાદનો છેલ્લો રાજા થઈ ગયો. એનો અમલ ઘોરી વંશવાળાએ તોડી પાડ્યો. એ રીતે ગીજની વંશનો છેડો આવ્યો.

“જહાસોજ” અલાઉદ્દીન ઘોરી ફક્ત ચાર વરસ રાજ્ય કરીને ઇ.સ. (૧૧૫૬) માં મરણ પામ્યો. એની પાછળ એનો છોકરો સૈફુદ્દીન ગાદીએ બેઠો. તે સુક નામના તાતાર લોકો સાથે લડતા મરાયો. તેણે એક જ વરસ રાજ કર્યું ત્યાર પછી અલાઉદ્દીનનો ભત્રિજો યાસુદીન ઇ.સ. (૧૧૫૭)

માં તખ્ત પર બેઠો. એને શાહાબુદ્દીન નામે એક ભાઈ હતો, તેના ઉપર એની મમતા ધણીજ હતી, તેથી એણે તેને પોતાના જોડલોજ અધિકાર આપ્યો. શાહાબુદ્દીન લડાઈનું કામ ચલાવતો ને ગ્યાસુદ્દીન મૂલકનો બંદોબસ્ત રાખતો. શાહાબુદ્દીન અથવા મહમૂદ ધોરીએ હિંદુસ્તાન પર ઇ.સ. (૧૧૭૬ થી ૧૨૦૬) સુધી બધી મળીને નવ સ્વારી કરી.

પ્રથમ ઇ.સ. (૧૧૭૬) માં શાહાબુદ્દીન અથવા મહમૂદ ધોરીએ જ્યાં પંજાબમાંની નદીઓનો સિંધુ નદીની સાથે સંગમ થાયછે તે ઠેકાણે ઉક અથવા ઉચ નામે શહેર છે. તેના ઉપર સ્વારી કરી તે લીધું; પછી બે વરસે ગુજરાત પર સ્વારી કરી.

શાહાબુદ્દીન અથવા મહમૂદ ધોરી હિંદુસ્તાન પર ચઢાઈ કરવા લાગ્યો એ સમયે અને તેની પેઢેલાં હિંદુસ્તાનમાં ચાર મોટાં રાજ્ય હતાં. તેમનાં નામ દિલ્હીમાં તુવાર જતના રજપૂત રાજનું રાજ્ય, અજમેરમાં ચૌહાણનું રાજ્ય, કનોજમાં રાઠોડ રાજનું રાજ્ય, અને ગુજરાતમાં મૂળરાજના વંશનું રાજ્ય.

મૂળરાજના વંશમાં ઇ. સ. (૧૧૭૭) માં મૂળરાજ બીજો બાળ-મૂળરાજ ગાદીએ બેઠો. એ બાળક હોવાથી તેની માં નાયકાદેવીએ રાજ્ય કારભાર ચલાવ્યો. એના સમયમાં અફઘાનિસ્તાનથી મહમૂદ શાહાબુદ્દીન ધોરી ઇ. સ. (૧૧૭૮) માં ગુજરાત પર ચઢી આવ્યો તેની સામે બાળરાજના બહાદુર કાકા લીમે લડાઈ કરી. બાળરાજને બાળામાં લખા ગળામાંના ટુંગરીપર બેઠી સંગ્રામ જોતી હતી, અને સિપાઈઓને હિંમત આપતી હતી. લડાઈમાં શાહાબુદ્દીનનાં ઘણાં માણસ માર્યા ગયાં, ને તે હારીને રેતીના મેદાનને રસ્તે નાશી ગયો. ત્યાં જ મહમૂદના લશ્કરનો ઘણુ વળ્યો હતો તેમજ એનો લશ્કરનો પણ વળ્યો.

બેહરામના દીકરાનો દીકરો ખુશરૂ મલેક પંજાબમાં રાજ કરતો હતો. એનું મુખ્ય શહેર લાહોર હતું. એના ઉપર શાહાબુદ્દીન ધોરીએ ત્રણ સ્વારી કરી. તેમાં પેહેલી લડાઈમાં બંને સેનામાં ઘણાં માણસ માર્યા ગયાં. અને ખુશરૂ મલેકના ડોકરાને બળાત્કારે પકડી લીધો. ઇ. સ. (૧૧૭૮) ત્યાંથી સિંધ ગયો, તે પ્રાંત સમુદ્ર કિનારા સુધી લૂટ્યો. એણે ખુશરૂ મલેક સાથે ફરી લડાઈ ચલાવી, ખુશરૂ મલેક બારે પરાક્રમ

કરીને શાહબુદ્દીનનો એક અતિશય મન્યત કિલ્લો લીધો. ઇ. સ. (૧૧૭૯) એવું જોધને શાહબુદ્દીને કપટે શત્રુને તોડી પાડવાની યુક્તિ કરી. ખુશરૂ મલેક સાથે સલાહ કરવાની ઇત્તેજરી બતાવી ને તેના પુત્રને છોડી દેવાનું કબૂલ કર્યું. આ કપટને લીધે ખુશરૂ જોધએ તેવી તૈયારી કરી શક્યો નહીં. એવામાં શાહબુદ્દીને વીંણી કાઢેલા ઘોડેસ્વારોની મોટી ફોજ લઇને એકદમ ચઢાઇ કરી. તેને બિચારાને કુટુંબ સાહત કેદ કર્યો, ને લાહોર શહેર ખાલસા કર્યું. ઇ. સ. (૧૧૮૬.)

શાહબુદ્દીન અથવા મહમદ ઘોરીએ ઇ. સ. (૧૧૯૧) માં હિંદુસ્તાન ઉપર સ્વારી કરી. અજમેરના ચોહાણ રાજા સોમેશ્વરનો શરૂ કુંવર પૃથુરાજ તેની સામે લડવા ગયો. એ લડાઇમાં સ્થાણેશ્વર આગળ પૃથુરાજને પૂર્ણ જય મેળવ્યો. ઘોરી શાહ શપ્ત જખમી થઇ જીવ લઇ નાઠો. તેની વિખરાએલી ફોજની પાછળ (૪૦) મૈલ સુધી રજપૂત સ્વારો પડ્યા. એ ભંગાણુ પામેલી સેના લોહોરમાં એકઠી થઇ ધાયલ પાદશાહને ઘણી મેહેનતથી સહીસલામત અહીં લાવ્યા; એ રીતે તેને હારીને ગીજની જવું પડ્યું.

એ હારથી આપણું અપમાન થયું એવો વિચાર શાહબુદ્દીનના મનમાંથી જાય નહિ, તેથી તેને નિરાંતે ઊંઘ પણ આવે નહિ. આખર તેને ખુલસ ભરાઈ આવી, ને તે પાછો લડાઇની તૈયારી કરવા લાગ્યો. જો તે વેળા આ દેશમાં રજપૂતોમાં કુટુંબ કલહ નહોત તો તેના જીવતા સુધી મુસલમાનો તેના રાજ્યના ઘણી થવા પામત નહિ. દિલ્હીના તુલાર રાજાને કુંવર નહોતો, એ કુંવરીઓ હતી. એમાંની એક તેણે અજમેરના સોમેશ્વરને દીધી હતી, ને બીજીને કનોજના રાઠોડ રાજા સાથે પરણાવી હતી. એમાંની અજમેર વાળીનો કુંવર પૃથુરાજ ને કનોજ વાળીનો કુંવર જયચંદ, એ બેની વચ્ચે દિલ્હીના રાજાવિષે વાંધો હતો. રાજ્યના ભાગ ન પાડતાં દિલ્હીના રાજાએ પૃથુરાજ એકલાને ગાદી આપી. એ કનોજના જયચંદને પાલવ્યું નહિ. દિલ્હી અને અજમેર ઉપર રાજકરનારા ચોહાણ રાજાએ પૃથ્વીરાજ કે સાર્વભૌમ રાજા એ મોટું નામ ધારણ કર્યું હતું. કનોજનો રાઠોડ રાજા, પ્રાચીન અશ્વમેધની રૂઝે મહોત્સવ કરી, પોતાનું ચક્રવર્તિપાણું

પ્રસિદ્ધ કરવા તત્પર થયો હતો એવે પ્રસંગે હલકા નોકરનાં કામ મંડળીક રાજા રાણાને કરવાં પડેછે; અને એ માટે હિંદુસ્તાનના ખીજા મહીપતિ ઓની હારે દિલ્હીના રાજાને હાજર થઈ દરવાનનું કામ બજાવવાનો હુકમ થયો હતો. એ ઓચ્છવને પ્રસંગે કુનોજના રાજાની કન્યા સ્વયંવર કરવાની હતી. એ કન્યાપર દિલ્હી પતિનો પ્રેમ હતો, પણ ખીજાને બારણે દારપાળ થઈને ઉભા રહેવું તેનાથી સંખ્યાયું નહિ. તે આવ્યો નહિ ત્યારે તેને ઠામે તેનો ચાડીઓ બનાવી બારણે ઉભો કર્યો. સ્વયંવર કરવાને કુંવરીએ માંડવામાં આવી શાંતપણે ચોમેર બેઠેલા સુપતિઓને જોયા, પછી ગંભીરપણે તેમની કનેથી ચાલી જઈ બારણે ઉભેલા બેડાળ આવવાના ગળામાં વરમાળા આરોપી તત્કાળ દિલ્હીપતિ બંધી આવ્યો, અને કન્યાને પોતાની જોડે ઘોડા ઉપર બેસાડી પોતાની ઉત્તર તરફના પાટનગર ભણી લઈ ગયો અપમાન પામેલો પિતા પોતાના સૈન્ય સહિત એમની પાછળ ગયો. લડાઈ થઈ એથી બેડ રાજા નબળા પડ્યા. સ્વાર્થ અને અદેખાઈને લીધે સંકટના સમયમાં પણ સ્વદેશના લાભને વિસાર્યો તેનાં કેવાં માઠાં ફળ થયાં તે આપણે હમણાં જોઈશું. કમ નસીબ હિંદને ડુબાવવાને આ કુસુપ પૂરતો નહોતો તેમ ગુજરાતના રાજા ભોળા ભીમ જોડે પૃથુરાજને કહ્યો. બંધાયો. બંધેનાં લેશ્કરોએ એક એકનો સંહાર કરી રજપૂતોને નબળા પાડ્યા. એવા કલહને લીધે રજપૂત રાજા મહમૂદ ઘોરીની સામાં થવામાં સંપ કરી શક્યા નહિ. અફઘાનિસ્તાનમાં શું ચાલેછે તેથી એ રાજાઓ બાળીતા રહેતા હોત તો વધારે સાવચેત રહેત એમ સંભવેછે. મહમૂદ ઘોરી (શાહબુદ્દીન ઘોરી) ની ઝીજનીમાં રાજધાની હતી ત્યાં તેણે બહુ બળવાન ફોજ તથા લડાઈની સઘળી સામગ્રી એકઠી કરી. ઇ.સ. (૧૧૯૩) માં હિંદુસ્તાનપર ચઢી આવ્યો. દિલ્હી અને અજમેરનો પૃથ્વીરાજ ચતુર ને શૂરવીર હતો, તે સામે થયો. સ્થાણેશ્વરના રણમાં વળી જંગ મચ્યો. ગરાસીઆ પાછી પાની કરીને નાહા. બંધા રાજ પૂત્રો રણમાં પડ્યા. મરવું બહુ પણ નાસવું નહિ એવો નિશ્ચય કરી શૂરો પૃથુરાજ અંત લગી લડ્યો. મુસલમાન સ્વારોએ તેને જીવતો ઝાલ્યો. શૂરવીર પૃથુરાજ પોતાની ફરજ બજાવતાં પડ્યા એ તેને આ જંગલી સુલ-

તાને કતલ કર્યો. તેની શૂરી રાણી તેની પાછળ સતિ થઈ. મહમદ ઘોરી દિલ્હીનો કબજો કરી અજમેર ઉપર ચડ્યો. તે નગર લડ્યા વગર શરણે આવ્યું. તથાપિ તે નિર્દય કસાઈએ તેના રહેવાસીઓને લૂટ્યા ને મારી નાંખ્યા. પૃથુરાજના કોઈ અનૈરસ છોકરાને અજમેરનો તાબેદાર રાજા ઠરાવી. તથા કુતુબુદ્દીન ઐબાક નામે તેનો ચતુર અને બહાદુર ગુલામ હતો તેને હિંદુસ્તાનનો સૂબો ઠરાવ્યો. ત્યારપછી તેણે મુલતાન સર કર્યું ને તે સ્વદેશ ગયો. એ સૂબેદારે દિલ્હીમાં રાજધાની કરી. ને બીજાં શહેરો જીત્યાં. તથા બંગાળના રાજા લક્ષ્મણ-સેનને નદિયાનગરમાંથી નસાડ્યો અને તે પ્રાંત કબજો કરી લીધો. બીજો સરદાર અકિત્યાર ખિલજી નામે હતો. તેણે ઇ.સ. (૧૧૯૯) માં બિહાર પ્રાંત અને (૧૨૦૩) માં ગંગાના મુખ આગળના નદી પ્રદેશ સુધી નીચલો બંગાળા, એ દેશો જીતી લીધાં.

શાહુદ્દીન અથવા મહમદ ઘોરી એ ઇ.સ.-(૧૧૯૪) માં કનોજના રાજા જયચંદ રાયને ઠરાવી તેના દેશ જીતી લીધો, ને કાસી જઈ ત્યાંનાં દેરાં ભાંગી તથા શિવલીંગો અને મૂર્તિઓ તોડી શહેરો અને ગામડાં લૂટ્યાં, ને બીજા હિંદુરાજ્યો જીતવાનું કામ કુતુબુદ્દીન ઐબાક અને બીજા સરદારો-ને સોંપી તે ગીજની ગયો. પૃથુરાજના અનૈરસ પુત્રને અજમેરની ગાદી-એથી ઉઠાડી ત્યાંના ઠાકોરોએ બીજો રાજા નીમ્યો. કુતુબુદ્દીન ઐબાક તેની મદદે આવ્યો, ને તેના વેરીઓને હાલી તેને પાછો ગાદીએ બેસાડ્યો, તથા તેના રક્ષણને માટે મુસલમાન ફોજ ત્યાં રાખી. પરદેશીને તાબે થવું નાપસંદ કરી કનોજના બહાદુર રાઠોડ રજપૂતોના તથા ઉત્તર હિંદના બીજા ધૂળોના રાજા પુત્રોનાં મોટાં ટોળે ટોળાં પોતાનાં ધરખાર છોડી જતાં રહ્યાં. સિંધુ નદીની પૂર્વ દિશાના રણની કોરે આવેલા મુલકમાં જઈ તેઓ વરયા અને ત્યાં લશ્કરી રાજ્યો સ્થાપ્યાં. અઘાપી એ રાજ્યો રજપૂત સંસ્થાનો(રજપૂતાના)કહેવાયછે. કુતુબુદ્દીન ઐબાકે આપણા દેશમાં આવી ભોળા ભીમને ઠરાવી દેશ તાબે કરતો હતો. તેવામાં તેના ધણીએ દિલ્હી જવાને ફરમાવ્યું તેથી તે મુલક લૂટી પાછો ફર્યો. ઇ.સ.(૧૧૯૪). એ પછી તેણે ગ્વાલિયરનો કિલ્લો લાંબી મુદત સુધી ઘેરો ઘાલીને લીધો. ભીમે અજમેરમાંથી મુસલમાનોને કાઢી મૂકવાનો પ્રયત્ન કર્યો પણ તે અફળ ગયો. કુતુબુદ્દીન

ઐયાકે બીજી વાર ગૂજરાતમાં આવી અંબુહિલવાડ લીધું ઇ.સ. (૧૧૯૫) પરંતુ એ રાજ્ય ઝાઝીવાર તેને હાથ રહ્યું નહીં.

ઇ-સ- (૧૨૦૩) માં ગઝર નામે પહાડી લોકે બળવો કર્યા, લાહોર લીધું અને આખા પંજાબ પ્રાંતને લૂટી ઉગડ કર્યો. એમને સજા કરવાને ધોરી સુલતાન ઇ-સ- (૧૨૦૫) માં આવ્યો. બંડખોરો હાર્યા ને તેઓમાંના ઘણાક મુસલમાન થયા. પણ કેટલાકે ખાર રાખી અફઘાન છાવાળી સિંધુને કાંકે હતી ત્યાં જઈ તંબુમાં ઉઘેલા સુલતાનને કતલ કર્યો ઇ-સ- (૧૨૦૬) (માર્ચ માસની (૧૪) મી તારીખે) એ બનાવ બન્યો. એમ હિંદુસ્તાનનો આ પેહેલો મુસલમાન પાદશાહ મૂંઝો એના મહદાને એના વજીર તથા સરદારોએ ગીજની લઈ જઈ દાટ્યું. તેને કાંઈ સંતાન નહોતું.

દિલ્હીના અફઘાન કે પહાણ પાદશાહો. (૧) ગુલામવંશ (૨) ખીલજી વંશ. (૩) તખલખ વંશ (૪) સૈયદ વંશ (૫) લોદીવં- ઇ. સ. (૧૨૦૬ થી ૧૫૨૬) લગી (૩૨૦) વરસમાં આ પાંચ વંશના પાદશાહ થયા તેઓ અફઘાન કે પહાણ જાતના કહેવાયછે પણ ખરૂં જોતા તેઓમાંના ઘણા ખરા તુર્ક (તાતાર) હતા ગુલામ વંશ (૧૨૦૬ થી ૧૨૯૦) સૂધી (૮૪) વરસ ચાલ્યો.

ગુલામવંશના સુલતાનના નામ અને વરસ.

- ૧ કુતબુદ્દીન ઇસ્વી ૧૨૦૬ થી ૧૨૧૦ = ૪
- ૨ આગમ ઇસ્વી ૧૨૧૦ થી ૧૨૧૧ = ૧
- ૩ અલતમસ ઇસ્વી ૧૨૧૧ = ૧૨૩૬ = ૨૫
- ૪ રુકનુદ્દીન ઇસ્વી ૧૨૩૬ = ૧૨૩૬ = ૦
- ૫ રજીઆચિગમ ઇસ્વી ૧૨૩૬ = ૧૨૩૯ = ૩
- ૬ બેહોરામ ઇસ્વી ૧૨૩૯ = ૧૨૪૧ = ૨
- ૭ મસૂદ ઇસ્વી ૧૨૪૧ = ૧૨૪૬ = ૫
- ૮ નાસિરુદ્દીન ઇસ્વી ૧૨૪૬ = ૧૨૬૫ = ૧૯
- ૯ બલ્લબન ઇસ્વી ૧૨૬૫ = ૧૨૮૭ = ૨૨
- ૧૦ કૈકુબાદ ઇસ્વી ૧૨૮૭ = ૧૨૯૦ = ૩

કુતુબુદ્દીન (૧૨૦૬-૧૨૧૦)

ધોરી પાદશાહ મરી ગયો તેવેજા તેના હાથ નીચે મુખ્ય ચાર ગુલામ

સરદારો હતા, (૧) લો ગીજનીમાં, (૨) જો મુલતાન અને સિંધખાતે
(૩) જો બંગાળા અને બહારનો, અને (૪) થો દિલ્હીમાં હતો. એ
ચારે સ્વતંત્ર થઈ જઈ પોતાને સુલતાન (એટલે પાદશાહ) કહેવડાવવા
લાગ્યા. એમાં કુતુબુદ્દીનને કબજો દીલ્હી હતી એણે ગુલામ રાજવંશ
સ્થાપન કર્યો તે (૧૨૦૬ થી ૧૨૯૦) સુધી ચાલ્યો. સિંધથી નીચલા
બંગાળા લગીના સઘળા મુસલમાન સરદારોના ઉપરીપણાનો દાવો
કુતુબે કર્યો. એ પેહેલાં નીસાપૂરના રહેવાસીનો ગુલામ હતો. એની
બુદ્ધિ ઘણી ચંચળ માલમ પડવાથી એને વિધાને હુનર શીખવવામાં
આવ્યાં હતાં. એના ઘણીના મરણ પછી એને શાહબુદ્દીન ધોરીએ
વેચાતો લીધો. એ ઘણો વફાદાર, વિશ્વાસુ તથા હિંમતવાન માલમ
પડવાથી તેને ધીમે ધીમે મોટે દરજે ચઢાવ્યો. (૨૦) વરસ સુધી
ઘણી ચાલાકીથી સૂબા તરીકે હોદ્દો બજાવ્યો, અને સુલતાન તરીકે
માત્ર ચાર વરસ રાજ્ય કરી ઇ. સ. (૧૨૧૦) માં મરણ પામ્યો. એ
ઘણો ઉદાર અને માયાળુ રાજા હતો. એણે ચણાવેલા કુતુબમિનાર
વડે તેનું નામ તેની રાજધાનીમાં રાખ્યું છે.

આરામ (૧૨૧૦-૧૨૧૧)

કુતુબુદ્દીન ઐબાકની પછી તેનો દીકરો આરામ ગાદી ઉપર બેઠો.
એનામાં એના બાપનાં જેવાં સારા ગુણ નહોતાં. તેણે એક વરસ
રાજ્ય ભોગવ્યું. એના અમલમાં રાજ્યનો કાંઈ વધારો થયો નહિ.
અલ્તમસ કરીને કુતુબુદ્દીન ઐબાકનો ગુલામ ને જમાઈ હતો. તેણે
આરામની કનેથી રાજ્ય છીનવી લીધું.

અલ્તમસ (૧૨૧૧-૧૨૩૬)

ગુલામ વંશમાં સર્વેથી વધારે મહાન સુલતાન અલ્તમસ હતો. મુલ-
તાન તથા ઉત્તર સિંધ અને બંગાળા તથા બહારના સુલતાનોને જીતી
તેમના રાજ્ય કબજા કર્યા. એના વખતમાં તુર્કિ લોકોનો સરદાર જાલિસખાં
ઈ. સ. (૧૨૧૭) માં મુગલોની જખરી ફાજ લઈ સિંધ નદી સધી
સઘળો મુલક ઉજડ કરતો આવ્યો. એ નદી આગળ મુગલોએ દશહજાર

હિંદુઓને પકડીને મારી નાંખ્યાં પણ સિંધુએ તેમને આગળ વધતા અટકાવ્યા, તેથી દિલ્લી ઉગરી. હિંદુસ્તાનમાં ફક્ત માળવા પ્રાંત મુસલમાનના હાથમાં આવ્યો નહોતો; અલ્તમસે તે પણ લઈ લીધો, અને ઉજ્જણ સર કરીને ત્યાંનું મહાકાજેશ્વરનું મોટું દેર ખોદી નાંખ્યું, તથા વિક્રમાજયનું આવલું ભાંગી નાંખ્યું. વિંધ્યા પર્વતોની ઉત્તરે આવેલા દેશોમાં, એટલે પંજાબ, વાયવ્ય પ્રાંતો, અયોધ્યા, બિહાર, નીચલો ખંગાળા, અજમેર, ગ્વાલીયર, માળવા, અને સિંધમાં દિલ્લીના સુલતાનની વતી મુસલમાન સૂબેદારો અમલ કરતા હતા. અલ્તમસે (ઈ. સ. ૧૨૨૯) માં શિક્ષા પાડ્યા, ને પોતાનું નાણું ચલાવ્યું, દિલ્લીમાં એક સુંદર મિનારો અધુરો હતો તે પૂરો કરીધો. એ મિનારો (૨૪૨) ફુટ ઉંચો છે. એને કુતુબ મિનાર કહેછે. અલ્તમસ ઇ. સ. (૧૨૩૬) માં એપીલ માસમાં મરણ પામ્યો.

રકનુદ્દીન (૧૨૩૬-૧૨૩૯)

રકનુદ્દીન અલ્તમસનો છોકરો હતો. એ ઘણી માઠી ચાલનો રાજા હતો પોતાનો સર્વ રાજ્યકારભાર માને સોંપી એ મોજ મારતો. એની માએ જીવન તથા કુર કર્મો કરવા માંડ્યાં. રાજ્ય કરતાં સાત મહિના થયા એટલામાં તેની રૈયતે અંડકરી રકનુદ્દીનને ગાદીએથી ઉઠાડી મુક્યો અને તેની ખેન રજાઆ ખેગમને રાજ્યાસને બેસાડી.

રજાઆ ખેગમ (૧૨૩૬—૧૨૩૯).

દિલ્લીના મુસલમાની તખ્તપર બેસનાર નારી જાતિમાં માત્ર રજાઆ-ખેગમ હતી. એ અલ્તમસની દીકરી થાય. કુરાન બહેલી તથા સરકારી કામ કરવામાં ઉલોગી, અને તેજદાર હોવાથી ઇતિહાસમાં તેના નામને નરજાતિનો સુલતાન ધલિકાબ લગાડી તેને સુલતાન રજાઆ કહેછે. ન્યારે અલ્તમસ ખીજા પ્રાંતોમાં સ્વારીઓ કરવા જતો ત્યારે તે પોતાના છોકરાઓને રાજ્યકારભાર ન સોંપતાં એને હવાલે કરતો હતો. રજાઆખેગમે પોતાનું રાજ્ય કેટલાક દિવસ બહાદુરીથી ને નિશપક્ષપાતે ચલાવ્યું. પણ પાછળથી તેની સ્વારીના ઘોડાખાતાનો ઉપરી જમાલ નામનો હાથસી ગુ-

લામ હતો. તેના ઉપર તેની મેહેરયાની બેઠીતેના પદાણુ સરદારો ગુસ્સે થયા. એક અલતુન્યા નામના તુર્ક સરદારે તેને ક્રેદ કરી. તેની સાથે પરણવાને તે કબૂલ થઈ ત્યારે તેણે તેને છોડી મૂકી. ઈ. સ. (૧૨૩૯) માં એના બાઈ બેહેરામે એ બંનેને મારી નાંખ્યાં.

મૌબુદીન (બેહેરામ) (૧૨૩૯—૧૨૪૧)

અલ્તમસનો બીજો છોકરો બેહેરામ બુદ્ધિહીન અને તામસી હતો. એના વખતમાં લાહોર ઉપર મુગલ લોકો ચઢી આવ્યા હતા, તેઓને કાઢવાને એણે લશ્કર મોકલ્યું પણ તે લશ્કરે બંડ કરી બેહેરામને મારી નાંખ્યો, ને તેના ભત્રીજા મસુદને સુલતાન કર્યો ઈ. સ. (૧૨૪૧).

અલાઉદ્દીન (મસુદ) (૧૨૪૧—૧૨૪૬)

મસુદ રૂકનુદ્દીનનો છોકરો હતો એ દુર્બળ અને નહારી ચાલનો નીકળ્યો એના વખતમાં મુગલલોક બેવાર ચઢી આવ્યા પણ તેમને એના સરદારોએ મારી પાછા કાઢ્યા, એનામાં રાજ્ય ચલાવવાના હોંસ નહોતા તેથી તુર્ક સરદારોએ તેને ક્રેદ કરી તેનાં બાઈ નાસિરુદ્દીનને રાજ્યાસન સોંપ્યું ઈ. સ. (૧૨૪૬).

નાસિરુદ્દીન (૧૨૪૬—૧૨૬૫)

નાસિરુદ્દીન અલ્તમસનો પૌત્ર હતો. એ ઘણો સદ્ગુણી અને બહોલોરાજ્ય હતો એ વિદ્યાને ઉત્તેજન આપતો. પોતાની રચતનો અચાવ કરતો ને ગરીબનો મિત્ર હતો. એપોતાનો સઘળો વખત અભ્યાસ કરવામાં ગુજારતો એનો નિમકહલાલ વજીર ગ્યાસુદ્દીન બદલખન તેનેનામે બધું કામ કરતો. એગ્યાસુદ્દીન અલ્તમસનો એક તુર્ક ગુલામ હતો તેને અલ્તમસે પોતાની એક છોકરી પરણાવી આપીએ ચઢાવ્યો. એની છોકરીસાથે નાસિરુદ્દીન પરણ્યો હતો. એ એક મોટા રાજ્યોનો ધણી હતો તેછતાં પુસ્તકો ઉતારી તેની જે લખામણી આવે તેવડે ગુજરાન ચલાવતો, અને કોઈ ચાકર નહિ રાખતાં પોતાના ઘરનો સઘળો વહીવટ પોતાની સ્ત્રીપાસે કરાવતો એવો તે સાદો હતો, પ્રથમ બદલખને સિંધુનદીની પશ્ચિમ તરફના સર્વ મુલક મુગલ લોકને તાબે હતા તેઓયકી રાજ્યને હરકત થશે એમ ધારી સરહદના પ્રાંતોનું

રક્ષણ કરવાને શેરખાંનામે હાકેમને ઠરાવ્યો. એ બદલખનનો સગો હતો. લા-
રકેડે મુગલ લોક લૂટ કરવાને સ્વારીઓ કરતા હતા, સારે તેઓને ગફર
લોકો મદદ કરતા. તેમને સજ્જ કરવાને બદલખનની સલાહથી ના-
સિરદીને પંખતબાગ પર સ્વારી કરી તેઓને શાંત સજ્જ કરી વશ કર્યા.

ઈ. સ. (૧૨૪૭) થી (૧૨૫૦) માં નાસિરદીને જમના નદીનો
પ્રદેશ, બુદેલખંડ, મેવાતનામનો પહાડી મુલક, રણસ્થંભોર, ચિનોડ,
ચંદેરી અને માળવા પ્રાંત વગેરે જે પૂર્વે નબળા સુલતાનના વખતમાં
સ્વતંત્ર થઈ બંડો કર્યા હતા તેમનો પરાજય કર્યો. તેમાં એના શરા વજર
ગ્યાસુદીને ઘણી ચાલાકીથી લડાઈઓ કરી તેઓ ઉપર પાદશાહની સત્તા
બેસાડી. તથા એ અરસામાં ઉક (ઉચ) ના સુબેદારે બંડ કર્યું હતું
તે એણે બાંધ્યું વળી પંખતબાગ સુબેદાર શેરખાં એ મુગલ લોકને હાવી
ગીજની શેહેર જીતી લીધું.

સર્વ સત્તા વજરના હાથમાં હોવાથી હું એના આગળ પૂતળા જેવો છું
એવું પાદશાહના મનમાં આવવાથી ગ્યાસુદીનને તેની જગ્યાએથી દૂર
કર્યો અને ઇમાદુદીનને વજરની પદવી આપી. ઇ. સ. (૧૨૫૩) તેને
લીધે લોકોમાં નાખુશી તથા ક્રિતુરો થવા માંડ્યાં એથી બદલખનને ફરીથી
કારભાર સોંપવાની પાદશાહને ફરજ પડી. ઇમાદુદીનને બંડ કર્યું તેની મદદે
પાદશાહનો એક સગો પણ હતો થોડા દિવસમાં ગ્યાસુદીને તેઓને પકડી
ઠાર કર્યા ઇ. સ. (૧૨૫૫)

ઈ. સ. (૧૨૫૭) માં સંતુરનો હિંદુરાજ તથા નાસિરદીને નિમેલો
સિંધનો સુબેદાર વગેરે મળીને ભારે દંડો કર્યા તે એ વરસ ચાલ્યો આખરે
બદલખનને તેમનો પરાજય કર્યો.

આ સુલતાનના વખતમાં મુગલોનો પાદશાહ જલિસખાંનો પૌત્ર હોવા
કુખાંનો મોકલેલો એલચી હિંદુસ્તાનમાં આવ્યો. તેને ગ્યાસુદીને ભારે
સન્માન અપાવ્યું પાદશાહ અપુત્ર હતો તેથી તે મૂઓ સારે એ વજર
ગાદીએ બેઠો ઇ. સ. (૧૨૬૫)

ગ્યાસુદીન (૧૨૬૫-૧૨૮૭)

ગ્યાસુદીન બદલખને પેહેલું કામ એ કર્યું કે તુર્ક ઉમરાવો બાણે રાખ્યના

માલિક થઈ નજરમાં આવે તેને ગાદીએ બેસાડતા ને ઉઠાડતા, તેઓની સત્તા તોડી. એ ચાળીશોક હતા. મૂળમાં તેઓ અલ્પભક્ષના દાસ હતા, અને તેઓમાંના કેટલાક તેના ભાંધબંધને સગા હતા. તેમાંના ધણુકને તેણે માર્યા. સમ્પત અને જૂલમી કાયદાથી તથા ગુનેગારોને કઠણ સખથી તેણે રાજ્યનો બંદોબસ્ત રાખ્યો. હિંદુ બંડખોરોની ઉપર તેની સખતાઈ બેહદ હતી દિલ્હીની દક્ષિણે મેવાતમાં એક લાખ રજ-પૂતોને વાઢી નાંખી તેણે તેમને લગભગ જડ મૂળથી ઉખેડી નાંખ્યા ઇ.સ. (૧૨૬૬). જે જંગલોમાં નાશી જઈ તેઓ ભરાઈ રહેતા હતા તેમને કપાવી નાંખાવી લાંબેડવાની જમીન બનાવી. બંગાળના બળવાખોર સૂબેદાર તોચલને જીતવા મોકલેલો સેનાપતિ તે કામેમાં પાર પડ્યો નહિ માટે તેને ફાંસી દીધો. ઇ.સ. (૧૨૭૯) માં બલ્લબને પડે જઈ બંગાળના દ્વિતુરને નિર્દયપણે પણ ચતુરાઈ વડે બેસાડી દીધું અને શાહજહા બધારીખાને લાંબો હાકેમ કરાવ્યો. મુગલોના ધાડાંના મધ્ય એશિયામાં કરેલા અનર્થે કરીને લાંબા રાજ્ય વંશીઓ અને કવિઓ નાશી હિંદી દરબારના આમ્રમમાં આવી રહ્યા હતા. પેહેલાં સ્વતંત્ર રાજ્યોના ધણી એવા પંદર ભૂપતિઓનો નિર્વાહ મારી ઉદારતાથી થાય છે એવી બડાઈ બલ્લબન મારતો હતો અને તેમણે ખોયેલાં રાજ્યોને નામે તેણે દિલ્હીના મોહોલ્લાનાં નામ, બગદાદ, ખારિજમ, ઘોરાદિક, પાક્યાં. એનો વડો શાહજહા મહમદ જે મુલતાનનો સૂબો હતો, તે પંજાબમાં મુગલ લોકો સામે લડતાં મરણ પામ્યો. એ દુઃખથી આસુદીન (૮૦) વરસની વયે (૧૨૮૭) માં મૂઓ.

કૈફુબાદ (૧૨૮૯-૧૨૯૦)

બલ્લબનના બીજા શાહજહા બધરાખાનો એપુત્ર હતો. બલ્લબનની ધારણા એની વડા છોકરા મહમદના પુત્ર ખુશરને ગાદી આપવાની હતી, પણ એના મરણ પછીં ઉમરાવોએ કૈફુબાદને આપી, અને ખુશરને મુલતાનનો સુબો કરીધો. આજીવવાન મુલતાને બદકેલીમાં પડી નિબમુદીન નામે વજરને બધો અધિકાર સોંપ્યો. આ લોભીઆ વજરે પાદશાહ થવાનો મનસૂબો કર્યો. જેઓ હરકત કરે તેવા હતા તેઓને મારી

નાંખ્યા. એમાં નવા મુસલમાન થયેલા મુગલો હતા. પાદશાહના પિતરાઇ ભાઇ (ખુશરૂ) વગેરેનો નાશ કર્યો. પછી પાદશાહ અને તેના આપ (અંગાળાનો સૂબેદાર) અધારામાં વચ્ચે કજીઓ કરાવ્યો. સુલતાન ફોજ લઇ પિતાને છતવા ગયો, પણ લડ્યા પહેલાં સલાહ કરવાની આપે કાશીશ કરી તે પાર પડી. પછી તે વજીરને વિષ દેઇ માર્યો પણ શાહમાં અમલ ચલાવવા જેટલો દમ નહતો. જલાલુદ્દીન ખિલજી નામે સરદારને વજીર બનાવી તેને આધિન થયો. એ વજીરે પાદશાહનો ઘાત કરાવી, તથા તેના વારસના પ્રાણ લઇ રાજ્યપદ ધારણ કર્યું ઇ.સ. (૧૨૯૦).

ખિલજી વંશના પાદશાહનાં નામ તથા વરસ.

જલાલુદ્દીન	ખિલજી	ઈસ્વી=૧૨૯૦—૧૨૯૫=૫
ઈબ્રાહિમ	=	ઈસ્વી=૧૨૯૫—૧૨૯૫= થોડા દિવસ.
અલ્લાઉદ્દીન ખુતો	=	ઈસ્વી=૧૨૯૫—૧૩૧૫=૨૦
ઉમર	=	ઈસ્વી=૧૩૧૫—૧૩૧૬=૧
મુબારક	=	ઈસ્વી=૧૩૧૬—૧૩૨૦=૪
લુશરુ	=	ઈસ્વી=૧૩૨૦—૧૩૨૦= થોડા માસ.

જલાલુદ્દીન ખિલજી (૧૨૯૦-૧૨૯૫)

ખિલજી લોક મૂળમાં તુર્ક હતા, પણ અફઘાનિસ્તાનમાં આવી વસ્યા, પછી પઠાણ કહેવાતા. ખિલજી વંશનો પહેલો પાદશાહ જલાલુદ્દીન ગાદીએ બેઠો ત્યારે તે (૭૦) વરસનો ડોસો હતો. એનો કાઠ કદો દુશ્મન હોય, તેને પણ એ ક્ષમા કરતો, એવો એ દયાળુ તથા કામળ મનનો હતો. એ વાત ખરી તોપણ એવું કહે છે કે એણે કેકુઆદના ખાળકનો છવ લેવડાવ્યો, એ ધોર કર્મનો આરોપ તેને શિર છે. ગ્યાસુદ્દીનનો ભત્રિજો મલેકુજ્યાણુ એની સામે બળવો ઉઠાવીને ઠઠ દિલ્હીના ઝાંપા સુધી આવ્યો. તેણે એ પાદશાહના કુંવરે હરાવીને પકડી લીધો, પણ તેને મારી નાંખવાની પાદશાહે રજા આપી નહિ. ઘાડ, ચોરી, વગેરે ગુના કરનારને વાજખી સજા કરે નહિ એવી ખોટી દયાથી રાજમાં અવ્ય-

વસ્થા થઈ ને પ્રજાને ઘણું નુકસાન થયું. ઇ. સ. (૧૨૯૨) માં મુગલ-
લોક મોટી ફેજ સાથે પંજાબમાં આવ્યા, ત્યારે તેમનો તેણે લડીને
કેવળ પરાજય કર્યો. ત્યાર પછી ત્રણ હજાર મુગલો તેમનો તાર્તાર ધર્મ
છોડી મુસલમાન થયા, તેમને રહેવાને દિલ્હીનું એક પર્શ આપવામાં આવ્યું,
તે આજે પણ મુગલપુર કહેવાય છે. સુલતાનને અલ્લાઉદ્દીન નામે ખુદ્દિ-
વાન, પરાક્રમી પણ રાક્ષસી સ્વભાવનો, અનીતિવાન દુષ્ટ ભત્રિજને હતો.
તે અલ્લાહાબાદની પાસેના કરાનો હાક્રમ હતો. ત્યારે પોતાના સ્વારો
સહિત વિંદ્યાચળમાં ધસ્યો ને ત્રણસેં મૈલને છેટે રહેલું ભીલ્સાનામે બૌદ્ધ
દેવળ વાળું શહેર હતું તે તેણે લૂટ્યું અને સને (૧૨૯૩) માં બુદ્ધલખ-
ડમાં તથા માળવામાં ગડબડ મટાડીને બંદોબસ્ત કર્યો. તેથી એને પાદશાહે
અયોધ્યાનો સૂબો બનાવ્યો.

ઈ. સ. (૧૨૯૪) માં આઠ હજાર સ્વાર લઈને કરેલી દક્ષિણ ભણી
આવ્યો. માર્ગમાં તેણે જણાવ્યું કે હું મારા કાકાના દરબારમાંથી નાશી
રાજમહેન્દ્રીના મહારાજની નોકરીમાં રહેવા જઈશું બીજાને શરણે
જવાને નાશનાર જાણી ઉદાર રાજપુત્રોએ તેના ઉપર હુમલા કર્યા નહિ;
અને અલ્લાઉદ્દીને, તે સમયે મહારાજના હિંદુરાજ્યની પાટનગરી
દેવગિરી, (અર્વાચીન દૈલ્લતાબાદ) ઉપર છાપો માર્યો, ત્યાંના સાહુ-
કારોને મારમારીને દોલત કઢાવી, તથા ચાળીશ હાથી અને હજારો ઘોડા
પણ લઈ લીધા. અલ્લાઉદ્દીને જાહેર કર્યું કે આખી પાદશાહી ફેજ
આવેછે તેના મોખરાનો ભાગ માત્ર લઈ હું આગળ કૂચ કરું છું. એવાત
સાચી માની રાજ રામદેવે ઇલીચપૂર તથા બહુ દ્રવ્ય અને ઝવેર આપ્યું
તે લઈ ખાનદેશને માળવાને રસ્તે તેના ઇલાકાની રાજધાની હતી
ત્યાં ગયો. એને ધરડો થયેલો સુલતાન જલાલુદ્દીન ઘોડા સ્વારો
સહિત અલ્લાઉદ્દીનને મળવા સાર કરે ગયો, કાકા ભત્રિજની મુલાકાત થઈ.
ભત્રિજને કાકા ભેટયો એટલે તે દુષ્ટ ડોસાને વાઢી નંખાવ્યો.

ઈબ્રાહીમ (૧૨૯૫-૧૨૯૫)

જલાલુદ્દીનની માઠી ખબર સાંભળતા વારને એગમે મૈયત પાદશાહના ખા-
ન કુંવર ઇબ્રાહીમની દુવાઈ ફેરવી, પણ પાદશાહનો ખિતાબ ધારણ કરી

અધ્યાઉદીન ઉતાવળે તેને ઝાલવાને આવ્યો. બાળરાજ તેના મોટા ભાઈ પાસે મુલતાનમાં નાઠો. બેગમ અને તેના બંને શાહજહાને અધ્યાઉદીને વિશ્વાસઘાત કરી પકડીને મારી નાંખ્યા. મહારાષ્ટ્રથી આણેલી દોલત, ફોજને અને ઉમરાવોને વહેંચી આપી તેમને રાજી કરી નિર્ભયપણે અમલ કરવા લાગ્યો.

અધ્યાઉદીન (૧૨૯૫-૧૩૧૫)

અધ્યાઉદીને મુલતાન ખતી પોતાની આણ ફેરવી. એના (૨૦) વરસના અમલમાં મુસલમાની રાજ્યની સ્થાપના દક્ષિણ હિંદમાં થઈ. અધ્યાઉદીનને તે કાળના તવારીખ લખનારાએ ખૂની લખ્યો છે. ગૂજરાતમાં અધ્યાદીયો ખૂની એ નામે તેનો તિરસ્કાર અવાપિ થાયછે. એના રાજ્યોમાં મુગલલોકોએ સાત વાર હુમલા કર્યા.

ઈ. સ (૧૨૯૭) માં મુગલો બે વખત પંજાબ ઉપર ચઢી આવ્યા. તેમની સાથે અધ્યાઉદીન લડ્યો. તેમાં બેંને સેનાની ભારે ખરાબી થઈ.

ઈ. સ. (૧૨૯૮) માં મુગલલોકોનો સરદાર કુતલગખાં એક મોટું લશ્કર લઈ લુટફાટ કરતો દિલ્હીના કોટ સુધી આવ્યો. તેની સામે અધ્યાઉદીનના સેનાપતિ જાફરખાં ભારે જુરસાથી લડ્યો, ને તેમનો પરાજય કર્યો. તેથી અધ્યાઉદીનની ફતેહ થઈ એના બદલામાં જાફરને શત્રૂને હાથે તેણે મરવા દીધો એવો એ પાદશાહ કૃતજ્ઞ હતો.

ઈ. સ. (૧૩૦૦) માં અધ્યાઉદીનરિન્તિમ્યુરગઢ (રણસ્થંભોરનોગઢ) જીતવા ગયો. પ્રથમ રિન્તિમ્યુરની પાસે જામપુર તો તે લીધું. ત્યાર-કેડે તે ગઢને ઘેર્યો એમાં એના એક વજીરને શખ્ત બાલાગ્યાથી મરણ પામ્યો એ ઘેરો એક વરસ સુધી ચાલ્યો. અંતે અધ્યાઉદીને ઘણા રજપૂતોને કતલ કર્યા ત્યાંના રાજાને કુટુંબ સહિત ઠોર કર્યો ને તે ગઢ કબજે કીધે.

રિન્તિમ્યુરગઢની લડાઈ ચાલતી હતી તેવામાં અધ્યાઉદીનપર એક આફત આવી પડી. એમાં એજીવ ખોત. અધ્યાઉદીનનો ભત્રિજો સુલેમાન પાદશાહને મારી રાજગાદી લેવાની કોશીશમાં હતો. એક દિવસે મુલતાન બે ત્રણ માણસ સાથે લઈ છાવણી છોડીને શિકાર કરવાસાર દૂર ગયો હતો. એલાગ બેઈ સુલેમાન કેટલાક નવા મુસલમાન થયેલા મુગલો

સહિત તેની પુઠે ગયો. કાંઈ જરૂરના કામમાટે સુલેમાન આવતો હશે એમ જાણી પાદશાહ તેની કને આવવા લાગ્યો. એટલે તરત તેવોએ તેને તીર માર્યા. પાદશાહ બેશુદ્ધ થઈને ઘોડા ઉપરથી પડ્યો. સુલેમાને તેને મરી ગયેલો સમજી ગાદી લેવા દોડ્યો. પણ અઘ્લાઉદ્દીન થોડા વખતમાં હોશિયાર થઈ જાવણીમાં ગયો ત્યાં સરદારોની મદદ વડે સુલેમાનને તથા તેના મદદગારોને વાઢી નાંખ્યા.

બીજા બે ભત્રિજાઓએ બંડ કર્યું એનો બંદોબસ્ત કરવા સાર ક્રેટલાએક સરદારો સાથે ફ્રાન્સ મોકલી તેઓએ તે બંડખોરને પકડી આણ્યા. દંગો કરનારા ભત્રિજાને પ્રથમ આંધળા કર્યા અને પછી તેમનાં માથાં કાપ્યાં. (૧૨૯૯—૧૩૦૦)

ઇ. સ. (૧૩૦૩) માં મેવાડમાંના ચિતોડ નામના પ્રખ્યાત કિલ્લા ઉપર અઘ્લાઉદ્દીને સ્વારી કરી તે કિલ્લાને ઘેરી લીધો. મિસોદિયા રજપૂતો એ મરવું બંધું પણ તાબે થવું નહિ. એવો નિશ્ચય કરી રાણી અને તેર હજાર નારીઓ ચિતામાં પડી બળી મૂઈ, અને પુરૂષો મરણિયા થઈ શત્રુ-સામે લજ્જા તેમાં ઘણા માર્યા ગયા, અને ક્રેટલાએક શત્રુની સેનામાંથી થઈ અરવલ્લી ડુંગરામાં જતા રહ્યા. અઘ્લાઉદ્દીને ક્રેટલાક વખત સૂધી પોતાના વડા છોકરાને ત્યાંનો હાકેમ નીમ્યો ત્યારપછી માલદેવ નામના રજપૂતને તાબેદાર રાજા ઠરાવી તે કિલ્લો સ્વાધિન કર્યો.

ઇ. સ. (૧૩૦૩) માં અઘ્લાઉદ્દીને ચિતોડગઢ ઘેર્યો. ત્યારે એક શૂરા સરદારને ફ્રાન્સ સહિત બંગાળાની વારે તૈલંગણની રાજધાની ગોદાવરી નદીની દક્ષિણે વરગુળ હતી તે ઉપર હુમલો કરવાને મોકલ્યો હતો.

ઇ. સ. (૧૩૦૪-૫) માં મુગલ લોકની બીજી ચાર સ્વારીઓ સામે ટક્કર ઝીલી, ને તેમાં પકડાએલા બધા કેદીઓને દિલ્હી મોકલી દઈ ત્યાં તેમના સરદારોને તેણે હાથીના પગ હેઠે ધુંદાવી માર્યા, અને જુરસો ઉતરી ગયાપછી નિર્દયપણે સાધારણ સિપાઇઓને બકરાની માફક કતલ કર્યા, એ અરસામાં તેના પોતાના કુટુંબમાં ક્રેટલાક બંડ થયાં, તેઓને પણ તેણે એટલીજ ક્રૂરતાથી કચડી નાંખ્યા.

ઇ. સ. (૧૩૦૪) માં દિલ્હીના સુલતાન અઘ્લાઉદ્દીને પોતાના બાઈ અલિકખાં તથા વડા વજીર નસરતખાનને મોટી ફ્રાન્સ સાથે ગૂજરાત

જીતવા મોકલ્યા. રાજા કરણ વાઘેલાથી બચાવ કરી શકાયો નહિ. તેથી તે નાશી ગયો ને દક્ષિણ દેશમાં ભરાયો. વનરાજની નગરી મુસલમાનોએ લીધી. તેમના લશ્કરે ખેતરાં, ગામ, અને શેહેરો લૂટ્યાં, બાળ્યાં અને દેશની ખરાબી કરી. કરણની રાણીએને પકડી દિલ્હી મોકલી તેમાં કમળાદેવી નામે હતી તે મુલતાનની માનીતી બેગમ થઈ. વળી તેમણે એ અરસામાં 'ખંભાત લૂટયું' ઘણાક માણસોને ઝાલી ગુલામ કર્યા હતા તેમાં એક ઘણો રૂપાળો અને બુદ્ધિવાન આદમી, નામે કાપુર હતો તે અલ્લાઉદ્દીનનો માનીતો થયો. મહમૂદ ગીજનવી ગયા પછી હિંદુઓએ પ્રભાસ પાટણમાં સામનાથના દેહેરામાં બીજી મૂર્તિ બેસાડી હતી, તે મુસલમાનોએ ભાંગી નાંખી. ગૂજરાતમાં નાશ કરી પાછી વળતી ફાજમાંના કેટલાક સિપાઈએ બળવો કર્યો. અલ્લાઉદ્દીને પ્રથમ તેમનાં બૈરાં તથા છોકરાં દિલ્હીમાં હતાં તેમને મારી નાખ્યાં, ને પછી બળવાખોરોને પકડી કતલ કર્યા. એમ ગડબડ મટાડી ગૂજરાતના બદોબસ્ત માટે અલ્પખાનને લાંબો સૂબો ઠરાવ્યો. ત્યારથી મુસલમાની રાજ્યની સ્થાપના થઈ.

ખંભાતથી પકડી આણેલા ગુલામોમાંથી મલિક કાપુરની ઘણી હોશિયારી જોઈ અલ્લાઉદ્દીને તેને મોટી પદવીએ ચઢાવ્યો. દક્ષિણમાં દેવગિરિ (દોલતાબાદ) મોકલવા સાર એક ફાજ તૈયાર કરી અને કાપુરને તેનો સરદાર ઠરાવ્યો. એ સેના સહિત ઈ. સ. (૧૩૦૬) માં મલિક કાપુરે વિજય કૂચ માળવા, ખાનદેશ, અને મહારાષ્ટ્રમાં કરી. મહારાષ્ટ્રની રાજધાની દેવગિરિ (દોલતાબાદ) જીતી લાંબા હિંદુ રાજા રામદેવને સમજાવી મુલતાનનું સ્વામીપણું સ્વીકારવા પોતાની હારે દિલ્હી લઈ ગયો. મુલતાને રાજા થઈને તેને મંડળિક રાજા ઠરાવ્યો, ને સ્વદેશ જવા દીધો.

નીચે લખેલી ચોપડીઓ સુરતમાં ચોકખખર. નાખાવટ અને બાબા-
તળાવના પુકસેલરો; મુખ્યમાં ભુલેશ્વર આગળ માવજી જેરામના માળામાં
ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ; કાળકાદેવી આગળ દામોદરદાસ ધર્મિરદાસ,
તથા શેરીઆદજી હોરમજી, પડીત જેદારામ મુંદુંદજી, વસનજી પરમાનંદ
ચાહેવાળા; વિકુલવાડીને નાકે કૃષ્ણજી બલાલ પુકસેલરો; ધોલીતળાવ
આગળ એરચશા ખેજનજી કરાણી પુકસેલર, જકરીયા મસીદ ઉપનાથ પરશો-
તમ; કોટમાં જહાંગીરજી ખેજનજી કરાણી તથા શાપુરજી ફરામજી માંડણ તથા
એમ. મીસ્ત્રીની કું. પુકસેલરો; વલસાડમાં દુવારકાદાસ પરબુદાસ પુકસેલર;
ભરૂચમાં કતોપોરના ખખરમાં કાગદી કાદરબાઈ પુકસેલર; રાજકોટમાં
પરશોતમ પરમાનંદ અને કરાંચીમાં મુંદરજી વીશરામ, તુરદીન જવાખાન પુક-
સેલર; કછમાંડવી જીવરામ હરીશંકર ક્વે, ચાપશી ખીમરાજ પાસેથી વેચાતી
મળશે. ચોપડીઓનાં કમિશન વગેરેનો ખદાખરત કરવો હોય તેા મુખ્યમાં
ડાહ્યાભાઈ જગજીવનદાસ અને સુરતમાં સગરામપરે મીં નગી-
નદાસ ફકીરભાઈ કાસીદાસને પોષ્ટપેડ કાગળથી લખી જણાવવું.

જથાખંધ લેનારને સાડા કમિશન મળશે.

૦-૧-૦	ગુજરાતી પેં ચોપડીના અર્થ.	૦-૧૦-૦	રસીલી મનોરંજક વાર્તા
૦-૨-૦	ગું બીજીના અર્થ.		શૂરારાગ, આદીન, લાલ
૦-૩-૦	ગું ત્રીજીના અર્થ.		ગોવાળ, નાગલા આ.
૦-૪-૬	ગું ચોથીના અર્થ.		હીર, નાથાશા વાણિયા,
૦-૫-૦	ગું પાંચમીના અર્થ.		તથા ખેચરાજની વાર્તા.
૦-૬-૦	ગું છઠીના અર્થ.	૦-૬-૬	કોહડા સંપ્રદ.
૦-૮-૦	ગું સાતમીના અર્થ.	૦-૩-૦	ગિતપોથી.
૦-૩-૦	ગું આગમિતના અર્થ.	૦-૧-૦	આંકની ચોપડી.
૦-૨-૦	સુરત છઠાની ભગવાળ.	૦-૧-૦	કોષ્ટકની ચોપડી.
૦-૨-૦	મુખ્ય છઠાકાની ભગવાળ.	૦-૩-૦	પ્રાદ્યમરના મીનિંગ.
૦-૩-૦	હિંદુસ્તાનની ભગવાળ.	૦-૪-૦	અંગ્રેજી પેદલી ચોપડીના
૨-૦-૦	છેલની વાર્તા (પણીવર		મીનિંગ તરજુમા સહિત.
	રમુજ).	૦-૬-૦	સંકટ પુક પાટ ફરના
૨-૦-૦	બદીઅલજમાલ પરી-		મીનિંગ તરજુમા સહિત.
	ની વાર્તા. (પણીવર રમુજ).	૦-૧૦-૦	મે. બુ. પા. સે.ના મીનિંગ.
૦-૧૨-૦	મુખ્યની વાર્તા.	૦-૧૨-૦	યડ પુકનો મીનિંગ.
૦-૮-૦	અતુરસીમની વાર્તા.	૦-૩-૦	ન્યુ. શા. પ્રા.ના મીનિંગ.

